

A-8451

PETŐFI

A-8451

Duplum

SUURMEESTE ELULOOD NR. 51
EESTI KIRJANDUSE SELTSI
BIOGRAAFILINE SEERIA
ILMUB 6 NUMBRIT AASTAS
TARTU, 20. OKT. 1939. NR. 4

PETÕFI

J. F. H. H. H. H.

B. H. H. H.

Duulua

FELIX OINAS

PETÕFI

VABADUSE JA ARMASTUSE LAULIK

EESTI KIRJANDUSE SELTS
TARTU, 1939

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA
DANIEL PALGI

Toimetuse aadress: Eesti Kirjanduse Selts, Tartu

2.

A-8451

I.

SISSEJUHATUSEKS.

Möödunud sajandi teine veerand oli Ungaris saavutusrohkemaid ja pinevamaid. Sajanditepikkusest Türgi ikkest ja sõdadest kurnatud ungari rahvas jõudis kauakestnud kosumise järel alles 1820-ndail aastail oma õitsejärku, nn. „kuld-aega“. Silmapaistva edu eelduseks oli järsk poliitiline virgumine, mis järgnes reaktsioonina Franz I rangele absolutismile. Suure innuga asuti teostama rahvuslikke suurüritusi. Pandi alus Ungari Teaduste Akadeemiale, asutati Rahvusteater ja hakati teoorjuses ning Habsburgide all kiratseva rahva huvides taotlema reforme. Suurel ajal ei puudunud ka suured juhid: välja paistvad riigimehed, kirjanikud ja luuletajad. Ajajärgu esimesele poolele andis ilme ja nime krahv Széchenyi, Ungari reformide-aja suurkuju.

Mitte üksi juhid, vaid ka laiemad rahvakihid tundsid, et sajanditepikkune mahajäämine tuleb mõne aasta või aastakümne tööga korvata. Eriti intensiivseiks muutusid 40-ndad aastad, mida selleaegse rahvajuhi järgi nimetatakse Kosuthi-ajaks. Mida enam reformid lähenesid teostamisele, seda rohkem vallutas rahvast pinev jõupingutuse palavik ja suurte ideede täitumise lootus, kuni õnnetult lõppenud vabadussõda 1848/1849. a. tegi kõigile lootustele lõpu.

Selle palavikuliselt äreva ajajärgu poeg oli Sándor Petőfi, suurimaid ungari luuletajaid. Nagu ta elukäik väliselt mahub tolle revolutsioonilise aja raamidesse, nii oli ta oma vaimultki rahutu ja revolutsiooniline. See palavikuline rahutus kajastub ühteviisi ta elus kui luules.

Petőfi on luuletaja, kelle kohta võib suurima õigusega öelda: ta luule on ta elu. Ta rändas nagu kevad piltidel, kelle käest poetub igal sammul lilli. Tema värsid säilitavad iga ta liigutuse, tema sulg jäädvustab tundliku seismograafi-nõela taoliselt iga ta hingevärina. Tema luulest võib lugeda kogu ta eluloo.

Teine pilt, mis ta luules kajastub, on Ungari maa ja rahvas. Petőfi oli kirglik rändaja, kes käis risti ja põigiti läbi kogu maa, eriti Alföldi. Kohtade järgi, mis ta luuletuste alla on märgitud, võib õppida tundma kogu Ungari geograafiat. See oli siis veel teeta pustade, suurte hobusekarjade, tšaardade ¹⁾ ja deelibaabide ²⁾ maailm. Ühetoonilisel legendikul nägi Petőfi silm ilu ja vaheldust, lõputust ning ülevust. Ta maalis sellest nii võluvaid pilte, et niimoodi nähakse Ungarit veel tänapäevalgi, mil pustade romantikast on järel vaid riismed. Tema tee oli avastaja tee: ta vallutas luulele Alföldi.

Rändava õpilasena matkas ta, „kuhu poole mütsisirm näitas“, või käis rändnäitlejate truppidega ringi, puhkas karjusetule kõrval ja magas tšaarda naril. Ta õppis tundma rahva elu ja rahvast ennast, ta hinges kodunesid selle tunded,

1) Tšaarda — kõrts Ungaris, mis asetseb tähtsamate teede ääres.

2) Deeli baab — fatamorgaana.

laulud ja viisid. Tal polnud tarvis neid õppida — ta tundis neid; tal polnud vaja jäljendada — tema juures oli see kõik loomulik.

Lõpuks vajutas ta luulele pitseri ajajärk, mil ta elas. Tolle rahutu aja lapsena ei löönud ta poliitilistele ja rahvuslikele võitlustele mitte ainult kaasa, vaid tundis endas kutsumust rahvast juhtida. Täidetud lääne-euroopa demokraatlikest ideist, võitles ta kogu oma nooruse ja temperamendi tulisuses türannia vastu, ähvardas see siis aadli või kuninga poolt. Ta ideed paistsid olevat juba teostumise lävel. Kuid siis langes ta nagu komeet ühes Ungari lootuste loojumisega.

Kuigi saatus andis Petõfile ainult 26 eluaastat, oli see siiski haruldase intensiivsusega elatud elu. Selles eas, mil luuletajad tavaliselt alles tiibu harjutavad, tiibles ta ungari suurima laulikuna juba surematuse kõrgustesse. Tema populaarsus pole aegade kuludes kahanenud: nagu minevikus, osaneb talle tänapäevalgi ta kodumaa suurima lauliku au. Tema loomingu rikkust ja mitmetahulisust tõendab seegi, et inimesed igast seisusest ja ilmavaatest ei lakka teda oma esindajaks pidamast.

Nagu mujal, on Petõfi ka eesti lugejaskonnale Mór Jókai kõrval kõige tuntumaks ungari kirjanikuks. Kui viimane oli me mineviku tõlkekirjanikkude lemmikautoriks, on tõlkijate huvi Petõfi vastu kestnud tänapäevani. Petõfi eesti keelde tõlkijaist olgu mainitud H. Jannsen, M. J. Eisen, M. Veske, K. E. Sööt, J. Parv, G. E. Luiga, G. Õis (Wulff), M. Pukits, F. Kuhlbars, E. Feldmann, G. Suits, V. Grünthal-Ridala, T. Sander, A. Kruus jt. Suurimad teened Petõfi luuletuste eestindamises on K. E. S ö ö d i l, kes

on tõlkinud käesolevasse elulosse osa lauludest ja laulukatkeist (lk. 45, 51, 67, 68, 77 (ülal), 82, 89, 102, 103, 106, 115, 119, 122, 144), kuna teine osa on tõlgitud A. S a n g a poolt (lk. 77 (all), 125, 136, 146, 147, 148, 156). Luuletaja vaheldusrikast elukäigust polnud meil seni lähemat ülevaadet, välja arvatud mõneleheküljelised kokkuvõtted ajakirjades ja M. Grünfeldti tõlkebrošüür „Sándor Petöfi“. Aidaku käesolev teos me lõunahõimude tulihingelist poeti paremini mõista.

II.

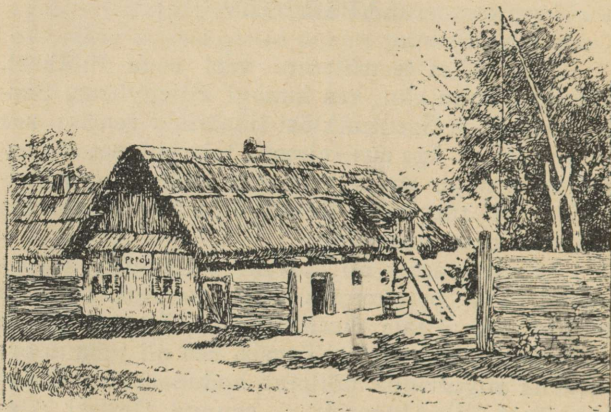
LAPSEPÖLV.

„Arvan, et te mäletate veel seda lühikest, jässakat lihunikku, kes kunagi Félegyháza, Szabadszállási ja Szentmiklósi lihaärisid rentis; see oli mu isa... Iga aus inimene teie hulgast armastab teda, nagu ausad inimesed üksteist armastavad.“ Nii tutvustab Petőfi oma isa, uhke tema elukutsele ja aususele.

Lihunikuamet oli slovaki päritoluga Petrovics'ite perekonnas juba traditsiooniliseks kujunenud. Peale luuletaja isa Istváni pidas seda ametit ka vanaisa Tamás, kes oli juba noormeheks sugukonna põlisest kodupaigast — slovakklikust Üla-Ungarist — asunud Ungari Alamaale. Pärimusteadete järgi on sama ametit harastanud ka perekonna varasemad eelkäijad Üla-Ungaris. Nende silmapaistvust seal tõendab asjaolu, et nad XVII sajandil olid saanud kuninga Leopold I-selt aadlitiitli ja vapi. Kui István Petrovics oma aadlipäritolu vähemalt elu helgemail päevil ei unustanud, ei tahtnud tema luuletajast poeg sellest kuuldagi. Samuti, nagu ta ei tahtnud midagi teada oma slovaki päritolust.

Ka luuletaja emapoolsed esivanemad põlvnesid slovaki perekonnast. Nad ei saanud aga uhkeldada kuulsusrikka minevikuga, veel vähem olevikuga. Luuletaja ema Mária Hrúz oli

pärit Üla-Ungarist Alamaale siirdunud vaese ning lasterohke kingsepa perekonnast. Kuna suure perekonna toitmine isale käis üle jõu, pidi Mária juba varakult teenima hakkama. Teenides Maglódis algul oma onu, pärast võõraste juures tüdrukuna, sigis tal lihunikuselliga tutvus, mis pärast mõningaid eksikäike lõppes 1818. a. abieluga.

Petőfi sünnimaja.

Noor abielupaar pidas esiotsa Szabadszál-
lásis lihaäri, kust mõne aasta pärast asus Kiskörö-
sisse. Siin sündiski neile uusaasta ööl 1823. a.
esimene poeg Sándor. Ristimistalitus tuli pi-
dada kohalikus luteri kirikus veel samal päeval,
sest ema tervis oli hädaohus ja ka lapsele ei en-
nustatud päeva võrragi eluiga. Kartused aga ei
täitunud, ja poisist kasvas Petőfi nime all
suurim ungari luuletaja.

Kiskörösi elanikkonna moodustasid valdavas

enamuses slovakid, kes olid kohalikkude mõisnikkude poolt saja aasta eest sinna asundatud. Sellest võõrkeelsest ja -meelsest miljööst tuli Sándoril lahkuda juba enne teadlikumate muljete saamist. Ta oli alles kakskümmend kaks kuud vana, kui ta vanemad asusid Félégyházasse, puhtungarlikku talupojalinna. Siinsed elanikud polnud mitte ainult ungarlased, vaid peale selle veel kuunid ¹⁾, mis nende arvates tähendas ungarlastestki suuremat ungarlust. Aga nad polnud mitte harilikud kuunid, vaid väike-kuunid, kelle iseteadvust ja tõulist uhkust võib mõnevõrra võrrelda meie mulkide omaga. See võis olla õnelik ja tunda end austatuna, kelle nad eneste hulka võtsid, kes siia — maailma keskpunkti — võis elama asuda.

Siin astus Sándor esimesed kindlamad sammud ja väljendas esimesed selgemad sõnad. Nii pole imeks panna, et ta vastu dokumentide andmeid nimetab Félégyházat — nagu vahel Szabadszállásitki — oma sünnikohaks. Seda põhjustas kõigepealt muidugi see, et oma ungarlikes tunnetes kirglik luuletaja ei tahtnud slovaklikku Kisköröst tunnustada oma sünnilinnaks. Sellest tõusis aga pärast Petőfi kadumist võistlus kõige kolme linna vahel luuletaja sünnilinna au pärast, kuni kirikuraamat lõpuks küsimuse Kiskörösi kasuks lahendas.

Väliselt oli noor Sándor kõhn ning kuivetu. Ta nägu oli kahvatu-pruun, juuksed süsimustad ja silmad tumedad — kõik see oli päritud emalt. Sõnaahtra ja endassesulgunud endise teenijatüdruku silmad olid unistavad ning kaugele-vaatavad, poja omad põlesid seevastu kui alalises

1) Muistsete kumaanide järeltulijad.

palavikus. Sädeluse oli ta pärinud isa silmist, nagu ta loomult üldse sarnanes oma isaga.

István Petrovics oli vastandina oma vagurale ja tundelisele naisele rohke jutuga, elav ja isemeelne mees, kes ruttu vihastus ja niisama ruttu taltus. Säärane oli poegki: väle ja kirglik, kuid tema tundeprahvakuid oleks nagu miski õigeaegselt vaikima sundinud — endise alandliku teenijatüdruku hääl. Aga mahasurutud kihud ei raugenud, kangekaelsus toitis uhma.

Sándori lapsepõlv kulus mängides ja vallatades. Ta mängis teiste lastega koos liivahunnikus, ratsutas kepp-hobusel Püha Johannese kaevu juurde ja tagasi või mängis muid lapsemänge. Naabrimonid ja naabritädid hoidsid ning hellitasid teda. Gergely Fazekas meisterdas talle pajukoorest vilepille, Józsi Tõri võttis poisi vahel enda kõrvale vankri istelauale, kuna naabritädid Vica ja Mari surusid talle pihku mõne õuna. Esimese avaliku kiituse teenis ta Benedek Varga onult, kelle juures ta korra ühes vanematega oli nimepäeval. Kui seal võõrsil olnud preestrid läksid minema, sõnas kuue-aastane poisike lapseliku arukusega: „Neid preestreid küll! Igaihele annavad naise, endale ei jäta ühtegi!“ Seepeale pidi majaisand István Petrovicsile kinnitama: „Sõber! Seda poissi pead koolitama, sellest tuleb tark mees!“

Ka vanemate ringis oli poiss esiotsa elav ja jutukas. Aga isa, kel olid omad tõekspidamised, ei armastanud, et laps targutab ning tema juuresolekul kõike tühja-tähja kõneleb. Täiskasvanute hulgas pidi laps vait olema. Tema laituse peale jäi poiss tõsiseks, ja neist märkustest aitas, et isa seltskonnas aastaid otsa istuda kortsus kul-

mul ja vaikselt. Nii kergesti võttis ta kõike südamesse!

Mängus oli ta osav ja julge. Tema lihase-rikkad jalad kandsid teda võidujooksul kõigist ette ja oma pikkade kätega heitis ta palli teistest kaugemale. Aga kui lastekarjast keegi teda sellepärast pilkama hakkas, et ta vasakukäeline oli, ei löönud ta enam palli. Kui teised laulsid, laulis temagi kõvasti ja rõõmsalt kaasa. Aga oma ebamäärase kriiskamisega vedas ta viisi viltu, sest tal polnud muusikalist kuulmist. Teised jäid vait ja vaatasid talle pilkavalt otsa. Siitpeale ei laulnud ta enam teistega ühes.

„Laps oli vaikse loomuga, kuid pisut kangekaelne, isemeelne, ilma suurema põhjuseta enessesulguv ega armastanud oma kaasõpilastega läbi käia. Kui teised mänguajal mängisid, vaates ta koolimaja samba juurde tõmbunult kaastalaste lõbutsemist ilma igasuguse osavõtuta ja minu kõnetusele: „Mine, Sándor, mängi sinagi,“ vastas ta: „Ei taha.“ Niisugune oli ta ka isakodus, hoides kõrvale naabri- ja tänavalastest.“ Seda tähendas tema kohta üks õpetaja.

Kiskörösi slovakklikust kehvusest väljapääsenud Petrovicsi perekond sattus Félégyházas ungari külluselaua juurde. 1826. ja 1830. aasta vahel ostis lihunik Szabadszállási eri osades endale aia, mitu viinamäge ja talu. Linnalt renditud lihunikuari juurde kuulus ka 85 holdi 1) heinamaad ja 25 holdi põldu. Rentnik võis linnakarjas pidada 120 härga ja nii palju lambaid ning tallekesi, kui palju tal parajasti tarvis oli. István Petrovicsi jõukus ja enesetunne kasvas, ja üha sagedamini meenus talle ta aadliseisus.

1) Hold = 0,575 hektaari või 5754,6 m².

Petrovics oli oma laste vastu tõre, aga armastas neid. Ta tahtis neile kooliharidust anda ja neist härrad teha. Tema vaev ja väsimatud pingutused kandsid siiski niivõrd vilja, et ta kahest pojast üks, vanem, võis tõusta välja talupoegade ridadest ja nautida kuulsuse ning austuse veetlusi. Sellest neli ja pool aastat noorem poeg István ei pääsenud aga olude sunnil kuigivõrd kõrgemale keskmise kodaniku karjäärist.

Viie-aastaselt astus Sándor korralikes rõivais ja jõukate vanemate lapse eneseusaldusega Félegyházás kooli. Et isa siinse kooliga rahul polnud, viis ta poja varsti Kecskeméti ja hiljem Szabadszállásisse kooli, kui kogu perekond oli sinna üle kolinud. Kuid seegi kool polnud isale küllalt hea. Ta valis koole ega leidnud kogu Alföldis sobivat. Viimaks saatis ta poja Sárszentlőrincisse, mis asetses Doonau tagalas Tolna komitaadis ja mille progümnaasiumil oli hea kuulsus. Koolitamine läks seal küll üsna kalliks, kuid see ei teinud isale raskusi, sest Szabadszállásis õnnestus tal äri ja viinamägede pidamine endisest veelgi paremini. Ta suurendas oma varandust järjest uute aedade, viinamägede, põldude ja isegi tuuleveskiga, kuigi viimase eest tuli maksta aastas 2500 floriini renti. Endine lihunikusell ei leppinud enam ühe lihaäri, vaid sai ettevõtjaks, suurärimeheks. Ta rentis endale ka Ercsi lihaäri, mille sissetulek tõusis aastas 15 000 floriinile, ja võttis 5000-floriinise kapitaliga osa karjamõisa ostmisest.

Lihunikupoeg õppis elu tundma rikaste poolt, tundes end samaväärsena küla, õieti väikelinna suursugustega. Koos kahe tähtsama perekonna võsudega oli ta Sárszentlőrincis korteris külanotari juures, kelle maja oli veel sada aastat

hiljemgi kõige ilusam kogu külas. Tema parimaks sõbraks oli ta pingikaaslane István Sass, läheduses asuva Borjádi mõisaomaniku poeg. Ka Sándor ise elas nagu hellitatud mõisnikulaps. Kodust varustati teda rikkalikult kõigega, mis iganes tarvis oli, ja üksteise järel tuli sealt pakke puuvilja ning küpsistega. Igal aastaajal kandis ta eri rõivaid. Kõikjal nähti teda heameelega. Ta käis ka Borjádi lossis ja mõisaproua ei jõudnud teda küllalt hellitada. Sárszentlőrincis pöörduti tänaval ümber ja vaadati talle järele. „Nagu tänapäevalgi näeksin ma,“ kirjutab ta koolisõber István Sass, „ta sinist, keha järgi palitut, mis pühapäeviti kadesusväärselt liibus tema saledale kehale ja tõstis kaunilt esile ta õlgade ning puusade korrapäraseid mõõted, nii et isegi selle kirjud, lapikud nõobid mu mälestuses ei kustu. Ses toreduses jalutas ta oma läikima viksitud saabastega üles jumalakotta.“

Mispärast on see kõik tähtis? Sellepärast, et see oli esimene taevariik, millest ta varsti pidi alla langema. Ja mitte ainult esimene, vaid ka kõige ilusam. See oli tema elu ainus, tagasi-pöördumatu ja nii lühike „muretu lapsepõlv“, mida ta juba kolmeteistkümme aastat hiljem ühes luuletuses viis korda kordab ja viies variandis taga leinab, vägagi põhjendatult.

Sárszentlőrincis oli tulevasel luuletajal olemas kõik, mida iganes võis soovida: lugupidamine kaasõpilaste poolt, silmapaistev edu koolis, surmani sõlmitud sõprus ja ka armastus külanotari kaheteistkümne-aastase tõmmu ning punapõselise tütre Amália Hittigi isikus. Vanemate ringis sünget ja endasse süvenenud poissi ei võinud Sárszentlőrincis enam äragi tunda. Ta

oli siin lõbus ja liikuv, esimene mitte üksnes õppimises, vaid ka jooksumises, hüppeis ja isegi pallimängus. Ta koguni lauliski.

Kuid István Petrovicsile polnud seegi kool küllalt hea, sest siin ei õpetatud saksa keelt. Ka uues koolis, Pesti evangelistlikus gümnaasiumis, kuhu isa tema 1833. a. viis, polnud poisil kauaks püsi. Ta ei paistnud siin enam silma hoolsuse, kauniduse ega edukusega. Isa ei jäänud ta töötulemustega rahule. Ta võttis poja sellestki koolist ära ja viis tema järgmisel õppeaastal samasse linna piaristide juurde. Asi aga ei paranenud siingi. Esimesel poolaastal jäi ta 114 õpilase hulgas 108-ndale kohale. Silmapaistvamaid tulemusi saavutas ta ainult ungari keeles. Kuid seegi polnud suur au säärases klassis, kus õpilaste suurem enamik olid sakslased.

Konfirmatsioonile valmistas teda ette János Kollár, tšehhi ja slovaki kokkukuuluvuse esimene kuulutaja ning vaimustatud pan-slaavi luuletaja. See õpetas temale koolis ka usuõpetust. On tõenäoline, et Kollár oma õpilast slovakiiks pidas või vähemalt tahtis teda selleks kasvatada. Misugune oli tema õpetuse mõju, seda võib järeldada sellest hilisemast stseenist, kui ta õpilane aastate pärast oma evangeeliumi-usu maha salgas ja end nimetas reformeerituks. Küsiva pilguga otsavaatajaile lisas ta seletuseks: „Ma ei taha, et mind ainult usugi pärast slovakiiks peetaks.“

Selles ümbruses, linna kõige suursugusemate laste seltskonnas, muutus ta süngeks ja eraldatuks. Võib-olla suurendas just see suursugune ümbrus tema endassesuletust. Käed püksitas-kus, hulkus ta päevad otsa tänaval ja unistas. Õhtuti „luuras“ ta teatri ümber. Koolitöö aga

jäi unarule. Öppeaasta lõpul viis ta koju säärase tunnistuse, mida ei võinud ilma punastamata asetada Sárszentlőrinci tunnistuse kõrvale.

Pestis oli ta pannud kaunikese põhja oma saksa keele oskusele, mida siin oli võimalik kergemini kätte õppida kui mujal. Kuid isa kartis suurlinna mõju. Ta viis poja siit ära ja otsis jälle uut kooli.

Kaheteistkümne-aastase maailma-näinud poisina saabus Sándor nüüd Aszódisse. Siinne evangelistlik gümnaasium oli noore energilise õpetaja István Koreni all silmapaistvalt kasvanud ja võitnud hea nime. Sesse kooli jäi poiss kauemaks kui kuskile mujale: tervelt kolmeks aastaks.

Noor Petőfi polnud läbi käinud mitte ainult rea Ungari komitaate, vaid ka kriise ja katumusi. Selle tagajärjeks oli varaküpsus. Ses eas, mil ta koolikaaslased veel leetreid põdesid, oli tema juba nakatatud kergest baironismist. Ta mõistus oli täiskasvanud, kuigi veri veel lapselik. Ta elas kaksikelu, nagu enamik lapsi tema eas.

Esiotsa võttis ta kõigist kaasõpilaste vempudest osa. Ta ronis võõrais aedades viljapuude otsa ja laskis kord aiavalvuril, kord lossi ratsapoisil end taga ajada. Teenitud karistuse kannatas ta mehiselt ära, aga kaaslasi välja ei andnud. Ühes lähemate sõpradega asutas ta salaseltsi, mille liikmete ülesandeks oli võidelda õpetaja türannia vastu ja teha keelatud matku. Salaseltsis tegutses igaüks mingi romantilise varjunime all. Kellegi nimi oli Rinaldo Rinaldini, Petőfi oma — Becskerek, keda ta tundis ühest Vörösmarty luuletusest kui kavalerlikku röövlit. Jälle vallatles ta, võttis teiste mängudest

meelsasti osa ja oli pallimängus esimene. Siis aga jättis ta korraga ilma nähtava põhjuseta kogu seltskonna sinnapaika ja läks. Kui teda mindi tagasi kutsuma, vaatas ta sünge, peaaegu haavunud pilguga äsjastele mängukaaslastele otsa. Tundis end teistest kõrgemal olevat ja võib-olla häbeneski, et oli äsja veel nende seltsis joosnud. Sest ta polnud veel neljateistkümnenda aastane, kui soris juba loogikat ja metafüüsikat käsitlevaid teoseid ja luges mitmesuguseid loodusteaduslikke ning ajaloolisi raamatuid, enamikus saksa ja ladina keeles.

Ka koolis paistis ta silma. Varsti parandas ta siin saksa ja ladina keele harjutusi ja andis joonistuses eratunde, 2 grossi kuu. Ta kirjutas kalligraafiliselt, deklameeris hästi, ja ainult laulmisega oli tal rohkem raskusi. „Käitumises korralik, hoolsuses silmapaistev õpilane,“ oli tema kohta õpetaja Koreni otsus, kes — nagu selgus — oli ka pan-slavismi pooldaja.

Petõfi tolleaegne välimus näitab hoogsas kasvueas olevat poissi. Ta oli peenikese keha, pika kaela ja mustade juustega nooruk, käis pisut kühmus ja kõneles läbi nina. Noil ajal hakkas tas kujunema iseteadvus ja iseloom. Suvel kui talvel kandis ta lahtist šillerikraed. Kuid mitte ainult ilmaga ei uhmelnud ta. Teisel Aszódi-aastal tuli tal õpetajaga juba korduvaid kokkupõrkeid. Kord sattus ta Koreni juures maisimurdmisel niivõrd „rahvuslikku vihha“, et pahvatas välja: „Slovakkide hulgas pole ainustki ausat inimest!“

Aszódi-aastaist kirjutas ta mõni aeg hiljem: „Aszód!... siin õppisin ma 3 aastat... ja misugused sündmusterikkad 3 aastat!. 1. Siin hakkasin ma värsse tegema. 2. Siin olin esimest

korda armunud. 3. Siin tahtsin esimest korda näitlejaks saada. — Värsitegemine oli armastuse tagajärg.“

See lapse-armastus süttis temas kohaliku kirikuõpetaja-lese tütre Emilia Cancrinyi vastu ja tema enese tunnistust mööda mitte lootusetult. Mida teadis ta armastusest? Hädaohtlikult palju. Ihaldatu õnnestas teda küll ainult igatsevate pilkudega, kuid koos oma koolisõbra Mihály Esztergalyi'ga uuris ta läbi säärase raamatu, millest kogenud seelikukütidki võivad veel midagi õppida: Ovidiuse „Ars amandi“. Pornograafiliste pildilehtede ja vihkude puududes ammutas tollaegne võrsuv noorus sellest raamatust endale selgust, närvekõditavaid erutusi ja toitu oma unistustele.

Aszódis ärkas Petőfis oma esimeses ägeduses ka see kirm, mis rändamise ja luuletamise kõrval sai tema elu suurimaks kireks — tung saada näitlejaks. Ta oli kolmandat aastat koolis, kui läks Aszódis viibivate rändnäitlejate direktori juurde sooviga, et ta võetaks trupi liikmeks. Kaasõpilaste kinnituse järgi astunud ta selle sammu kiindumusest nooresse lauljannasse. Direktor kuulanud muiates seda näitlejalikult deklameerivat koolipoissi ja nõudnud talt lihtsa tagasilükkamise vältimiseks kooli lõputunnistust. Teised lapsed oleksid siin tagasi kohkunud. Tema aga ruttas kooli ja kõneles oma kavatsusest, õigemini otsusest õpetajale. Koren haaras esmalt kepi, siis sule ja teatas asjast isale. „Isa aga — nagu heale isale sünnis — ei viivitanud hädaohtliku sõnumi järel silmapilkugi põrgu rüppe vajuva poja päästmisele ruttamast. Ja mu jumalavallatust kavatsusest pöörasid mind täiesti ära isa nõuanded, mis veel nädalate kaupa olid

näha... mu seljal ja hinge põrmutelgi muil osadel.“

See õpetus oli küll saatuslik, kuid esiotsa mõjus. Poiss jäi kooli edasi ja jätkas hoolega õppimist. Kevadeks tegi ta ungari keeles ja värsistamises nii suuri edusamme, et õpetaja usaldas tema hooleks kooli lõpp-peoks lahkumislauuletuse tegemise, mille ta müidu tavaliselt ise septses. Laul on Petőfi kõige varasema tööna praeguseni säilinud ja selle voolavad heksameetrid ning meisterlik ülesehitus lasevad aimata tulevast lauuletajat.

Aszódist koju asunud poega võttis aga vastu vaesus ja viletsus. Isa oli vahepeal nii armetuks jäänud, et sel heldel rahalaenajal polnud enam filleritki taskus ega mitmekordse majajomaniku pea kohal enam katustki. Majad ja loomad oli viinud Doonau kevadine suurvesi, nii et perekond pidi naabrite juurest ulualust otsima. Ercci lihaäri lõi hiljem üle petis lihunikusell, võlguantud raha aga sugulased ja sõbrad. Püüdlik ettevõtja oli osanud raha küll koguda, aga mitte hoida.

See löök tabas Sándorit tema kõige tundlikumas eas. Aszódist oli ta lahkunud veel jõuka lapse tuleviku-väljavaadetega, kuid kodus ei paistnud enam mingit võimalust õpingute jätkamiseks. Isa tahtis teda nagu nooremat vendagi võita lihunikukutsele. Kuid poeg oli selleks juba liiga auahnuse mürgist nakatatud, et isa plaanidega nõustuda. Ta kõneles näitlejaks hakkamise või — halvemal juhul — sõjaväkke astumise kavatsusest. Löökidest kibestunud isa ei osutanud poja vastu mitte ainult vähe arusaamist, vaid ka vähe kannatust. Nii tumestasid

perekonna rahulikku taevast iga päev vihased kõuepilved, kus ei puudunud välgudki.

Kui poissi kidura kehaehituse pärast sõduriks vastu ei võetud, muretseti õpperaha siiski kuidagi kokku ja saadeti ta sügisel uuesti haridust jätkama, loomulikult jälle uude linna ja uude kooli. Seekord Selmecisse, kus ta Aszódi hea tunnistuse põhjal sai kooli poolt prii lõunasöögi. Kortèrisse asus ta ühe joodiku käskjala juurde, kellega jagas ühtainsat tuba.

Retoorika-klassis tuli kõiki õppeaineid õpida juba ladina keeles. Ladina keelt pidi valdama niivõrd, et võidi ses keeles koostada kõnesid ja kirjutada antud teemadel värsse. Petõfile tegi see küll rohkem raskust kui teistele. Seda tagajärjekamalt töötas ta aga algul oma lemmikainete — ungari ajaloo ja stilistika — kallal, nii et kaasõpilasedki tema teadmisi neis aineis imetlesid.

Kooli miljöö polnud Petõfile siin enam nii soodus kui Aszódis. Suurem osa õpilastest olid sakslased või slovakiid, mistõttu valitses ungari-vaenuline meeoleolu. Seda suurendas veel äsja- valitud õpetaja Lichard, kes tegi tugevat panslavistlikku propagandat ja õhutas ungari-vas- tast vaimu. Kohe pärast ametisseastumist asutas ta koolis „Slovaki kirjanduse ringi“ ja otsis selle tarvis hingi. Kuid Szabadszállási poiss ei tarvi- tanud väljaspool õppetunde ühtki sõna muus kui ungari keeles. Ta deklareeris end mitte ainult ungarlaseks, vaid päriselt kuuniks ja kõneles sõprade keskel isegi oma nime ungaristamise kavatsusest.

Kooli saksa ja slovaki soost kasvandikkude hulgas leiduv puht-ungari killuke oli koondunud „Õilsa ungari seltsi“ ümber emakeelt harima,

õigupoolest harjutama, et seda mitte päriselt unustada. „Slovaki kirjanduse ringi“ missioon andis end varsti sellegi juures tunda. Aasta algul oli „Ungari seltsil“ 45 liiget, aasta jooksul „astus mõjuva põhjusega välja 3, ilma mõjuva põhjuseta 20“, seega rohkem kui pooled. Petõfi oli eneseharimis-ringi uhkus. Kuna võõrrahvuslik surve halvas ta õpihimu, andus ta seda inukamalt eneseharimis-tööle seltsis. Ta deklameeris, arvustas teiste töid ja kirjutas ise luuletusi. Tema tolleaegseist luuletustest on seltsi teeneteraamatus säilinud ainult üks — „Truudusetule“, kuid seegi küünib kaugelt üle kaasõpilaste samas leiduvate värsikatsete.

Aszõdis teatri vastu ärganud huvi ei vaibunud siingi. Kui saksa näitlejad linna ilmusid, müütas ta pääsmete ostmiseks oma kraami ja istus õhtute kaupa teatris. Tegi seda vastu joodiku korteriperemehe keeldugi. See teatas asjast liialdatud süüdistustega algul õpetajaile, pärast vanemaile. Kodunt vastati noomimise ja ähvardustega.

Kuid ähvardused ei viinud tema elu ega tööd enam õigeisse rööpasse. Pan-slavismi apostel Lichard saavutas varsti, et tema andekas õpilane hakkas vihkama oma lemmikainet ajalugu, kooli ja pisut kogu elugi. Võib-olla ka preestrid. Sest Lichard oli ametilt vaimulik, kes oli Jumala teenimiselt läinud üle hariduse teenimisele. Poolaasta eksameil andis ta usuõpetuses ja rooma muinasteaduses Petõfile vaevalt rahuldava, ungari ajaloos aga puuduliku hinde! Käitumise eest sai ta ainult sellepärast rahuldava, et mitterahuldav hinne anti üksnes koolist väljaheitmise korral.

Sellega kaotas ta prii lõunasöögi ja nälgis.

Käis kulunud ja näruseis rõivais: kohvipruun palitu ulatas kõrvuni, püksid aga mitte kandade-nigi. Siis tuli kannatusekaotanud isalt saatustlik kiri, milles ta „tema hooletuse, korratuse, prassimise ja liiderlikkuse tõttu end vääriliseks ei pidanud, et tema kui oma poja eest hoolitseda, vaid ta täiesti saatuse hoolde jätab“ (Szeberényi järgi). Pole kindel, kas kirjas tõesti niimoodi seisis, kuid õrnale ja äsjaseist sündmustest veelgi enam hellunud hingele aitas kaudsest vihjestki. Poiss ei olnud sel ajal enam see siia-sinna haarav „kunstniku-loomus“, milliseina luuletajaid tavaliselt kujutatakse. Ta oli kaaluv, püsiv ja suurteks otsustusteks võimeline iseloom.

Oma südamesõbrale Szeberényi'le pihtis ta, et tunneb endas suurt kutsumust saada näitlejaks või luuletajaks. Ta otsustas põgeneda koolist ja minna Pesti. „Aga reisuraha?“ — küsisid sõbrad. Ta kehtas õlgu ja sõnas siis: „Lähen katoliku preestri juurde, ütlen talle, et tahan minna Váci piiskopi juurde, sest et pöördun katoliku usku.“ Arvatavasti käiski ta kahe preestri pool. Üks andis tema hinge eest ühe grossi, teine taalri, mille eest ta ostis likööri ja küpsiseid. Pärast lahkumisõhtut heitis ta voodisse, kuid tõusis juba kesköö paiku üles, pani kähku riidesse ja astus väljas mässavasse lumetormi.

III.

RÄNNUAASTAD.

Lahkudes käredal veebruariööl 1838. aastal riidest kotikesega kaelas Selmecist, lahkus ta ühtlasi oma lapsepõlve muretuste-maalt. Seni oli ta koolis käinud ja elanud isa rahakotist, kuigi selle suu oli jäänud järjest kitsamaks. Nüüd tuli kuueteistkümne-aastaselt noorukil iseisvalt, ilma kellegi toetuseta astuda ellu. Nüüdsest peale algasid ta elus need aastad, millest ta ise hiljem kirjutab: „Kuus aastat olin ma jumalast ja inimestest mahajäetud maapagulane; kuus aastat oli mul kaks tumedat varju; viletsus ja hingevalu... ja millal? Mu nooruse hakul, elu kõige ilusamas järgus, mis on loodud ainult rõõmudeks, mu kuueteistkümnendast eluaastast kahekümne teiseni.“

Teekond Pesti kestis üle kahe nädala. Õnneks ei külmunud ta käredas pakases ega surnud nälga, kuigi raamatute ja voodipesu eest saadud rahast piisas vaid paariks päevaks. Kohati sai ta tasuta öömaja, kohati õhtusöögi, vahel võtsid talumehed ta oma vankrile. Pestis võis ta paar päeva peatuda Vörös Ökõri (Punase härja) vöörastemajas, kus ööbis tavaliselt ta isa. Õnnetuseks juhtus isagi linna ja ainult suuri vaevu sai poiss enne teenitud nahatäit tema juurest lip-pama. Millest ta seejärel elas, pole teada. Öösiti

puges ta Rákosi väljadel küünidesse ja lautadesse. Päevalgi uitis ta seal, meeles kibedus ning mured, nagu osutab tollest ajast säilinud neljarealine luuletus.

Viimaks näisid tema unistused täituvat: ta pääses Rahvusteatriisse. Esiialgu küll ainult statistiks, jah, õieti sellekski mitte. Róna varjunime all hoidis ta teatrikülaliste hobuste valjaid, jooksis vaheaegadel kõrtsi näitlejaile veini ning vorsti tooma ja saatis etenduse lõpul näitlejannasid laternaga koju. Vahel tõukas kulissegi ja kandis lavale toole. Palgaks oli peale joot-rahade see, et sai oma silmaga näha Mihály Vörösmarty't, suurimat ungari luuletajat. Kuid alguseks oli seegi hea.

Algusest ta seekord aga kaugemale ei saanudki. Pesti tragikoomilisest kohtumisest peale oli isa poja pärast alalises hirmus. Kui ta paari kuu pärast ühelt kohalikult sõdurilt juhuslikult tema asukohast teateid sai, ei viivitanud ta Pesti ruttamisega. Kartes poega jälle minema hirmutada, võttis ta kodunt nii raskesti väljuva ema seekord endaga kaasa. See langes kulisside vahel pojale nuttes kaela ja kahepoolsete pisarate voolates tehti otsuseks koju minna.

Kodus oli puudus endisest veelgi suurem. Poolelijäänud õppeaasta järel ei maitsenud vaheaeg kuidagi. Edasiõppimiseks puudusid välja-vaated. Ennæ, kevadel välgatas siiski midagi. Lihuniku vaesumises süüdlase Mihály Salkovicsi venda Peetrit hakkas vaevama sisetunne ja ta viis Sándori enda juurde Ostfi-Asszonyfásse, et teda koolitada. Võib-olla tahtis ta ainult oma inseneritöös kasutada seda arukat poissi, kes „kõneleb hästi saksa keelt, tunneb ladina klassikuid samuti kui ungari kirjanikke, joonistab

hästi, kirjutab väga ilusasti, mängib veidi klaverit ja teeb ka värse“.

Ostfi-Asszonyfás elati härrandlikku elu. Siin puutus poiss kokku komitaadi peenima seltskonnaga ja valis sellest kihist ka oma armulauludele kuninganna—Róza Tóth'i, husarimajorist mõisaomaniku tütre. Poisi peategevuseks oli aidata inseneri kaartide joonestamises. Vabadel tundidel käis ta oma sugulase S o m a O r l a y ' g a jahil või külastas Tóthide perekonda. Oma väljavalitule ei julgenud ta küll õieti otsagi vaadata. Seda julgem oli ta aga luuletustes, mis järjest sagedamini rändasid Ostfi-Asszonyfást Tóthide mõisa. Nagu luuletajad ikka, oli ta niivõrd silmapilgu-inimene, et unustas Selmeci viletsuse ning Pesti hulkuripäevad ja tundis end jälle elu päikesepoolel. Tema tulevikki paistis olevat kindlustatud: insener lubas panna ta sügisel Sopronisse kooli.

Kuid siis juhtus midagi, mis andis tema elukäigule esiotsa hoopis teise suuna. Olgu see poisi armastuslaulude pärast, olgu tema näitlejakuulsuse ihaldamise tõttu või lihtsalt inseneri ihsusest, aga viimane muutis oma plaani. Iseloomustav on, et insener ei julgenud oma otsust noorele sugulasele otse näkku öelda. Ta sõitis kodunt ära ja kirjutas naisele: „Samu ja Károly saatke Sopronisse, Sándorile aga anna paar floriini ja las ta minna, kuhu tahab, niikui nii ei saa temast muud kui komödiant.“ Vahelepuks edasiütlemiseks puudus naiselgi julgus. Ta pani kirja klaverile, kust Petőfi selle leidis, ja „kahvatumalt kui harilikult“ tuikus ta paradiisist välja. Septembri algul lahkus ta Ostfi-Asszonyfást ja astus Sopronis kuueks aastaks 48-ndasse Gollneri rügementi sõduriks.

See samm oli trotslik, kuid mitte järelemõtlematu. Kuus aastat keskkoolis õppinud sõdur võis saada ohvitseriksi. Võis näha ka võõraid riike nagu teine ungari sõjamehest luuletaja Sándor Kisfaludy, sest kuulu järgi kavatseti rügement varsti üle viia Tirooli.

Lihtsõduri elu polnud kerge. Saatus oli määranud kõige vägevämaks isandaks tema üle rumala kaprali, kellele kooliharidust saanud sõdur oli pinnaks silmas. Kuulsal kirjatundjal tuli pühkida kasarmuõue, keeta kaassõdureile maisikäkke ja pesta nõusid vahel niisuguses pakases, et pesulapp külmas sõrmede külge. Sõdurid magasid kahekaupa ühes voodis. Endise härraslapse, nüüdse Horatiust ja Schillerit neelava sõduri voodikaaslaseks oli sattunud räpane mustlane. Öösel tahtis ta lugeda raamatuid, mis oli lütseumi kogust laenanud, kuid keegi sõdureist puhus küünla salaja ära. Kui ta süüdlasele seepeale täägiga järele viskas, mis õnneks küll voodi otsa sisse lendas, löödi „tindilakkuja“ — nagu teda kutsuti — teisel päeval üldiseks rõõmuks raudu. Aga ta kannatas selle kõik ära, lootes, et viimaks siiski pääseb Tirooli. Sest sealt võis kergesti edasi lipsata Šveitsi, „Willem Telli ja Vabaduse kodumaale“.

Leidmata arusaamist harimata sõjaväe-kaaslaste poolt, püüdis ta seda enam läbi käia oma sõpradega väljaspool kasarmut — István Sassi, Orlay, Albert Pákh ja teistega, kes õppisid Sopronis. Naljatas nendega — uhke südamega kannatajate kombel naeruvääristas kõigepealt iseenese seisukorda. Kuid ülaltpoolt — saatusel helikult — ei talunud ta enam nalja. „Kord juhtus ta säärasel ajal minu poole tulema,“ kirjutab Sass, „kui mul üks upsakas noorherra külas

oli; niisuguses seltskonnas oli ta harilikult kin-
nine ja sünge. Noorhännale torkas see käitumine
silma ja tahtes temaga nalja teha, nimetas teda
kurvaks ungarlasekeseks. — Kas te teate, kes
need kurvad ungarlasekesed olid? — hüüdis ta
temale, — ja kui ei tea, küll ma siis õpetan, et
teinekord teaksite, kellele seda tiitlit jagada! —
Vaevalt leidis noorhänna ukse, mille kaudu kal-
laletungija eest põgeneda.“

Sopronist komandeeriti rügement Grazi. Kohu-
tavais saapakolakais ja õhukeses sinelis tuli luu-
letajal marssida 22 miili mööda märtsikuu pori-
seid teid. Võib-olla minnakse edasi Itaaliasse?
„Kui see sünnib,“ kirjutab ta ühes kirjas, „unus-
tan ma kuidagi Tirooli. Aga see on veel eba-
kindel... Mis öelda enesest? Nüüd tunnen, kui
sügavale langesin, laskudes teaduste teelt alla
kasvatamatute, tundmusteta inimeste keskele ja
toore türanni küünte vahele.“

„Ainult harva tõstab mind sellest põrgust
välja luule, taevalik, armuline. Oh, kui ma seda
oma rinnas ei kannaks: meelegeide tapaks mu!
Kuu aega juba, kui ma siia tulin ja seni olen veel
üsna vähe kirjutanud; aga kuidas ma kirjutangi?
Kapral, niipea kui näeb sulge mu käes, lärmab,
sõimab mind ja annab tööd...“

Säärases ümbruses sündisid tõepoolest ras-
kesti read „elu õndsuse rõõmulilledest“ või „lõõ-
mavast armastusest“, ja kui sündisidki, siis vaata-
sid nad autorile paberilt niisama võõristavalt otsa
nagu see neile. Siinne ahistav ümbrus surus
muusa romantika eluvõõralt vainutelt alla argi-
päevasele pinnale. Kadunud Eedeni udupiltide
asemel sündis värss puulavitsast, millel noor sõ-
dur valvekordade vaheaegadel võis sirutada oma
kangestunud liikmeid („Valvur-voodile“). See

oli suur pöördepunkt ja hilisemate arvukate juhuluuletuste eelkäija.

Ka Itaalia jäi unenäoks, sest rügement viidi hoopis Kroaatiasse. Noor sõdur asus teele haigevoodist, sest 1840. a. mais ja juunis oli ta läbi põdenud tüüfuse. Kroaτίας jäi ta uuesti haigeks. Siin ravitseti teda sõjaväe haiglas kolm kuud „kõigile nõudeile vastavalt“, kuid tagajärjetult. Järgmises peatuspaigas Zagrabis sülitas ta juba verd ja arstid konstateerisid kalduvust südamehaigusele ning tiisikusele. Ungaritolle ajajärgu suurim poeg vankus juba hua äärel, ja ainult üks kaassõdur tundis tema kannatustele kaasa. See oli Vilmos Kupis, samasugune koolipingist pagenud õppur nagu temagi. Detsembris peatus rügemendi arst murelikult sõdurist luuletaja voodi ees. 1841. a. jaanuaris lähenes Petõfi tolle inimliku arsti teadaandmist mööda „tõelisele invaliidsusele“. 23. veebruaril vabastati ta sõjaväe-teenistusest ja saadeti tagasi Soproni. „Treu und redlich gedient“, ütles vabastamiskiri, mis talle pihku suruti.

Soproni sõbrad võtsid „kuivetu, ärapeetud sõdurirõivais“ poisi kohkunult vastu, pidades teda väejooksikuks. Aga ta ei peatunud nende keskel kaua. Suutmata oma maapagulase lennukusele nüüdki vastu seista, läks ta paari päeva pärast jälle teele. Seekord läbi lumesegase vihma Pápassse. „Mispärast tulid Pápassse, millised väljavaated on sul siin, millest tahad ära elada?“ küsisid siinsed sõbrad. „Ei tea, ei tea,“ vastas ta kõigile ükskõikselt. Sõprade soovitusel hakkas ta kuulama kolleegiumi loenguid. Kuid kolleegistide pilkavast naerust ja kurjast professoripilgust aitas, et siitki solvunult edasi minna.

Otsekui tagaetud ning haavatud metsloom

hakkas ta mööda maad nagu saatuse puuris ring-
lema. Märtsi keskpaigu lahkus ta Pápast, nüüdki
lumesegases vihas, nüüdki jalgsi; nädala pä-
rast oli ta juba Pozsonyis. „Räbaldunud pükstes,
kohutavalt kitsas ja katkenud suvises dolmanis
noormehe“ tundsid tema sõbrad vaevalt ära, kui
ta Doonau kaldal neile vastu tuli. Pozsonyisse
jäi ta paariks nädalaks, nii kauaks seepärast, et
haigus ta söngi surus ja et ta pidi lamama.
Niipea kui ta haigemajast pääses, tuiskas ta ilma
rahata siitki jälle minema. Kuhu? Sõbrad saat-
sid teda umbes tunni tee. Lahkumisel palus ta
Esztergályilt, oma Aszodi-aegselt sõbralt, selle
väikest pussi. Esztergályi ulatas pussi talle
kõheldes, sest ta kartis, et endine härraspoiss
seda meelegeit endale vastu võib tarvitada.

„Oma kahel kogenud varsal“ läks ta Pozso-
nyist Pesti kaudu Dunavecsesse, kus vanemad
pärast vähest toibumist olid rentinud lihaäri ja
kõrtsi. Kõigist lootustest juba ammu loobunud
isa tahtis teda parema meelega näha „liha mõõt-
mas kui jambe ja trohheuseid voolimas“. Ema
seevastu polnud veelgi kõiki lootusi maha mat-
nud ja õhutas poega kooliskäimist jätkama, —
poeg ise aga unistas näitleja loorbereist. Viimaks
võitis siiski ema: poiss tõi koolitunnistuse Sel-
mecist ära ja töötas sügisel uuesti kooli astuda.
Aga sügiseni oli veel palju aega...

Ta ei läbenud kaua vanemate kodus püsida,
vaid oli juuli algul uuesti teel. Algas jälle kõn-
dimine linnast linna ja külast külla, nagu tahtes
iga ungarlast isiklikult tundma õppida. Ozora
kõrtsis kohtas ta Károly Sepsy „näitetruppi“,
kellega tegi kaubad kokku ja hakkas trupi seits-
mendaks liikmeks. Tema ülesandeks oli kuulutus-
plakatite kirjutamine, laialikandmine ja rekvisii-

tide muretsemine. Ozorat austas ta ka oma esimese ülesastumisega teatris, õieti küll kõrtsis. Sest trupp lõi siin nagu mujalgi harilikult kõrtsi joogitoas laudadest ja pinkidest näitelava üles, kuna kulisse asendasid laenatud linad ja rätikud. Repertuaari puududes tuli mängida mälu järgi kokkulapitud tükke kangelastest kangelaslikumate tegelastega.

Selle seltskonnaga, mis oli esmajoones liikuv pordumaja või kerjusteliit, käidi kogu suvi küla-kõrtsist küla-kõrtsi. Kui trupp sügisel Mohácsis lagunes, ei näinud Petőfi enam vaeva uue otsimisega. Ta läks Pápassse, et jätkata sealses kolleegiumis õppimist, millise lubaduse oli emale kevadel andnud.

Pápas tuli tõmbuda alandlikkuse koorde, et saada eratunde ja ümberkirjutustöid. Nende vastu aga, kellega ei tarvitsenud teenijalikult käituda, oli ta väljakutsuv ja sapine. Tasumata õpperaha pärast oli ta nimi kirjutatud kolleegiumi mustale tahvlile. „Mispärast teid on üles kirjutatud?“ küsis üks kollegist, kes luges temaga koos teadaannet. — Luuletaja mõõtis küsijat pealaest jalatallani ja lõi siis lahti oma halli mantli, milles ta tahvli ees lõdises: „Sellepärast, et mu palitul pole voodrit.“

Poriseil Pápa tänavail kõndisid jalakäijad ainult tallatud rada mööda. Kitsal teel peatas üks hästirietatud koolipoiss Petőfi. „Kust te tulete?“ küsis ta. — „Oma selja tagant!“ vastas Petőfi jämedalt. „Ja kuhu siis lähete?“ — „Oma nina ette,“ hüüdis ta juba ägedalt, „kui te mu teelt kõrvale lähete!“

Tumehallis mantlis ja sõdurimütsis istus ta süngelt lõbusate käratsejate keskel. Tema nägu oli „inetu, kuid mitte harilik; morn, mis aval-

dab vaatajale kurba, rusuvat mõju, kuid mitte põlastav, mitte eemaletõukav," kirjutas tema koolisõber Sándor Kozma. Säärane vaim vajas luulet, kunsti, kuulsust, ükskõik mida, mille kaudu tunda end teistest siiski paremana.

Õnneks sündisid luuletused tal kergesti. Kollegistid kunstist suurt ei teadnud, kuid nemadki — nagu üldse kõik, kes lugesid end hari tud inimesteks, — pidasid biedermeierliku luulekooli autoriteedi tõttu luuletajaid teistest palju kõrgemaks. Tavaliste külapoiste üle valitses viis-kuus kaunishinge, nende hulgas M ó r i c J ó k a i, pärastine suurkirjanik, kes valmistus sellal veel kunstnikuks, ja Orlay, hiljem maalikunstnik, tollal veel luuletajaloorbereist unistaja. Petõfil oli nendegi ees aukartust. 1842. a. kevadel saatis ta, kaaslastele sõnagi lausumata, ungari parimale ajakirjale „Athenaeum“, mida toimetasid V ö r ö s m a r t y ja B a j z a, neli luuletust. „Kui minu väikesed töökesed on ilmumise vääri lised... oma nõrka jõudu edaspidisekski soovi tades...“ kirjutas ta toimetajale, kelle olümpi lise autoriteedi ees ta tundis sügavat aukartust.

22. mail nägigi üks Petõfi värss „Athe naeumi“ veergudel esimest korda maailmaval gust. See oli „Veinijooja“. Ei ole paljas juhus, et saadetud neljast värsist Bajza just „Veini joojat“ pidas avaldamisväärseks. Tubli pool sajan dit jagas publik oma meeldimust hauavärsside ja veinilaulude vahel. Selles imelikus, kuid mõiste tavas külma ja sooja vahelduses olid veinilaulud nüüd uuesti võidul. Tundelise naiselikkuse valit sust oli asendanud käratsev mehelikkus. Ena mikus tähendas see: kõrgemat asendas madalam. Kuupaisteliste hauameeleolude järel teeseldi

nõrka purjusolekut ja jorutati ülemeelikuid joomalaule.

Petõfi esimese luuletuse ilmumist pühitses kitsas sõprusring oma viletsas koolipoiste-korterris rõõmsa koosviibimisega. Sellest poleks puudunud veingi, kui kõik osavõtjad — nende hulgas ka veinilaulude tegija — poleks veini põlanud. Kogu riigi ees luuletajaks löödud nooruk käis nüüd tänaval veel üleolevama ja süngema näoga, mis ei tähendanud aga sugugi südame süngust. Ta pessimismi segunes sooje kiiri ja maailmapõlgus muutus joonelt inimarmastuseks, lootuseks.

Leidus ka uus ihastus — seekord näitlejanna. Luuletaja tegi katset talle vaimuga läheneda. Koolisõber Kozma, kes oli ühe Pesti ajalehe kaastööline, laenas talle oma varjunime ja leheveeru, et ta saaks oma austust ja tunnustust proua Szathmári' vastu väarikalt väljendada. See lavalises valguses omandatud aupaiste varises näitlejannalt aga otsekohe, kui luuletajal juhust oli teda argipäevasemas ümbruses tundma õppida. Juba esimesel tutvumiskäigul leidis ta oma südamedaami võõrastemaja koridoris korratusis alusrõivais kellegagi võileiva pärast tülitsemas ja kuulis tema värskelt-sõlmitud vahekordadest. Sellest piisas, et luuletaja kõrgeid tundeid sedamaid pettumuseks alandada ja armuhuvi näitlejanna vastu lõplikult kustutada.

Üks püsiv mälestusmärk jäi sellest kiindumusest ometi: luuletus „Paiste ja tõelisus“. See ideaali ja realiteedi valusast kontrastist sugenud luuletus sai kolleegiumi enescharimisringi võistlusel esimese auhinna. Muude hulgas kanti see ette ringi kevadisel „rõõmupeol“, mis oli ühtlasi ringi uhkuse — Petõfi — rõõmupeoks. Ter-

velt neljandik kogu peo kavast tuli temal täita. Kuid kõik läks oivaliselt korda. Tema deklamatsioonid õnnestusid nii hästi, et krahv Esterházy auhinnaks määratud kahele kuldnale vaimustuses veel kolmandagi juurde lisas.

Rõõmupeole järgnenud õhtusel koosviibimisel juut Frommi juures tegi luuletaja julgeid tulevikukavatsusi, laulis ja naljatas. Tegi seda järgmisel õhtul Somogyi poiste lahkumisõhtulgi. Unustas oma viletsuse ja selle, mis teda ootas. Hilbudki ta ümber polnud tema omad. Uhke emailnööpidega tumerohelise kuue, mustad püksid, lakk-kingad, valge tsilindri ja kindad, milles ta loorbereid oli lõiganud, oli Kozma ühelt „häräsõpilaselt“ talle laenanud. Ka selle unustas ta, kuid mitte too härrasmehest kaasõpilane. Hommiku poole, kui kroonitud luuletaja jõukaid Somogyi poisse nurgast jälgis, astus riiete omanik sisse, nõudis rohelist kuube ning pükse tagasi ja tahtis neid sealsamas tal seljast maha kiskuda. Ainult teiste vaheleastumisel rahunes ta ja oli nõus hommikuni ootama. Põrmuni alandatud luuletaja tormas ühes Kozmaga koju ja puistas võõrad ehted ült. „Alandatuna, kibedalt nuuksudes, peaaegu meeleheitlikult“ langes ta oma südamesõbrale kaela. Võimalik, et kui mitte varem, siis nüüd hakkas idanema tas viha seeme, mis kuulutas sõda kõrgemaile seltskonnakihtidele.

Pärast eksameid 1842. a. augustikuus lahkus Petőfi Pápast ja asus koos Orlayga rännuteele. Külasthanud kõigepealt sõber Jókaid Komáromis, sõitsid nad laevaga Pesti ja matkasid siit luuletaja vanemate poole Dunavecsesse. Seda jalamatka ei tarvitse aga enam kahetseda, sest sel oli tähtis tulemus: luuletus „Kodumaal“, esi-

mene tõeliselt suur luuletus, mille Petõfi hiljem paigutas oma „Kogutud luuletuste“ esimesele leheküljele. See oli esimene avar hingetõmme uuest maailmast, rahvalikust ning ungarlikust õhust. Ühtlasi oli see esimene luuletus, mille alla laulik kirjutas selle nime, millega ta oma slovakkliku Petrovicsi kui ka teise varjunime Pönõgei Kis Pál varsti vahetas, nimelt Petõfi¹⁾.

Dunavecses oli vanemate seisukord viletsam kui kunagi varem. „Mu südant ängistab,“ kirjutab Orlay, „näha neid kahte auväärset vanainimest nii armetus seisukorras... Maja, milles nad üürilistena elasid, oli väikeste akendega ja kaht tuba eraldas teineteisest vahepealne köök. Tänavapoolset tuba kasutati kõrtsiks, milles päeval liikus õige kasinasti külalisi, ja ainult tagumine tuba andis nende väsinud kehale veidi puhkust. Siin elutsesime me kõik.“

Aga ainult ühe nädala, sest kauemaks polnud poistel koduski püsi. Nad pöördusid tagasi Pesti, seekord „kogenud varssadestki“ aeglase-mal vahendil, parvel, mis viis linna aedvilja ning kanu ja mida rida mehi köitpidi vedas. Öösel puhkas see aasialik karavaan, ja parve meeskond — turunaised, Pesti teenima minevad tüdrukud ja väsinud vedajad — tegi rannale lõkke. Pápas veel nii ligipääsmatu koolipoiss poetus ruttu nende hulka ja kui tüdrukud laulma hakkasid, laulis temagi nende kurbi viise kaasa. Orlay tähendab, et noor luuletaja õpetanud ühele tüdrukule mõned oma luuletused selgeks. Nii hakkasid juba siitpeale rahva hulka immitsema Petõfi laulud, mis hiljem said nii rahvaomasteks,

1) Petõfi tähendab Peta (= Peetri) poeg.

et nende ja tõeliste rahvalaulude vahel polnud kerge vahet teha.

Tähtsam oli aga see, mis Petöfi rahvalt õppis, sest Ungari tolles ajastus oli pääsenud valitsema rahvapärane suund. Rahvaluule-kultus, rahvalaulu hindamine oli Inglismaalt lähtudes käinud tugeva lainena üle Euroopa ja kõikjal põhjustanud rahvusliku renessansi. Ungarisse oli see saabunud juba eelmise sajandi lõpul. Nagu mujal, nii püüdsid kirjanikud siingi tungida rahvalaulu imejõu saladustesse. Suurel enamikul see aga ei õnnestunud — sellepärast et nad uurisid ainult rahvalaulude, mitte rahva enese vaimu. Nende töö jäi noore luuletaja toodangu varju ja kadus sellesse nagu tuhanded nired Doonausse. Nime ja suuna andis liikumisele aga see, kes lähtus alglatteest enesest.

Oma hulkuri-aastail ei õppinud Petöfi mitte rahvalaulu välist vormi ega püüdnud eelkäijate kombel rahvapäratseda. Seal lõkke juures, nagu hiljemgi, võttis ta senikuulmatu julguse luua nii, nagu oleks temagi üks rahva hulgast, üks hääl miljonilises kooris. Nii vahetult ja julgelt laulis ta, nagu ükskõik missugune parvepoiss pärast õhtusööki.

Imeline vastuolu: kõige kollektiivsem kirjandusliik — rahvalaul — kujutab alati kõige individuaalsemaid tundeid ja olukordi. Kunstluuletaja peitub sageli oma värsside taha, rahvalaulu sangar aga liigub peaaegu käegakatsutavalt meie ees, kõneleb esimeses isikus ja astub meie ette kõige isikulisema rõõmu või kurbusega, mis saab sellepärast üldiseks, et see võib olla igäühe kaebus. Seda õppis rahvalaulult talupojast laulik Burns, sedasama Goethe ning Heine ja seda õppis ka noor ungari luuletaja. Vaistlikult oli Un-

garis enne Petőfit sama teed käinud ka Csokonai.

Vanemaist ungari luuletajaist luges Petőfi kõige meelsamini Csokonai'd ja Gvadányi't. Tagasi tulles Mezőberényist, kus nad Orlayga olid külastanud viimase vanemaid, põikasid nad Debreceni peamiselt sellepärast, et käia Csokonai haual. Siin lahkus luuletaja oma sõbrast ja pöördus läbi Hortobágyi oma vanemate juurde tagasi. Pusta teekond inspireeris talle rahvalaulu „Hortobágyi kõrtsinaine“, mis alles värskena rahva suhu sattus. Juba aasta-paari pärast paigutas Erdélyi selle ehtsa rahvalaulu pähe oma kuul-sasse rahvaluule-kogusse.

See, nagu teisedki luuletused, rändas „Athenaeumi“ toimetusse. Õigupoolest toimetajate vähenõudlikku erakorterisse, kus need enne Bajza laual majaperenaise näputöö ja kohviplekkide vahel seisid, siis kuuetakus Vörösmarty aknatühemes leiduvale lauale kanti. Toimetajate silmad jäid peatuma uuel nimel, mis leidis vahel Pápast, vahel kustki Alföldist saabunud värsside all. Selle nime taga arvas Vörösmarty peituvat mõnd vanemat luuletajat, sest laulud olid küpsed ja omapärased. Seda suurem oli tema üllatus, kui ta hiljem luuletuste autoriga isiklikult tutvus. Rea värssidega tuli see tema poole, tutvustas end vale nime all ja paljastas enese alles pärast toimetaja tunnustavat hinnangut. Poisi tagasihoidlikkus ja tõsidus meeldis Vörösmarty-le. Uut sugupõlve ei võtnud ta mitte nii vastu, nagu vanurid omal ajal teda, nimetades näiteks tema „Kaht naaberlossi“ inimsööjate luuleks.

Koju jäi Petőfi kuni sügiseni. Siis pöördus ta rahunenult, tõsise õppimiskavatsusega Pápa kolleegiumi tagasi. Teel hellitas ta kavat-

susi õppida advokaadiks või õpetajaks, et võiks võimalikult pea oma vanemaid aidata. Pápas lootis ta end eratundide andmisega elatada, sest möödunud õppeaastast oli talle sinna jäänud paar õpilast. Kuid üks jurist näppas õpilased viimasel silmapilgul tema eest ära. Ta haaras küll siia-sinna, kuid pidi viimaks kõik lootused õpingute jätkamiseks kibestunult maha matma. „Kohutavalt jälitab mind saatus,“ kirjutab ta Szebérenyile. „Seisan hirmuäratava sügavuse ees, millest pean üle astuma ja selle sammuga purustan võib-olla kaks südant (oma vanemad). Ja siiski ei saa ma teisiti. Vaat, sõber, pean näitlejaks hakkama, pean, pole mingit pääsu; vanemad ei saa mind aidata ja Pápas pole mingit võimalust, millega võiksin muretseda viletsaid filiereid oma elu seeshoidmiseks.“

Nagu lohutuseks ilmus kõige kõrgem siht tema ette alati siis, kui ta kõige sügavamal oli. „Näete,“ kirjutab ta veidi pidulikult, „mida annan saatus. Ei tarvitse öelda, et mitte igapäevase leiva teenimine pole mu siht (sest siis hakkaksin kutsariks või sulaseks ja võiksin kindlamat leiba süüa), vaid et ma kõrgemale püüan ja sihti oma silmade eest kunagi ei kaota! Kunstnik ja luuletaja! Sõber, kuis ma sütin. Kuid juba ammu on kindel, et ma keskpäraseks inimeseks ei saa: *aut Caesar aut nihil* . . .“

Siis — nagu kiire otsustusega inimene kunagi — „panin mütsi pähe ja hakkasin minema sinnapoole, kuhu sirm näitas“. Seekord läks ta läbi novembri sadude Fejérvári, kus teadis näitlejaid viibivat. Fejérváris pääses ta oma kuunist sõbra Szuper'i soovitusel viimaks József Szabó tõsisemasse näitetruppi. Nii oli tast kolmandat puhku saanud näitleja, seekord Borostyán'i varju-

nime all. Mõne päeva pärast toimus ka tema esimene ülesastumine „Pariisi päevavargas“. Näitejuhi arvates sobis ta aga paremini etteütlejaks kui näitlejaks. Sellepärast langesid talle osad, mis teistest üle jäid, ja nii väike protsent sissetulekust, et sellest õigupoolest elu seeshoidmisekski ei piisanud. Paari nädala pärast oli puudus juba nii vali, et ta Pápa koolisõpru pidi paluma, et need teda mitte hukkuda ei laseks ja tema jaoks kümme floriini kokku paneksid.

Pärast jõulu viisid tülid näitetrupi lõhenemisele. Osa liikmeid, nende hulgas ka Petõfi, eraldus sellest ja sõitis Kecskeméti õnne katsuma. Kuid Petõfile ei naeratanud õnn siingi. Ta oleks tahtnud mängida Hamletit ja Coriolanust, eriti viimast, kelle iseloomu ta pidas enesega sugulaseks. Õhtupoolikud otsa deklameeris ta seda kodus, jalutades edasi-tagasi oma väikeses ühe aknaga talutoas. Teatris aga pidi ta lepima etenduskuulutuste laialikandja ning külaste tutvustaja armetu osaga ja mängima ainult väiksemaid osi. Kui ta vahel suurema osa saigi, siis ainult säärase, mida keegi muu ei tahtnud.

Peaaegu üksmeelselt suhtusid kaasaeglased Petõfisse kui näitlejasse väga arvustavalt. Talle heideti ette tagasihoidlikku kuju, mittelavalist nägu, piiratud hääleulatust, ninahäält, mis kõigele lisaks oli kume ja väljapurskeis muutus veel kumedamaks. Mõnede arvates puudus tal laval õige kehahoid ja liigutustes kindlus. Neist raskustest lootis ta tugeva tahte ja edasipüüdlikkusega üle saada. Tõepoolest ei puudunud tal mõnevõrra edu. Demetriuse osa deklameeris ta väga hästi ja „Ajavaimus“ suutis ta publiku mitu korda naerma panna. Suurima lavalise menu saavutas ta aga oma tuluõhtul 23. märtsil 1843. a.: ta män-

gis narri osa „Kuningas Learis“ nii suurepäraselt, et pärast ettekannet kuningas Zsigmond Dézsi teda süleles ja suudles. Etenduse tulu oli kümme floriini, mitte niigi palju, et „ma oma võlad oleksin saanud sellest kinni maksta“.

Paar päeva pärast tuluõhtut lahkus Petőfi trupist ja tuli Pesti. Ei ole teada, kas selle sammu põhjustas viletsus või näitlejate keskel järjest suurenevad intriigid. Võib-olla peab uskuma tema voodikaaslase Némethy oletust, et ta lahkus siit Pesti Rahvusteatriisse siirdunud näitlejanna Mimi de Cau pärast, keda ta näitlejannade hulgast ainsana oli sageli külastanud. Pesti jõudis ta suure hilinemisega, mitte ainult sellepärast, et tal nüüdki küüdi jaoks raha polnud, vaid et ta käies haigeks jäi ja päevade kaupa pidi lamama teeveerse kõrtsi või talumaja õlgkotil.

Pestis sai ta Vörösmartylt kinnise ümbriku, mis sisaldas mõne floriini honorari. Pikemaks peatuseks pealinnas sellest aga ei jätkunud. Elamisvõimaluste puududes pidi ta kõndima Pápassa ja elama mõned nädalad seal sõprade armust. Sõbrad polnud ka kitsid: üks andis talle magamisaseme põrandal, teine oma kasuka külje alla. Õpetaja Bocsor'i naine õnnestas teda mehe kantud riiete ja saabastega, mis olid küll üleliia suured. Neis kummalistes jalanõudes kõmpiski ta mai algul 1843. a. edasi Pozsonyisse, kuhu kogunes rahva koorekiht kuninga poolt kuulutatud maapäevale.

Pozsonyisse ei meelitanud teda mitte maapäev ja seal pulbitsev vaimne elu, vaid lootus uuesti pääseda näitetruppi. See aga ei õnnestunud, sest näitlejaid oli koondunud seks puhuks Pozsonyisse rohkem kui tarvis. „Nii ei jäänud mul muud üle, kui kindlustada kirjutamisega

oma siiajäämist," kirjutas ta tahtmatu satiiriga Bajzale, „kogu päeva kirjutan ma Zábroszky poolt toimetatud „Maapäeva Teatajat“.“ Maapäeva kõnesid polnud tol ajal veel luba trükkida, vaid need käisid ringi käsitsikirjutatud kokkuvõtteinä, mis lärmikate, mõõkatäristavate juristide ja vaeste üliõpilaste poolt koostati. Petöfi töö seisis ainult kopeerimises, mida tuli teha Zsidó (Juudi) tänava viletsas bürooruumis, 25 grossi poogen. Kel kodu oli, võis ka kodu töötada. Kohata näitlejal seda aga polnud. Kui Pozsonyi linn hiljem mälestustahvliga tahtis tähistada Petöfi korterit, selgitas hoolikas uurimine, et seda õigupoolest polnudki. Pozsonyis oli luuletaja küll viibinud, kuid mitte „elanud“. Ööseks otsis ta puhkepaika pargis, kui õigel ajal ei pugunud mõnda lauta või muusse varjupaika.

Pole siis ka ime, et ta seda, mida kirjutas, ise õieti tähelegi ei pannud. Tema, kes hiljem rahva kõige pisemaidki muresid pidas oma isiklikuks asjaks, ei osutanud kuigivõrd huvi maapäeva tormiliste koosolekute vastu, kus käis äge, kuid väheste tagajärgedega võitlus Ungari reformimise ümber. Tähtsamaist uuendustest saadi nüüd teostada ainult ungari keele tunnustamine ametlikuks asjaajamis-keeleks, kuna aadli maksuvabaduse kaotamisest, talupoegade vabastamisest teoorjusest jne. ei tulnud seekordki midagi välja.

Need reforminõuded olid seatud üles juba 1825-ndate aastate paiku „suurima ungarlase“, krahv István Széchenyi poolt, kelle juhtsõnaks oli: „Ungarit ei olnud, kuid saab olema.“ Mõõdukas-liberaalse suuna esindajana pidas ta tarvilikuks kõigepealt rahva majandusliku kandejõu tugevdamist ja alles seejärel poliit-

tilisi reforme. Selle suunaga oli hakanud 40-ndail aastail maapäevadel edukalt võistleva Lajos Kossuth'i poolt juhitud radikaalne suund, mis astus järsemalt välja Austria keskvalitsuse vastu. Kossuthi programm ühtus oluliselt Széchenyi omaga, erinedes sellest peamiselt teostamis-järjekorra ja võitlusviisi poolest. Ta nõudis esijoones poliitilisi ja alles seejärel majanduslikke uuendusi ega mõistnud oma sihtide saavutamiseks hukka ka vägivalda teed. Et kõik uuenduslikud püüded leidsid tugevat vastuseisu Ungari aadli ja Austria keskvoimude poolt, ei suutnud radikalistidki oma reformiprogrammi esiotsa kuigivõrd teostada.

Nagu öeldud, ei huvitanud need võitlused veel Petőfit, kuigi tal poliitilise elu keskpunktis oleks olnud soodus neid vahetult jälgida. Nüüd olid tal hoopis teised mured. „...mu palk on nii vilets,“ kirjutas ta edasi Bajzale, kelle eesavas järjest rohkem oma südant, „et selle eest saan vaevalt muretseda igapäevast leiba. Ja peale selle nõrgenevad mu silmad ning rind; ja selle kuiva töö juures hoidub muusagi kõrvale... nii nagu olen, on võimatu; kerjus olen.“

Kuid õnneks oli tal sellest veel suuremaidki muresid: „Siinjuures saadan jälle mõne värsi, uuendades oma palvet, et suvatseksite nendega kõige suurema valjusega ümber käia... Rahus-tagu vähemalt see, et ma halva tööga maailma ette ei astu. Aulise härra nõu, kirjutada rahvalaulegi värsimöödus, järgisin luuletuses „Kauget“; vaevalt küll eduga.“

Nagu teame, ometi suurima eduga. See polnud rahvalaul, isegi oma aja mõistete järgi mitte, mis iga mitteaadellikku ümbrust käsitlevat luuletust nimetas rahvalauluks. Kuid lapsest-luu-

letaja kahetsus kodunt ja ema juurest lahkumise pärast leidis selles esmakordselt sügavasti haarava väljenduse. Ka hiljem ei saanud luuletaja kunagi ilma erilise helluse ja härduseta emale mõelda, kuna ta armastusse isa, selle kainelt mõtleva mehe vastu segunes vähemalt mõni aeg leebet huumorit, isegi pisut pilget.

Teistes Pozsonyis sündinud lauludes väljendus luuletaja varjamatu sümpaatia hobusevaraste ja röövlite vastu. Võib arvata, et see seltskonnata ja peavarjuta nooruk tundis end tõepoolest kõige lähemal seltskonna jäänustele. Nii ühendas neidki laule, nagu kõiki tema žanri- ja juhuluuletusi, tugev side luuletaja isikuga.

Õnneks vabanes Petõfi neist meeleoludest varsti. Nood kaksteist luuletust, mis seni „Athenaeumi“ veergudel olid näinud ilmavalgust, olid muretsenud talle nime ja austajaid, vähemalt teiste noorte luuletajate hulgas. Kui ta Pestist sõitvale luuletajale L i s z n y a i'le end sadamas tutvustas, langes see talle kaela ja süleles teda ta luuleloomingu pärast vaimustatult. Lisznyai päästis tema ka seniseist näruseist hilpudest, lubades kogu oma garderoobi talle kasutada. Särki aga ei saanud ta lasta vahetada, vaid pidi selle andma, sest noor luuletaja ei kandnud seda enam nädalate kaupa.

Lisznyai kaudu võimaldus Petõfil Pozsonyi vaimuilmaga lähemalt tutvuda. Vastuvõtt, mis siinselt noorte luuletajate ringkonnalt uutlunukale osaks sai, oli üsna mitmekesine. Mõned ülimusliku hoiakuga noorpoedid ei suutnud jätta näitamata, kellega hulkur-laulikul on tegemist. Nii võttis Kuthy, aristokraatide südameja kaardilaua-sõber, tema nii külma üleolekuga

vastu, et Petőfi oma au tundis puudutatud olevat ja mõne minuti pärast minekut tegi.

Paremini ei läinud tutvumine ka Pom-péry'ga. Viimase üliviisakale „Rõõmustan, et mul on õnn“ andis luuletaja juba ise vastu: „Et säärase vaese paganaga on õnn?“ Sellega oli nende vahekorra külmus juba tagatud.

Hoopis teist moodi kohtlesid teda vennad Vachotid: Imre Vachot ja Sándor Vachott. Need demokraatia eelpostid ja Kossuthi ihalejad mõistsid juba seda, mida luuletaja alles veel vaistlikult aimas: poliitika ja luule püüete sugulust. Petőfis tõmbas neid just see, mille pärast magnaatide esiratsurid ta endast olid ära tõuganud; nad nägid temas rahva esindajat. „Sa oled õigel teel!“ ütles Sándor, vanem vend, vaimustatult, ega jõudnud ta luuletusi küllalt kiita.

Ka aineliselt aitas Sándor Vachott raskustesse sattunud luuletajat. Ta korraldas tema jaoks oma tutvuskonnas salajase korjanduse, mis tõi sisse kogusummas 30 floriini. Luuletaja võis selle rahulikult vastu võtta, sest annetajate hulgas leidusid koguni Vörösmarty ja Bajza. Annetused säärastelt meestelt polnud alandavad, vaid tõendasid juba tema kirjandusliku töö tunnustamist.

Sándor Vachott ei muretsenud talle mitte ainult raha, vaid ka tööd. Tema soovitusel sai ta Ignác Nagy'ilt, Kisfaludy Seltsi abisekretärikt, tõlkida kaks romaani „Välismaa romaani-kogu“ nimelisse sarja. Nii osutus tal võimalikuks mõneks kuuks Pesti pääseda. Ainelised mured olid esiotsa kadunud, sest töö eest oli kindlustatud vähemalt 400 floriini, millest sai poole juba avansina ette.

Pestis leidis ta rea heatahtlikke tuttavaid ja

sõpru eest. Siin oli ajajärgu suurim luuletaja Vörösmarty, kes oli lubanud teda heameelega aidata, kui ainult tarvis, ja isalik Bajza, kes luges iga tema luuletuse kohe läbi ja andis nõu. Endistest sõpradest olid siin István Sass ja Orlay, uutest Gusztáv Lauka ja Albert Pálffy, kes väatasid temale juba austusega ja jäid vait, kui tema hakkas kõnelema. Nad teadsid, et tal on „oma hääl“ ja et ta esindab kirjanduses uut suunda.

Hommikul istus ta Pilvax-kohvikus, mis oli vabameelse noorsoo koondumiskohaks. Õhtuti lõbutses sõprade seltsis või käis teatris. Teatris leidis ta armujanune hing uue ihastuse: Opheliat kehastava Anikó Hivatal'i. Paraku polnud Anikó enam vaba, vaid publiku lemmiknäitleja Lendvay abikaasa. Oma esimese suure kire oli ta juba teisele andnud, ja see asjaolu häiris noort luuletajat kõige rohkem. Ta kirjutas Anikóle armastuslaulu, vaimukamaid ja nõudlikumaid kogu ungari kirjanduses:

Mu looja! sina oled võimas:
too tagasi see õnnis hetk,
kus selle daami põue süütas
kord esimene armuretk;
kus armuavaldus ta huulil
kord sõnaks sai kui sujuv vilk,
ning mina'p olgu see siis, keda
seal kutsub suudlema ta pilk.

Luuletamise, kohvikus ja teatris käimise vahel jäi aga vähe aega tõlkimiseks. Esimene tõlge, Karl Bernardi „Neljakümne-aastane daam“ (mille pealkirja tsensor muutis „Eakaks daamiks“), valmis küll kolme nädala jooksul. Kuid pahem oli lugu 900-leheküljelise „Robin Hoodiga“. Oli karta, et see ei saa õigeaks ajaks valmis. Et rahulikult töötada, asus luuletaja Gö-

döllösse, kus viis sellegi tõlke kolme nädalaga lõpule.

Nüüd oli tal jälle raha, rohkesti raha, sest Ignác Nagy lisas lubatud summale veel 100 floriini juurde. Kuid luuletaja ei jätnud seda taskusse. Ta ostis endale fraki, mustad püksid, atilla, peale selle valehabeme, paruka, kaks trikkood ja värve, ühesõnaga kõik, mis läks näitlejale tarvis. Sõbrad soovitasid tal Rahvusteatriga õnne katsuda, sest tema luuletajakuulsuse tõttu ei võinud sinna sissepääs olla võimatu. Tema ise aga tegi otsuse, et läheb Erdélyisse ega tule enne Pesti tagasi, kui on saavutanud näitlejana juba kuulsuse.

Ka too viimane katse näitlejana kuulsust võita lõppes Petőfil samasuguse ebaõnnestumisega kui eelmised. Erdélyisse ihkav nooruk pidi esiotsa ainult Debreceniga leppima. Ta astus siin kuulsasse Komlósy truppi ja sai kohe võimaluse oma võimeid laval näidata. Kuid tema menu ei vastanud arvatavasti lootustele ja Komlósy hakkas nõudma talt — nagu üldse teise järgu jõududelt — kaasalaulmist ooperis. Sellest kibestatud, lahkus luuletaja tema juurest ja liitus väiksema rändnäitlejate-trupiga, kes liikus Diószegi ja Székelyhídi suunas. Siin tabas teda uus õnnetus: haigus. Kolm nädalat pidi ta haigena vaevlema kõrtsides, kus trupp tavaliselt esines. Rahapuuduses müüs ta oma fraki ning atilla ja vahetas seljas oleva ülikonna talve eel odavamate suviriiete vastu. Kui ta trupi lagunedes enda novembri lõpul vaevu Debreceni tagasi lohistas, tundis hilja öösel koju pöörduv A l b e r t P á k h, kes ühes aadliperekonnas koduõpetajaks oli, värava ees lõdisevas valgete pükstega poisis oma Soproni sõbra vaevalt ära.

„Tulin sinu juurde, sõber, et oleks keegi, kes mu ära matak, kui ma suren.“ Ta ei liialdanud, sest ta oli tõepoolest nii otsa jäänud, et Pákh tema ühe käega oleks võinud tupp viia.

Petőfi Debrecenis.

Siia jäi ta mõneks päevaks. Siis muretses Pákh talle korteri leskproua Fogasi juurde, kes oli piletivõtjaks kohalikus teatris. Tuba oli nii külm, et luuletaja pidi aknalt jäälilli kraapima,

kui ta tahtis välja vaadata. Nagu saatuse pilkeks avanes väljavaade otse linna völlale.

Haigus ei kestnud kaua, sest selle kriitilisema järgu oli ta juba Székelyhídis läbi põdenud. Ta võis varsti voodist tõusta, kuid oli veel liiga nõrk. „Olen nii nõrgaks jäänud,“ kirjutas ta jälle Bajzale, „et jõu tagasisaamiseks kulub mul kaks-kolm kuud. Olen paljas luukere. Nii viirelen armetus seisukorras ja pean talve siin Debrecenis mööda saatma.“ Muidugi puudus ka raha. Härras abipalve, mis ta oma endisele leiva-isale Ignác Nagyile saatis, jäi loomulikult tagajärjeta. Luuletaja rasket seisukorda püüdis kergendada heasüdamlik korteriperenaine mõne taldrikutäie supi võlguandmisega ja sõber Pákh, kes tõi talle vahel piipu tubakat, et luuletaja saaks selle juures oma kangestunud sõrmi soojustada. Mõned luulesõbralikud Debreceni kollegistid varustasid teda omakorda raamatutega.

Ses külmuses ja viletsuses tuli Petőfil veeta kogu talv. Oma „Reisukirjades“ meenutas ta seda aega järgmiselt: „1843/44. a. talve vedasin ma ses rasvases linnas läbi, nälgides, külmetades, haigena ühe vaese, kuid hea vanaproua juures, Issand õnnistagu teda. Kui tema mu eest poleks muret kandnud, kirjutaksin seda kirja nüüd teisest ilmast... Olin niisugune hüljatud rändnäitleja-poisike, kelle peale Issand ega inimene ei vaadanud...“ See oli kõige raskem katsumis-aeg, mis saatus talle kunagi andnud. Oli, nagu oleks saatus ta sellepärast nii sügavale heitnud, et teda hoogu võtta lastes hiljem seda kõrgemale tõsta. See oli viimane jaam enne võitu.

Sunnitud puhkus andis talle võimalust endaga arveid pidada. Kahest teest, millel ta maksuselepääsemiseks aastaid otsa oli ühevõrra kat-

setanud, pidi üks — näitlemine — nagu saatuse tahtel jääma talle suletuks. Jäi järele luuletamine. Ta mässis kõik olemasolevad riidehilbud endale ümber ja küürutas külma pliidi kohale, mida tarvitas kirjutuslauaks. Kolm kuud elas ta ainult luuletamisele, kuid jõukatsumiseks oli sellest küllalt. Nagu sihtidena seadis ta seinale Vörösmarty ja Victor Hugo pildi, sest ta täiendas end muuseas ka prantsuse keeles.

See ajajärk oli üsna produktiivne. Ta kirjutas umbes paarkümmend luuletust, enamalt jaolt rahvalaulud. Neis tõstsid tihti häält karjapoised, kes lamades, kes käies karja järel, huulil vile, mis armsama haul kasvanud pajust tehtud („Mu väike vile, leinapaju oks“). Või kõneles neis poiss, kelle mõrsja sõitis teisega laulatusele („Libe on lumi, jookseb saan“). Need kujud olid arusaadavalt ainult vahendeiks, et luuletaja saaks kõnelda iseenesest. Kuid ta rääkis enesest ka vahetult, ilma mingisuguse maskita. Säärasteil puhkudel sündisid luuletused, mille masendavaist meeleoludest annavad aimu juba pealkirjadki: „Elav surnu“, „Õnnetu olin“ või „Matuseks kõlab laul“.

Debrecenis loodud laulud, kui ka ligi 60 varasemat luuletust, kirjutas Petõfi kauni, kalligraafilise käekirjaga roheline paksu paberiga vihikusse, mille esiküljele pani tagasihoidliku pealkirja „Värsid I“. Selle koguga otsustas ta Pesti minna ja väljaandmisega õnne katsuda.

Veebruari keskaiku astus ta reisivalmilt Pákhi ette. „Kas sul on tingimusteta usaldust minu vastu?“ küsis ta. Ja kui sai jaatava vastuse, jätkas: „Aga nii suur, et sa selles kaheldagi ei saa, mida ma ütlen?“

Ta laskis sõbral kirjutada võlakohustuse 150

floriinile, mida see kohustus tasuma proua Fogasile võla arvel 45 päeva pärast, kui luuletaja seda summat seniks pole õiendanud. Pákhil oli küsimuses ligi poole aasta palk, kuid ta kirjutas kohustusele kõhklemata nime alla. Jumalaga-jätul laskis ta oma sugulasel või tuttavale talle veel mõned hõbetükidki taskusse libistada. Debreceni kollegistid üllatasid lahkuvat luuletajat lõuendist kotiga, tinase karjusekepiga ja sellega, et laulsid talle hüvastijätku tema enese luuletatud laulu „Armastus, armastus...“ kolleegiumi kasvandiku József Kovácsi loodud viisil.

Luuletuste-vihk põues vesti all, seadis Petöfi sammud läbi saju ja tuiskude Pesti poole. Tisza üleujutuse tõttu pidi ta valima pikema tee läbi Tokaji ja viibima nädal otsa reisul. Oma „Reisukirjades“ meenutas ta seda reisu hiljem härdusega: „Debrecenist rändasin Pesti 1844. aasta veebruaris, kulunud riideis, jalgsi, paari kahekümnelisega ja ühe kogu värssidega. Selles värsikogus oli kõik mu lootus; mõtlesin: kui saan selle ära müüa, on hea, kui ei saa, on ka hea... sest siis kas suren nälga või külmun ja kõigil kannatustel on lõpp. Ihuükski kõndisin Hegyaljas; ainsatki hingelist, ainsatki elus olevust ma ei kohanud. Iga inimene otsis varju-alust, sest ilm oli hirmus. Vinguv tuul puistas lumist vihma mu peale. Otse vastu nägu tuli. Mu näol külmusid pisarad, mis rajuilma külmast ja viletsusest puhkesid.“

Oma luuletustele improviseeris ta teel veel neli juurde. Ühe Tokajis — loomulikult veinilaulu, kaks aga Egeris, kus luulehuvilised vaimuliku seminari õpilased teda vaimustusega vastu võtsid ja paar päeva kostitasid. Siin sündinud kuulsais „Egeri häältes“ kajas samuti

veini ning sõpruse ülistus, mida ta oli õppinud oma lemmiklaulikult Béranger'lt. Kuid mitte need ülemeelikud veinilaulud ei kajasta luuletaja tõelisi meeleolusid, vaid too, mille ta Miskolcis paberile pani:

Ristteel seisan, mõtlen,
kuhu minna?
Teid viib itta, läände —
siia, sinna.

Ükstapuha, kuhu
rajad läevad.
Igal pool on kurvad
elupäevad.

Kuspool surm mind ootab,
kui ma teaksin,
sinnapoole sammud
kohe seaksin.

Ex bibl. univ. Tart.

IV.

TÖÖAASTA PESTIS.

Viis ja pool aastat kestnud viletsusele ja alandusele järgnes viie ja poole aastane võidu-aeg, sest niipalju oli antud Petõfil veel elada. Pole teist ungari kirjanikku, kes nii ebainimlike katsumuste järel oleks jõudnud oma kirjandusliku tee algusele. Kuid pole ka teist, kes kord alustatud teel oleks edasi läinud nii imeteldava kiirusega kui tema. Vaevalt poolteist aastat pärast seda, kui ta, kerjusekott kaelas, oli Debrecenist teele läinud, marssisid tõrvikrongkäigud tema ette, haarati tema näopildi järele, kirjutati talle ülistusluuletusi ja valiti ta ühe komitaadi aukohtunikuks — kõike seda tema kirjandusliku loomingu tunnustuseks. Ta ei saanud raputada endalt õieti veel maanteede tolmu, kui oli juba ungari kuulsaim luuletaja.

Kui ta väsitava teekonna järel Debrecenist Pesti jõudis, võttis veel aega ja vaeva, et jõuda üldise tunnustuse ja kuulsuseni. Kõige vähem tunnustust leidis ta kirjastajailt: ei Geibel, Heckenast, Altenburger, Landerer ega teised ungari kirjanduse tõelised juhtijad pidanud ta luuletusi kirjastamise vääriliseks. „Ma ei teadnud, kelle poole pöörduda,“ meenutab ta seda aega hiljem, „keegi maailmas ei hoolinud minust; kelle silm oleks võinudki jääda peatuma ühele

väikesele, vaesele, räbaldunud rändnäitlejale?... Olin viimses hädas, meeleheitlik julgus valdas mu ja ma läksin Ungari ühe suurima mehe juurde säärase tundmusega, millega kaardimängija paneb oma viimse raha välja, olgu kas elu või surm. Suur mees luges mu luuletused läbi, tema vaimustatud soovitus peale andis „Ring“ need välja ja mul oli raha ning nimi. — See mees, kellele ma oma elu eest tänu võlgnen ja kellele võib olla tänulik kodumaa, kui ma talle midagi kasu tõin või tulevikus toon, see mees oli: Vörösmarty.“

Luuletuskogu väljaandmine ei läinud aga isegi mitte Vörösmartyl väga libedasti. Rahvuslik Ring (Nemzeti Kör), kelle poole Vörösmarty ses asjas pöördus, oli algselt välja kasvanud näitlejate ja kirjanikkude õhtusöögiskonnast ja võtnud oma ülesandeks ungari keele, kirjan-duse ja kunsti edendamise ning noorte kirjanik-kude eest seismise. Kui Vörösmarty märtsikuus 1844. a. Rahvuslikule Ringile ettepaneku tegi, et too võtaks enda kanda Petöfi luuletuskogu välja-andmise kulud, leidis see osalt vastuseismist. Mit-med, nende hulgas ka Imre Vachot, ei tahtnud „saada kirjaniku ammeks“. Lõpuks tõusis üks rät-sepmeister üles ja lubas Széchenyi žestiga omalt poolt selleks 60 floriini, millest pani poole seal-samas lauale. Tema eeskuju peale avanesid teis-tegi rahakotid ning ühes sellega ka luuletaja tulevikuvärvad. Seda heldet kodanikku võib tänada, et meeleheites luuletajale juba samal õhtul 75 floriini pihku pisteti. Just parajal ajal selleks, et veel meeleheitlikumat Pákhi vii-masel silmapilgul kitsikusest päästa.

See agarus, millega Vörösmarty noore luule-taja värsikogu oli kaitsenud, ja ringkirjad, mil-

lega Rahvuslik Ring kutsus üles seda ette tel-
lima, äratasid seltskonnas elavat tähelepanu.
Avalik arvamine, mis piirdus peamiselt kohviku-
laudadega, arutas seda haruldast sündmust era-
kordse huviga. Kui noor luuletaja Pilvax-kohvi-
kusse astus, võtsid teda uudishimulikud pilgud
ja sosinad vastu. Kuid peale luuletaja vastu
huviäratamise oli sel edul teine, kaaluvamgi taga-
järg.

1844. a. suvel andis rahvaluule-koguja János
Erdélyi, nädalalehe „Regélő“ (Jutustaja) oma-
nik, oma lehe toimetamise Garay käest Imre
Vachotile üle. Vachot oli Rahvuslikus Ringis
küll Petőfi luuletuskogu väljaandmise vastu
kõhelnud, kuid kui ta nooremate kirjanike kes-
kelt sobivat abitoimetajat otsis, langes tema va-
lik siiski Petőfile. Eriti seetõttu, et Vörös-
marty ja Bajza teda soojalt soovitasid. Töö eest
(lehe murdmine, korrigeerimine ja igapäevane
jooksmine Budasse, trükikotta) lubas Vachot
talle korteri, tubli ungari toidu ja 15 floriini
kuus; see tähendab niisama palju, kui majateeni-
jale. Palgale oli võimalik luuletustega lisa tee-
nida, 2 floriini tükk. Petőfi ei kõhelnud paku-
mise vastuvõtmises silmapilkugi. Tühja kõhtu
kannatanud rändurile kindlustas ettepanek mõ-
neks ajaks igapäevase leiva ja jalgealuse Pestis.
See rõõmustas teda ja tegi meeolelu helgeks, kui
ta lihavõtte ajal läks vanemate poole Dunave-
csesse, sest leping pidi jõustuma alles 1. juulil.

Kadunud poeg võeti kodus suure rõõmuga
vastu. Poja korduvaist näitlejaks-hakkamise kat-
seist pahandatud isa leppis temaga nüüd „korra-
likule“ teele siirdumise tõttu. Samuti andes-
tas luuletaja isale karmuse, millega see teda
oli kõhelnud. Möödusid idüllilised, rahulikud

õhtud kodusoojuses, kus luuletaja isaga veini jõi ja emaga pikalt vestles, nagu on kirjeldatud tundeHELLAS luuletuses „Üks õhtu kodus“.

Vanemate kodu oli samasugune, nagu seda Orlay kirjeldusest kuulsime: kõrtsi joogitoa kõrval leidis üksainus väike kamber. Luuletajal, kes kõhimeses ja rinnavalus kartis lähenevat tiisikust, oli raske kauemaks jääda sesse umbusse. Ta asus jõuka talumehe Pál Nagy'i juurde elama, kes oli kõrtsirahvale senigi rohkesti head teinud. Siin sai ta omaette kauni toa, kus võis oma tahtmise järgi töötada ja puhata.

Nüüd oli tal võimalust ja aega lähemalt tutvuda ka Béranger'ga, kes jäi eluotsani tema lemmikluuletajaks. Tol ajal veetles teda peamiselt Béranger' luuletuste muretu toon, optimism, veini ning sõpruse ülistus ja pidurdamatu hea tuju. Selle kõrval haaras teda tugevasti ka barrikaadide-lauliku elukäik ja mõju kaasaega. Tema isiksuses ja loomingus nägi noor luuletaja endagi püüdluste võrdkuju. Nii mõistame, miks ta Béranger' pildi riputas oma voodi kohale ja sõpradele tema kohta tähendas: „See on mu Jumal.“

Oma kaunis kambris liikus ta tõelise loojana: kuhu ta silm puutus, sealt tõusis laul. Dii- vanist, millel ta puhkas, kuust aknaklaasil ja majaperemehe viieteistkümne-aastasest tütre-st Zsuzsikast, kes tõi talle vahel veini tупpa. Viimasele jäi ta silm ja süda kogu ajaks püsima. Noorte vastastikune huvi arenes varsti platooniliseks kiindumuseks, ja Petõfi suviste idülliliste luuletuste kohal lõi särama armastuse täht. Luuletaja hellitas koguni abiellumise plaane, nagu osutab pisut mänglevas ja naljatavas toonis kirjutatud luuletus „Zsuzsannale“. Kuid kindla ameti puudumine ja asjaolu, et ta vanemad Nagyi

perekonnale suurema summa võlgnesid, tõmbasid neile kavatsustele piirid ette. Pealegi tuli tal varsti asuda Pesti, kus ootasid juba teised mured. Pärast seda ei näinud ta Zsuzsannat ega Dunavecsetki enam, sest vanemad kolisid juba samal sügisel sealt uude kohta — Szalkszentmártonisse.

Kui Petöfi pealinna asus, oli selle vaimne elu võtnud suuna sügavusest pinnalisuse poole. Endised puhtkirjanduslikud ja -teaduslikud ajakirjad „Athenaeum“ ja „Tudományos Gyűjtemény“ (Teaduslik Kirjakogu) olid lugejate huvi puudusel ilmumise lõpetanud. Nende asemel lokkasid nn. „moelehed“, mis oskasid paremini lugejaid võita. Nad serveerisid ilukirjandust koos poliitiliste teadetega, seltskonna- ja teatriklatsiga ja — mis peaasi — moepiltidega. Nii oli nende eksistents juba daamide poolt kindlustatud, kel ei tarvitsenud enam tellida kalleid Viini žurnaale. Moelehtede traagika seisis aga selles, et neid oli rohkem kui tarvis. Seepärast käis nende vahel metsik võistlus, kus oma kaastöölisi maailma kõigi suurustega kõrvutati, teiste omi aga mitte ainult andetuiks, vaid ka raiskajaiks, iseloomutuiks ja petisteks tembeldati. Noor ja sõjakas generatsioon lõi rõõmuga kaasa neile „kirjanduslikele“ lahinguile, mida aeg-ajalt vürtsitasid kahevõitlused. Raskemini kui teised sai selles kannatada Petöfi. Kuid ka vanema põlvkonna suurustele ei heidetud armu. Bajzast kirjutati, et ta Rahvusteatri rahadega „truuduse-tult“ ümber käib, Toldy'st, et ta teostavat piseki pettusi Akadeemia auhindadega, kuna ainult Vörösmarty pääses võrdlemisi kergelt, sest teda süüdistati ainult plagieerimises. Tol viimasel süüdistusel polnud sel ajal suuremat kaalu, sest

see oli nii üldine, et igaüks igaihte nimetas plagiaatoriks.

Elu-surma peale võistlevaid suuremaid moelehti oli kolm. Vanim neist oli „Pesti Divatlap“ (Pesti Moeleht), eelnimetatud „Regélő“ jätk, mille toimetamistöhe tuligi Petőfil rakenduda. Leht koondas enda ümber noori ja radikaalseid elemente ja pühendus „haritud rahvusliku keskseisuse“ teenimisele. Hoopis kõrgemalt otsis endale sõpru „Pesti Divatlapi“ kibedaim vastane — konservatiivne „Honderű“ (Kodumaa Koidik), püüdes apelleerida aristokraatia peenutsevale ja valitud maitsele. Kolmas võistleja „Életképek“ (Elupildid) jäi suunalt äraootavale seisukohale. Vaimseis ja sellele järgnenud poliitilistes võitlustes kaldus ta järjekindlalt selle poole, kelle seisukord oli silmapilgul soodsaim.

Varsti pärast Pesti asumist võis Petőfi luuletuses „Jumalagajätt teatriga“ publikule raske südamega teatada, et ta on pidanud näitlemisest ja seiklustest loobuma ja hakkama abitoimetajaks. Toimetustöö võttis tal üsna rohkesti aega ja muutis vabadusega harjunud ränduri päevad pisut ühetooniliseks. Hommikupoolikud veetis ta toas või trükikojas, kirjutas värsse, tõlkis ajalehele jutustusi ja töötas saabunud teated ümber. Õhtupoolikul külastas ta Pilvax-kohvikut, mis oli endiselt noorte kirjanikkude koosviibimiskohaks. Eriti elavaks muutus kooskäimine sügisel pärast maapäeva lõppemist, mil kirjanikud koondusid Pozsonyist Pesti. „Pilvaxis“ arutati kirjanduse päevaküsimusi ja sõeluti põhjalikult üksteise töid. Petőfi võttis neist arutlustest elavalt osa, ja tema lemmikaineks oli moesoleva kunstliku ja uhkete fraasidega kuhjatud stiili pilkamine. Oma kirjandusliku kuulsuse ja vai-

mukuse tõttu tõusis ta varsti rühma tooniandvaks isikuks. Õhtuti läks seltskond sageli Komlósse, kus joodi veini ja kuulati võistlevaid mustlasorkestreid. Petőfi parimaiks sõpradeks olid ses ringis Albert Pálffy, Sándor Vachott, näitleja Gábor Egressy ja hiljem Pesti asunud Frigyes Kerényi ning Mór Jókai.

Ses sõprade ringis tundis Petőfi end paremini kui kunagi varem. Ta otsis äärmusi: kas vaikset üksindust või lõbusat seltskonda, kus teda miski ei pidurdanud. Omasuguste ringis löi temas välja leidlik, humoorikas nooruk. Sõprade ässitusel sai ta näit. järgmise vägitükiga hakkama: ta palus võhivõõra tütarlapse kätt. Emilia Kappel, rikka pankuri tütar, oli teatris ja kontsertidel oma kaunidusega köitnud luuletaja tähelepanu. Kui sõprade keskel temast juttu tuli, tähendas Pákh luuletajale: „Kui sul julgust on, mine palu ta kätt.“ Petőfi, kes tundis end kõrgemal seltskonna eelarvamustest, ei kokkunud tagasi ja läks. Nii pankuri kui tütre poolt leidis kosilane viisakat vastuvõttu ja pankur ei jätnud talle isegi mõningaid lootusi andmata. Sellest hoolimata ei küllastanud luuletaja neid kunagi hiljem.

Lõbus seltskonnaelu koos veini ja naljadega jättis jälgi ka Petőfi luulesse. Kunagi ei kirjutanud ta nii palju veinilaule kui sel aastal. Tema luulesse ilmus pidurdamatu hea tuju koos kerge-meelsuse ja homsest mittehoolimise meeoleudega, milles aastatepikkustest kannatustest ahistatud hing end välja elas. Kuigi see kõik oli suurelt osalt teeseldud ja luuletaja põhiolemusele võõras, ei jätnud sihilik arvustus sellest tema kergemeelsusest ja ebamoraalsusest ometi eksijäreldusi tegemata.

Pealiskaudsete ning kergekaaluliste värsside kõrval hakkas ta sügisel tootma laule, mis kuuluvad tema parimate saavutuste hulka. Augusti algul ilmus „Isamaalase laul“, noore südame armuavaldus kodumaale. Õnneliku alguse järel kaldus luuletus aga pea tavalisse isamaalaulude pateetikasse, milles ei puudunud veinilauludegi toone. Peeaegu üheaegselt „Isamaalase laulu“ martüürihadega sündis elu õnnelikkuse tundest kantud luuletus „Alföld“, suurim ta seniseist saavutustest. Selles leidis luuletaja pustaihalus oma kauneima väljenduse. Alföldi ei armastanud ta mitte ainult kui oma sünnimaad, vaid kui vabaduse, lõpmatuse ja ungari tõulise uhkuse sümbolit. Luuletus on oma rahulike ja suursuguste piltidega, milles jäädvustatud kõik pustale iseloomulikud nähtused: deelibaab, vinnaga kaev, hobusekari, pesitsev haugas, — luulelise maalimise meistritöö. See on ungari kirjanduse kõige ungarlikumaid luuletusi, kui ungarlikkuse all mõista *couleur locale*'i.

Petöfi küllussarvest voolas nii palju luuletusi, et Vachot neid „Pesti Divatlapis“ kaugeltki ei suutnud ära mahutada. Seetõttu läks osa neist laiali kõigisse kaasaja tähtsamasse ilukirjanduslikesse lehtedesse. Vachotil oli ometi esimene valikuõigus. Seda kasutades ei valinud ta oma lehele luuletusi mitte nende väärtuse, vaid seltskonna arvatava maitse järgi. Nii ei pääsenud „Pesti Divatlapisse“ mitte „Alföld“ või „Isamaalase laul“, vaid sääraseid laulud, milles luuletaja oma võlausaldajate eest pages (tegelikus elus maksis ta kõik võlad piinliku täpsusega kinni) või milles ta luuleliselt tahtis „tormata lõpuni mööda eluteed“ ja ööd-päevad priisates veeta. Mõju ei jäänud tulemata. Lehe tellijate arv kasvas lühi-

kese ajaga kahekordseks. Juhtus see, mis kirjandusliku ajakirja juures harva ette tuli: „Pesti Divatlapi“ tiraaž tõusis kolmele tuhandele.

Kuid mõju ilmnas teiseski suunas. Võistlevad toimetajad ei näinud „Divatlapi“ tõusu heameelega. Mitte see edu ei pahandanud neid, mis luuletaja isikusse, vaid see, mis Vachoti taskusse puutus. Ennekuulmatu edu omistati — mitte täiesti alusetult — kuulsale abitoimetajale. Teati, et Vachot hoiab kallist lindu oma peos, ja nii hakati selle sulgi katkuma. Kallaletungideks mõjus kaasa ka kadetus noore luuletaja kuulmatu menu pärast. Ajakirjanduse kõige tugevamat relva, surnuksvaikimist, veel ei tuntud ja nii teeniti vastast kallaletungidegagi. Vachotil oli kära pärast hea meel. Ta ei julgustanud lindu mitte ainult laulma, vaid ka küünistama, muidugi ainult puurivõrede tagant.

Oma suvisest ja sügisest luuletoodangust valis Petõfi paremad välja ja lisas need Rahvuslikule Ringile antud käsikirjale juurde. Lisa oligi tarvis, sest käsikiri oli vahepeal läbi käinud Ringi asjatundjate puhastustulest ja 15 luuletuse — peamiselt veinilaulu — võrra õhemaks jäänud. Raamatu väljaandmine viibis, sest Ring ootas ettetellijaid, kes olid kaunis visad tulema. Kui ettenähtud norm mitme üleskutse peale täis sai, asuti trükkimisele ja „V ä r s i d I“ (Versek I) võis novembris Pesti sügislaadaks ilmuda.

Petõfi luuletustele oli iseloomulik rahvapärusus ja lihtsus, sest tema meelest oli „lihtsus esimene ja kõige ülem reegel“. Valitsev „kõrgem stiil“, mida esitas „Honderü“ ringkond, ajas aga taga väljenduste keerulisust ja kunstlikkust. Ärkavil rahvuslastel polnud veel oma sõnavara, kuid selle „kõrgema stiili“ veidraid võsusid,

krõbisevaid paberlille-sõnu võisid nad vaevalt sallida. Selle suuna vastu oli „Pesti Divatlap“ juba „Regélő“ järgus Garay toimetusel häält tõstnud. Garay järel astus Vachotki välja, kirjutades paroodia, mis uppus ülespuhutud ja lillelistesse väljendustesse. Seda tegema õhutas ta abitoimetajaki. Seeme sattus kohedale pinnale, sest nagu teame, kuulus Petõfi soositumate kõneainete hulka „Pilvaxiski“ moestiiile mõnitavate müksude andmine.

Paari päeva pärast oli Petõfil valmis „K ü l a s e p p“ (Helység kalapácsa, 1844), kangelaslugu neljas laulus. Paroodia oli nii hästi õnnestunud, et Vachotki kokkus. Seda ei võinud mitte ainult „Honderü“ ringkonnad, vaid isegi Vörösmarty enda kohta käivaks pidada. Vachot ei kirjastanudki seda, ja luuletaja müüs selle Geibelile 40 floriini eest, mille saatis kohe vanematele koju.

„Küla sepa“ sisuks on intriigitsemine lese kõrtsimanda pärast, kellesse on armunud kõvakäeline sepp ja riukeline kirikuteener. Viimase nimel avaldab kõster kõrtsinaisele armastust, kuid saab juhtumisi sisseastuvalt sepalt tugevasti tuuseldada. Seepeale pöörduvad kõik külapoisid kaklema, kuni külakohtunik viimaks korra jalule seab.

Kuigi Petõfi on ses töös kasutanud eepose mehhanismi ja paigutanud siia mõned Vörösmarty „Zalán'ile“ viitavad momendid, polnud ta kavatsuseks mitte eepose parodeerimine, vaid kirjanikkude õõnsa paatose ja ülespuhutud stiilmaneeride naeruvääristamine eepose vormis. Töö sihist ei saanud arvustus aga õigesti aru. Ei taibatud kaua, et see on paroodia, vaid läheneti sellele tõsise eepose vorminõuetega. „Küla sepp“ jõudis trükist välja kaks nädalat enne kui „Vär-

sid I". Autoril oli temast ainult niipalju kasu, et kangelaslaulust pahandatud arvustajad keerutasid ka värsikogu ümber rohkesti tolmu.

Kuid siis töötas Petöfi juba uue töö kallal. Novembri keskel torkas Vachotile silma, et luuletaja oma harjumuste vastu „jäi õhtuti koju, küttis hästi oma väikest tuba, riietus lahti õhtumantlisse, pani pikavarrelise piibu põlema ning tegi terve suitsupilve enda ümber, ja võttes vahel elustavast punasest veinist mõned lonksud, käis rahutult edasi-tagasi nagu lõvi oma kitsas puuris“.

Töötanud mõned õhtud ja ööd, võis ta Vörösmartyle ja Vachotitele juba ette lugeda eepose „Kukoricza Jancsi“. Kangelaslaul sisaldas oma praegusest ulatusest siis umbes poole. Kuulajate vaimustus oli üldine. Julgustavate käepigistuste mõjul asus luuletaja uue hooga tööd jätkama; maapealsete katsumuste järel lennutas ta oma kangelase nagu pealekauba veel muinasjutu katsumuste-maailma, rahva unenäoriiki. Tulemus oli autorile endalegi üllatav: oli sündinud ungari rahvusliku luule kõige ühtlasem ja puhtam õis. Selle ostis juba Vachot ära, makstes autorile 100 floriini, mis eelmise honorari kombel rändas kiratsevaile vanematele. Eepose liiga tavaline pealkiri muudeti Vachoti soovil „S a n g a r J á n o s ' e k s (János Vitéz, 1854).

„Sangar János“ jäi rahvalaulik Petöfi endiselt rahvaluule ja lüürika pinnale, andes muinasjutule armuloo raamis luulelise vormi. Seda oli katsetanud juba Vörösmarty oma „Haldjateorus“, ja suurema eduga Gyergyai kaunisloo, rahva suuski elava Argiruse aine ümbertöötusega „Csongor ja Tündés“, mis kujutas truu armastuse võitu kõigi takistuste üle. See tõeliselt

rahvaluuleline teema oli Petöfigi aineks. Kuid tema ei võtnud aluseks mitte valmis muinasjuttu, nagu Vörösmarty. Ta kasutas ainult muinasjutude elemente, mida oli lapsepõlves kuulnud või hiljem lugenud. Osa motiive läks tagasi koguni vöõrale pinnale: Karl Suure muinasjututsüklile, Tuhande ühele ööle jm. Kuid Petöfi käes muutus see kõik ungaripäraseks, ja eri algupära üksikjoontest moodustus suurepärane rahvalik mosaiikpilt.

„Sangar János“ on täis kirevaid ja keerulisi sündmusi, mida peetakse ungari, eriti alföldi fabuleerimiskunstile iseloomulikuks. Muinasjutu kangelaseks on lambur Kukoricza Jancsi, kes hoiab küla veeres karja ja sõbrustab oja kaldal pesu peseva vaeslapse Iluskaga. Kuna pool karja kaob, kihutab peremees ta minema. Õnnetu lambur satub husarite hulka, kes lähevad prantslastele türklaste vastu appi. Vapruse eest lahinguis saab ta kuningalt sangar Jánose nime, kuna ta kuningatütre ja -krooni tagasi lükkab. Pärast rohkeid seiklusi ja kangelastegusid kohtub ta Iluskaga, kes on vahepeal surnud, Haldjateriigis ja nad jäävadki seda valitsema.

Pulszky järgi on Petöfi muusaks ungari muinasjutu kuldjuukseline haldjas, kelle pisaraiks on pärlid, naeratuseks roosinupp, kuid kes käib palja jalu alla allikale. Ent Petöfi andis selles rohkem kui värsistatud muinasjutu. Muinasjutul ei ole meelt looduse kauniduste jaoks, ta ei näe tõusva ja loojuva päikese purpurit, kiirestimööduva tormi maalilisust, kaugelelaiuva pusta ühetoonilist suursugusust. Petöfi rahvalikku eepost ei tee värvikaks ning selle realismi kõrval veetlevalt luuleliseks mitte sündmustiku rikkalikkus, vaid pigem rahvalaulu helidele viitav lürism.

Kui noor luuletaja 1844. a. vana-aasta ööl läinud aastale tagasi vaatas — seda tegi ta muide

igal vana-aastal ja valas aruande värssi —, võis ta tulemusega rahule jääda. Juba väline edu oli tähelepanndav: polnud ühtegi luuletajat, kellest seltskonnas ja ajalehis oleks nii palju juttu olnud kui temast. Aga ta võis rahule jääda ka oma ande arenemisega. Oma terase kunstimeelega nägi ta isegi, et oli teinud edusamme igal alal, olgu see žanripilt või rahvalaul.

Sellest vana-aasta jumalagajātu luuletusest kostis veel intiimsemaidki helisid: läheneva suure õnne lootust. Oli kerkinud silmapiirile uus armastus, „heledate käharatega armas laps“. Laps selle sõna otsemas mõttes, sest *E t e l k e C s a p ó* — Sándor Vachoti naiseõde — oli kõigest viieteistkümne-aastane. Neist harvadest kordadest, mil Petöfi oma sõpra Vachotit külastades teda oli näinud, jätkus, et luuletaja armujanuses hinges läita igatsusi. Luuletaja tunded ei saanud paarinädalase tutvuse vältel veel selgemat kujugi võtta, kui Etelke uue aasta esimesel nädalal korruga käed südamele löi, karjatas ja surnult kokku langes. Luuletaja juhtus parajasti siis majja astuma, kui Vachotid ootamatust löögist polnud veel toibunudki. Väikese koolnu kaunis nägu ei kaotanud päevade jooksul oma värsket jume, ja perekond, ning ühes sellega ka luuletaja, ootas iga silmapilk tema ärkamist. Alles siis julgeti teda matta, kui linna parimad arstidki olid kinnitanud surma.

Sel sündmusel oli luuletajasse erakordne mõju. Tütarlapse surses leidis ta korruga, et on ühes temaga kogu oma õnne kaotanud. Juhtus ennekuulmatu lugu: noormees armus surnud tütarlapsesse. Päevil ja öil käis ta Etelke haul ja paar nädalat pärast matuseid kolis ta koguni Vachotite juurde Etelke endisesse tuppa. Päev-

päevalt jäi ta kõhnemaks ning süngemaks, nii et sõbradki juba muretsema hakkasid. Nad ei jätanud küsimata, miks ta nii muretseb tütarlapse pärast, keda ainult vaevalt tundis. „Lenau tunnistas endast,“ ütleb Pál Gyulai, „et ta ükskõik millise valu ära kannatab, kui sellest ainult värss sünnib; Petófi otsis seda, et võiks laulda. Ja tõesti, kujuteldud valu muutus tõeliseks...“

Sellest valust lõi luuletaja terve leinalaulude pärja, mille ta — tema oma sõnade järgi — aetas kallima hauale. Juba 1845. a. jaanuaris avaldas ta „Pesti Divatlapis“ neli luuletust pealkirja all „K ü p r e s s i o k s a d E t e l k e h a u a l t“ (Czipruslombok Etelke sírjáról), järgmise märkusega: „Näide säärase pealkirjaga ühe koguni ulatuvaist luuletistest“. Mõne nädala jooksul kirjutas ta 34 luuletust, andes need märtsis eelnimetatud pealkirja all eri raamatuna välja. Kõik need värssid olid omistatud kadunu mälestusele. Leinaliste mälestuste ennastpiinavale esilemanamisele järgnes kalmistul käimise vaikne kurbus, usk elusse pärast surma, vaimude ootamine ja lõpuks lohutus. Viirastusteni pingutatud leinapiinu leevendas aeg ja kevadise päikesepaiste erendus — kuni see tuhmus paljaks mälestuseks. Paar aastat hiljem ei pidanud luuletaja oma tookordseid tundeid muuks kui luulelisteks unistusteks: „Kui lainetus mu rinnas oleks olnud armastus, poleks see aegade möödudes rahunenud.“

1844. a. peale jätkas Kossuth oma agitatsiooni reformide huvides peamiselt majanduslikul alal. Austria, kelle arenenud tööstus oli võistlusega hävitanud Üla-Ungari tööstuslinnad, tahtis põllunduse arendamisega luua Ungarist

oma puht-põllumajanduslikku tagamaad. See katse ei jäänud tulemusteta. Kui Ungarist 1802. a. veeti välja 125.000 tonni villa, tõusis see 1825. a. 170.000 ja 1844. a. juba 261.000 tonnile. Nisu väljavedu kasvas 1840.—1845. aastani kahekordseks. Saadud tasu läks suuremalt jaolt muidugi suurmaapidajate taskusse, kes püüdsid oma maid järjest suurendada. Seetõttu suruti 1805.—1847. a. vahel tervelt 25.000 teoorja-maapidajat ja mõni tuhat vaest aadlikku suurmaaomanikele kuuluvailt maa-aladelt välja. Tagajärjeks oli proletariaadi alaline juurdekasv nagu Lääne-Euroopa riikideski, ainult mitte tööstuse, vaid põllunduse alal.

Majanduslikust laostumisest said aru kõik seltskonnakihid, ka suurmaapidajad, kes unistasid oma losside naabruse vabrikute püstitamisest. Katsed saavutada rahvusliku tööstuse huvides kaitsetolli-süsteemi olid jäänud tagajärjeta. Seepärast tahtis Kossuth seltskondlikul teel saavutada seda, milleks poliitilised vahendid puudusid. Tema eestvõttel asutati Üleriigiline Kaitseühing, mille sihiks oli Austria toodete boikoti organiseerimisega soodustada kodumaa tööstuse arengut.

Liikumine võitis riigis suurt poolehoidu ja varsti oli sel ligi sada tuhat liiget. Pidupäevil Mátyás Hunyadi mälestuseks klaasi tõstev isamaaline noorus jõi nüüd kodumaal valmistatava niidi või saagide auks. Kirjanikudki laskusid luulelistelt kõrgustelt alla kodumaa kaupade propageerimisele.

Ka Petőfi, kelle sotsiaalsed instinktid olid seni uinunud, astus nüüd avaliku elu võitlejate ridadesse. Oma „Kaitseühingu laulus“ õhutas ta kõiki rahvakihte ühinema ja ühel häälel hüüdma:

Kõike kalki, kõike õrna,
mida pakub kodumaa,
tervitame — kuid ei mujalt
seda vastu võtta saa.

Kui kaks krahvinnat, Antónia ja Karolina, üks Batthyány'i teine Károlyi abikaasa, kodumaa riiete propageerimise etteotsa asusid ja noor-sugu neid sellepärast tõrvikrongkäiguga austas, tahtis noor luuletaja — unustades oma antipaatiat aristokraatide vastu — olla õhk daamide huulte juures, et nende üleskutseid päikesevalgusena iga ungarlase juurde kanda.

Isamaalased lootsid, et kuningas, kes Austrias kodanlust toetas, ka nende püha ettevõtet kõige hingega pooldab. Maa uppus kuningahümnidesse ja üksteise võidu lennutati Ferdinand V-le oode, selles heas usus, et ta iseseisva tollipiirkonna loomiseks viimaks ometi nõusoleku annab. Koorist ei puudunud ka hilisem demokraat:

Kuningas, ta maale isaks,
isaks tõesti ta on hääks,
oma käed me üle laotab,
et ta õnnistus meil jääks.

Paraku kuulas kodumaa isa pigem Austria kapitalistide häält kui luuletajat. Samuti kandis väga vähesed aristokraatlikud daamid teatris käies propageeritud kirjusid sitskleite. Mõne kuu pärast said välismaal varandust pillavad ungarlased luuletajalt valusad vitsad („Välismaa ungarlastele“), ja sellest ei pääsenud kuningaski. Kuningale lähenes luuletaja esiti küll ainult heatahtliku õlalepatsutamisega. Kui tsensor selle luuletuse avaldamiseks luba ei andnud, prahvatas piksena esile kuulus laul „Kuningate vastu“, mille toonist annab aimu juba paar salmigi.

Me teame — lastele on vaja mänguasju . . .
Just samuti ka rahvaid lapse-eas
on huvitanud kirev kribu-krabu,
nii purpurtool ja kroongi muude seas.
Nad juhmardile pähe panid krooni
ja andsid talle istmeks purpurtrooni.

Ent maailm kasvas, võttis mehe taibu,
ei mängind enam lapsepõlve mängu . . .
Nii maha siis ka kuningate kroonid
ja nende järid langegu nüüd längu!
Ning kui nad kroonist loobuda ei taha,
ta lööme peast, et peagi veereb maha!

Nagu see luuletus osutab, oli Petõfist juba oma paarikümne-aastasest saanud äärmuslik demokraat. Selle peamised põhjused peitusid tema piiritus vabaduseihas, mis ei talunud mingeid köidikuid. Kahtlemata toetas neid kalduvusi ka lähem tutvumine Prantsuse revolutsiooniga. Teame, et ta noil ajal luges õhinaga Saint-Juste'i teost „Esprit de la revolution et de la constitution de France“, mille säilinud eksemplaril on veel praegugi lugeda: „Sándor Petõfi kallisvara“.

Kuid mitte ainult Petõfi, vaid kogu 40-ndate aastate kirjandusliku sugupõlve pilgud olid pööratud Pariisi poole. Saksa mõju, mille alla ungari kirjandus oli sattunud Kazinczy ajajärgus, oli juba tükk aega tagasi unustatud. Pimestatud Prantsusmaa arengust, arvustati nüüd koduseid olukordi sealse mõõdupuuga ja otsiti analoogiaid. „Pilvaxi“ noorsugu sammus ajaga kaasas, jälgis vaimustatult ajajärgu uusi paleusi, kuid nende seisukoht lahenduse suhtes erines peagi kodumaiste rahvajuhtide omast. Nad ei arvestanud erinevusi, mis olid Pariisi ja Pesti vahel, vaid pidasid siingi ainuvõimalikuks lahenduseks revolutsiooni.

Arvustajate kallaletungid Petõfile, mis 1844. aasta lõpul veel üksikute paugutustega sarnanesid, tihenesid järgmise aasta esimesel poolel üldiseks püssiraginaks. Säärast keskendatud tuld ja ägedat rünnakut ei tulnud ühelgi ungari kirjanikul vastu võtta, välja arvatud vahest sümbolist Endre Ady. Tagajärjeks aga oli, et luuletajat alatasa uutele seisukohavõttudele sundimisega tema arengus aina kiirendati.

Esijoones heideti talle ette seda, mis oli tema vooruseks: loomulikku vahetust. Õigesti, kuid mõnitaval toonil tõsteti loomingust esile jooni, mis tähistasid uut ajajärku: lüürilist realismi ja isikupärasust. „Ta ei suutnud tõusta individuaalsusest subjektiivsuseni,“ urgitses Nádaskay, „Honderú“ esimene toimetaja, „tal ei õnnestunud oma tundeid üldistada, idealiseerida, ja üldse, kui öelda rahvakeeles: ta teeb rohkem kui tarvis enesega tegemist... Oma mina ei suuda ega taha ta mitte ainult varjata, vaid surub selle koguni sageli otse luuletuse etteotsa, mis mõõdukal määral hubases maneeris on küll andestatav ja võib sobida värsitagumisega, kuid vaevalt vastab luule kõrgemaile põhimõtetele.“ „Életképekis“ saatis Pompéry, Pozsonyi salongide lill, Dardanuse varjunime all välja paar noolt „mõnele“ noorele luuletajale, kes „vannuvad ja niisugustest sõnalilledest elavad, mis võivad küll katla juures välja libiseda, kuid luuletaja tõis on skandaalsed.“

Siitpeale möödus vaevalt nädalat, mil mõni leht teda ei torganud. Lehtede kirjanduslikest ringvaateist ei jäetud teda kunagi välja. Lázár Horváth nimetas teda „väikeseks sassis peaga sellikeseks, kellele poogitakse külge, et ta on suur mees“. Ferenc Császár õpetas armulikult, et „rahvas pole mitte identne röövlitega, rahvuse

pühkmetega“; „Küla sepast“ oli tal arvamus, et „isegi poolharitud luuletaja heidab raamatu pahameelega endast minema . . . oleks kahju niisuguse kalenderliku mõttetusega rohkem aega viita“, „Sangar Jánosest“ aga, et see on „kena, kuid tüütav muinasjutt, mida kehalised ja vaimsed lapsed suure rõõmuga kuulavad“. „Küpressi-okstele“ oli tema arvates iseloomulik „vormiline hooletus ja ebakorrektsus“. Alatuim kõigist arvustajaist oli aga Szeberényi, luuletaja koolija südamesõber Selmeçi ajajärgust, kes veel pool aastat tagasi oli talle ülistusvärssi kirjutanud ja selle „Divatlapile“ saatnud, muidugi sellepärast, et seegi teiste sarnaste eeskujul ilmuks. Kahjuks oli see kiiduvärsikski osutunud nõrgaks. Mahajäänud võistleja asus nüüd oma kaugemalepääsenud kaaslaste „paljastamisele“. Oma artiklis pani ta luuletaja nime järele tema endise nime alati sulgudesse, laitis kõrtsi tooni nii, et sellega luuletaja isagi solvata ja nimetas rändnäitlejat metsahulkuriks. Lõpuks hakkas ta lihtsalt sõimama, nimetades luuletajat hoopeljaks, mühakaks, valelikuks ja — et vaimukaski olla — „toimetusbüroo pisemaks mööblik“.

Petõfit pani algul imestama, et kirjanduslikest suurustest keegi tema poolele ei asunud. Vörösmarty võttis tema kaitseks küll kitsamas ringis sõna, kuid oma tagasihoidlikkuses hoidus ta üldisesse lärmi segamast. Schedel'i (pärastise nimega Toldy) kahes arvustuses oli samavõrra kiitust kui laimust. Ta pidas Petõfit näiteks Kerényi'ist andekamaks, kuid vähem õilsaks. Rahvapärasuse kohta oli tal arvamus, et „rahvast peab ainult selle kaunidustes järgima, mitte nõrkustes“. Kõik see oli muidugi veeks vastaste veskile.

Luuletaja üllatust asendas meelepaha. Ta andis siia-sinna mõne vastulöögi, mitte nii tugeva, kui kallaletungijad seda oleksid väärinud. „Mis te haugute, mis purete — mind? alatud koe-rad!“ hüüdis ta ühes luuletuses. Teises tähendas ironiliselt, et teeb halbu värssse ainult inimesearmastusest; sest ka kriitikud on inimesed ja olgu neil midagi, millest ära elada. Peale mõnes laulus või harvas kirjutises antud müksu ta end tülli ei seganud. Kriitikute asemel pöördus ta kogu inimkonna vastu. Tema toon muutus süngemaks, kibedamaks ja tema laulude üle vilksatasid lähenevate pilvede varjud.

V.

KRIISIAJAD.

Neis võitlusemeeleoludes tundus Petőfile elu Pestis eriti koormavana. Ta ihkas jälle vabadust, reisimist ja vehelduvaid muljeid. Tema ammune soov oli külastada Pariisi, kuid selle teostamiseks polnud ainelisi võimalusi. Kirjanikust sõbra Frigyes Kerényi kutsel ja Gábor Kazinczy õhutusel otsustas ta tutvuda Üla-Ungari mägedemaailmaga. 1. aprillil ütleski ta abitoimetaja koha Vachotile üles ja istus pärast lahkumiskoosviibimist Pest-Eperjesi kiirsõidukisse. Peale võitmatu vabaduseiha oli teinegi põhjus, et Vachotist lahkuda. Ühes toimetuse märkuses oli ta ajalehte „Divatlap“ kogemata „minu leheks“ nimetanud. Järgmises numbris oli luuletaja allkirjaga küll õiendus, et „minu lehes“ on libisenud ekslikult sisse, mille asemel tuleb lugeda „selles lehes“. Vachot aga oli liiga hell, kui küsimus oli omandusest. Ometi toimis luuletaja ettevaatamatult, kui andis oma luuletuste avaldamise õiguse nüüdsest peale üksnes „Divatlapile“. Seega andis ta enda ühtlasi võistlevate lehtede küünte vahele.

Eperjesis veetis luuletaja Kerényi juures kauneid nädalaid. Nende seltskonda kuulus veel Mihály Tompa, ungari rahvuslik-rahvapärane kirjanduse pärsastine suurkuju, kes oli ühes

siinses perekonnas kasvatajaks. Temaga arenes Petőfil soe sõprus, mis mõne aasta pärast küll mõlemapoolse arusaamatuse karile jooksis. Noored kirjanikud veetsid suurema osa päevast koos. „Noorus, hea tuju, hiilgavad unelmad ning luule käivad meiega kaasas ja naeratavad meile.“ Võeti ette ühiseid matku Eperjesi lähemasse ümbrusse, ja ühe säärase matka kirjanduslikuks mälestuseks on luuletus „Metsamaja“. Leidnud linna lähedal väikese metsamaja, otsustasid kõik kolm kirjanikku luua sellest võistluseks luuletuse. Luuletused avaldati hiljem koos „Divatlapis“. Ühine aine leidis kõigilt erilaadset käsitlust: Tompa oma oli kirjeldav, Kerényil sentimentaalne, kuna Petőfi luuletuses voogas sügav tundmus: vabadustunne ja rahulolu saatusega. Peale sõpruse soojuse võis Petőfi Eperjesis nautida ka oma kuulsuse rõõmu: evangelistliku kõrgekooli noorsugu austas teda tõrvikrongkäigu ja lauluga.

Kuuajalise peatuse järel sõitis Petőfi edasi Lőcsesse. Sel teekonnal nägi ta esimest korda Karpaate. Kuid ta oli selleks liiga Alföldisse kiindunud, et mägedest vaimustuda. Mägede suletud silmapiirilt ihkasid ta mõtted alatasa tagasi „sinna, kus pole mägesid, kus on vaevalt künkaidki, kus Doonau voolab suursuguselt nagu Vörösmarty kangelasluule, kus laiuvad pustad pikalt, nagu otsiksid nad maailma lõppu, kus on silmapiiriks määratu palee, mille harjal on päikese teemant-lühter ja mille külgedel ripuvad deelibaabide peeglid, milles vaatlevad endid rõõmsalt lehma- ja hobusekarjad... siia, siia laskus mu hing Karpaatidelt, mu armsale kodumaale, kaunile Alföldile“.

Lőcsest viis teekond teistesse Üla-Ungari

linnadesse ja küladesse. Pikemat aega nautis ta Albert Pákh'i isa külalislahkust Igló pastoraadis. Kõikjal võis ta kogeda oma rahvapärasust ja kuulust. Késmárkis austasid lütseumi kasvandikud teda jälle lauluga, Rimaszombatis valiti ja vannutati ta Gömöri komitaadi aukohtunikuks, kuigi kohtunikest ei mõelnud ega kõnelnud keegi teravamini kui tema. Ühes külas ei jäänud tulemata ka pettumus: kui ta oma nime suurte tähtedega oli kaljusse kraapinud, ei teinud temaga kaasatunud noor vaimulik sellest väljagi — Petöfi nime polnud ta veel kuulnud.

Pärast ligi kolmekuust äraolekut jõudis luuletaja juuni lõpul tagasi Pesti. Üla-Ungari matk oli mõjunud virgutavalt ja kosutavalt, rikastades tema kujutlust värskete muljetega ja veendes teda rohkete sõprade ning austajate olemasolus. See oli kiskunud ta välja endiste meeleolude hämarusest, kuid ainult osaliselt ja lühikeseks ajaks. Nii kriitika kui armastuse poolt osakslangevad uued löögid kihutasid ta peatselt tagasi talviste meeleolude süngusse, jah, sellest hoopis kaugemalegi.

Esimesed tugevad löögid tabasid teda ajakirjanduse poolt. Selleks andsid põhjust tema reisukirjad, mis ta „Reisumärkused“ (Uti jegyzetek) nime all pärast teekonda avaldas. Reisukirjad olid ajajärgu suurmood, millest kubesid kõik ajakirjad ja -lehed. Need lähenesid nähtule terava vaatlejapilguga, näidates lugejaskonnale maateaduslikke ja etnograafilisi pilte. Teisiti toimis aga Petöfi. Tema „Reisumärkused“ ei tutvustanud mitte Üla-Ungarit, vaid kirjanikku ennast oma mõtete ja tundmuste alastisuses. Seejuures ei jäänud pisteta ka luuletaja vaenlased ja sõbradki. Seda oli ta õppinud Heine

„Reisupiltidest“, eriti „Harzireisust“. Kuid kummagi töid ei saa ometi ilma pikemata kõrvutada. Eluküpse Heine „Reisupildid“ olid hoopis suuremate kogemuste ja mitmekülgsema eluvaate saadus kui kahekümne kahe aastase Petöfi värsked, kuid alles naiivsed mõtted ning mõlgu-
telmad.

Petöfi reisukirjades nägi arvustus ainult neid märkusi, mis kaasaeglasi riivasid. „Hooplemine, mõistmatus, põhjatu jultumus,“ kirjutas „Honderü“ ja kutsus solvatute kaitseks kõiki kokkuhoidumisele. „Mis on selle põhjuseks, et kogu ajakirjandus niisugust pieteedi mahatallamist kokkupandud kätega pealt vaatab?“ Ajakirjandus ei jätnudki käsi kauaks kokku. „Reisumärkused“ ilmusid „Életképekis“, kuid isegi „Életképeki“ kriitik heitis oma kaastöölisele ette ohjeldamatust ja eneseülistamist, kõnelemata siis veel teistest.

Lühikese peatuse järel lahkus Petöfi Pestist, sest tal polnud kohta ega kindlat teenistust, ja läks vanemate juurde Szalkszentmártonisse. Kodus kirjutas ta imekiiresti, vaevalt nädala jooksul romantilise röövlidraama Hortobágy elust, „Zöld Marci“, millest pidi saama Gábor Egressy tuluõhtu näidend. Kuid Rahvusteatri arvustajate-komisjon lükkas näidendi sama imeteldava kiirusega tagasi. Komisjoni järgi „pole selles dramaatilist jõudu, ei tegevust, ei karaktereid, ühtlust ega moraali... Kõiges paistab silma õige suur ebaküpsus, nii et seda ei saa pidada isegi läbilugemise vääriliseks.“ Näidendi tagasilükkamine tekitas suurt rõõmukisa „Honderü“ leeris, nagu oleksid nad võitnud lahingu. Luuletaja viibis sedapuhku Pestis ainult niikaua, et hukkamõistetud käsikirja välja võtta

ja meelepahas ära põletada. Siis pööras ta kärale ning linnale jälle selja ja läks Gődöllösse kirikuõpetaja Ferenc Erdélyi juurde, kellega oli sidunud sõpruse juba Debrecenis kiratsemise päevil.

„Tahaksin juba uuesti armastada!“ ohkas luuletaja varsti pärast Etelke-eleegiate vaiki- mist. Tema noor ja ülekeev süda igatses jälle armastuse soojust, uima, vaimustust, isegi kannatu- si. Kui Erdélyi teda Gődöllös kaunile ja hari- tud B e r t a M e d n y á n s z k y'le tutvustas, andus luuletaja allikalejõudnud januneja kirega uuele elamusele. Ta leidis mõisavalitseja tü- tres uue Etelke ja ristic tema juba esimesel koh- tumisel „Etelke sõbrannaks“. Ta ei salanud temale oma armastust Etelke vastu, rääkis selle surmast ja luges kadunud tütarlapsele pühen- datud luuletusi. Berta tundis juba varem Petöfi laule ning kuulsust ja kohtles teda siira sõpru- sega. Luuletaja armuihaline hing võttis tuld ja varsti oli „Etelke sõbranna“ oma eelkäija koha tema südames vallutanud. Kuid talle ei võinud jääda tähele panemata, et rikka mõisavalitseja tütre huvi suundus rohkem tema luule kui ta enese vastu.

Uus kiindumus polnud luuletajale väiksema tagasimõjuga kui eelmine. Seegi inspireeris talle terve luuletuskogu, mis sai pealkirjaks „A r m a s t u s e p ä r l i d“ (Szerellem gyöngyei, 1845). Selle esimesed värsid sündisid Gődöllös ja Pestis, kus ta augusti keskpaigani vaheldumisi elas. Siis — kõigest paar nädalat kestnud tut- vuse järel — asus ta vanemate juurde Szalkszent- mártonisse ja kirjutas seal viimased kaks kolman- dikku luuletuskogust.

Juba tutvuse algul oli Petöfile selge, et ta

sellest vahekorrast muud ei saa ammutada kui ainult värse:

Tütarlaps, kui sa ei armastagi mind,
luba siiski, et võin armastada sind,
muidu katkeks meie vahel tundepide,
kaoks mul maailmagagi iga side.

See ühepoolne armastus vajutas tervele luuletuskogule ühetoonilisuse pitseri. Sarja lüürilise sisu moodustas lootusetu rünnak, tütarlapse kauniduse ülistamine ja vastamata armastuse kibedus. Luuletaja kõikus kahtluste ja hämarate lootuste vahel, pääsemata edasi või tagasi. Tema inspiratsiooni halvas teadmine, et sel vahekorral niikuinii ei saa olla tõsisemaid tagajärgi. Nii muutus ta armastusluule tihti tühjaks metafoorimänguks, mis ei ulatunud kaugeltki „Küp-ressiokste“ õrna ning hingestatud lüürikani. Kogu parimaiks saavutusteks on laulud, kus luuletaja lähtub mingist juhuslikust muljest, enamasti mõnest unistuslikust looduspildist. Siis pakatab esile tõelistest tundmustest kantud luule, nagu luuletustes „Vaikinud on maru“, „Öö on“ või „Sügishommikul kõnnin“.

Sarja viimases laulus otsustas luuletaja igatsemised ja mured jätta ja otseteed tüdruku kätt paluda. Nii sündiski tegelikult. Kuid uhke isa teatas, et ta oma tütart näitlejale ega luuletajale ei anna. Ka tütar ise andis mõista, et ta küll noormehe luuletusi armastab, kuid mitte teda ennast. Sellega oli armulool lõpp. Petõfi ruttas tagasi Pesti, korraldas värside kokku ja kirjutas neile järelsõna:

Ei või, et ma enam ei armasta,
ja et mind keegi ei armasta!
Las jahtub maailm, ei jahtu mu meel,
mu süda, mu süda, see hõõgub veel.

Siis tegi ta Emichiga kaubad kokku ja juba kuu aja pärast ilmus luuletuskogu trükist. Tolleaegne arvustus leidis „Armastuse pärlides“ rohkem pärle, kui selles tõeliselt oli. „Pesti Hírlap“ ülistas värssse, „Pesti Divatlap“ selle kõrval ka värsside inspireerijat, „tublít daami“. Petófil ei puudunud juba siis järeleaimajaid: „Küpressiokste“ kõrvale ilmusid „Armastuse oksad“ ja „Armastuse pärlide“ kõrvale „Südame pärlid“.

Ühel ajal „Armastuse pärlide“ viimaste paladega sündis tal Szalkszentmártonis paar muudki luuletust, mis tõusevad tunduvalt üle armastuslaulude tasapinna. Luuletus „Külas“ käsitleb sama maailma kui „Alföld“, ent hoopis teisest küljest. Näeksime nagu selle negatiivset, tundmuslikku vastand-poolust. Luuletus algab Ungari lausmaa hingestatud kirjeldusega, et siis keskkohta paiku siirduda loodusest autorile enesele. Looduse mõju all kõneleb luuletaja nüüd enesest kuni lõpuni, mil kerkivad esile surma meeleolud. Luuletuses pole vähem tuld kui „Alföldis“, ainult selle soojus tungib sissepoole. Veel suuremat sisemist soojust kiirgab laulust „Vana hea kõrtsimees“. Selles pole mingit tegevust, ei võrdlust ega luulelist pilti, vaid see on otsekui proosaline aruanne luuletaja vanaksjäänud isa elukäigust. Suureks luuletuseks teeb selle aga siin peituv hellus ja soojus, mis alles eelviimases värssireas oma täies hõõguvuses esile pakatab. Vaevalt on teist luuletust maailmakirjanduses, milles puánt oleks saavutatud nii loomulikult kui siin.

Pärast pettumust armastuses tundis luuletaja jälle tarvet reisimise järele. Ta võttis vastu

Sasside küllakutse ja läks oma elu õnnelikema ajajärgu areeni — Sárszentlőrinci — naabrusse Borjádisse. Teel luuletas ta ühe oma populaarsemaid lauludest „Karjuspoiss, vaene karjuspoiss“, mida rahvas pidas niivõrd oma lauluks, et parandas ja täiendas seda oma tahtmise järgi. Borjádís kirjutas ta varsti pärast saabumist oma kauneima juhuluuletuse „Nelja härjaga vanker“. Luuletus algab kui katkend päevikust. Tõeliselt põhinebki see sõidul härjavankris, kus siinse majaisanda tütre Erzsikese jutustuse järgi tema ja luuletaja vahel toimus sõna-sõnalt sama jutustamine, nagu see laulus on kirjeldatud. Laulu teeb unustamatuks kontrast. Kuna ülal, laulus ja vankris vibreerivad kõige eeterlikumad tundmused, tammuvad all stroofide lõpul raskelt ja aeglaselt neli härja. See on otsekui taeva ja maa kohtumine. „Vana hea kõrtsmik“ oli puänti, see aga refrääni triumf. Luuletaja oli mõlemad väliskirjandusest õppinud, üht Heinelt, teist Bérangerilt, kuid ületas oma saavutustega mõlemad meistrid.

Borjádís juhtus ta veini-suruhoone ees kokku oma kunagise mängukaaslase Amália Hittiga. „Tüdrukukesest oli saanud neid, väikesest poisist noormees.“ Kohtumisest sündis muidugi värss. Kuid see oli ainult eelmänguks tema hilisemale suurele luuletusele noorusmälestustest — „Haldjate-unelmale“.

Aga Borjád ei rikastanud teda mitte üksnes tunde hellade ja romantiliste elamustega. Kord külastas Simotornya aadlikust ringkonnakohtunik Sasside mõisa, kus lõunalauas kiitis peksupinki kui rahva kasvatamise ja valitsemise kõige paremat vahendit. Sõbrana koheldud luuletaja lõi seepeale lusika vihaselt lauale ja tormas oma

lemmikpaika — mesilas-aeda. Stseeni mõju all kirjutas ta luuletuse „Ungari aadlik“, milles tõstis kohtuniku kuju kogu tagurliku, mitte millestki hooliva ja laiskleva aadli esindajaks, kellele valas välja oma demokraatlike tunnete viha ning satiiri.

Luuletaja veetis Borjádís paar nädalat. Oktoobri keskel oli ta jälle Pestis, et korraldada trükki uut luuletuskogu „V ä r s i d II“ (Versek II). Sellesse koondas ta oma 1844. a. teisel ja 1845. a. esimesel poolel ilmunud luuletused, mis olid suuremalt osalt juba „Pesti Divatlapi“, „Életképeki“ ja „Nemzeti Színház Zsebkönyvi“ (Rahvusteatri Taskuraamat) kaudu üldsusele tuttavad. Luuletuskogu ilmus Gustáv Emichi kirjastusel novembrilaadaks 1845. a. ja sellele reageeris lehtedest üksnes „Pesti Divatlap“.

Varsti tuli luuletajal ka „Pesti Divatlapi“ toimetajaga väike kokkupõrge, millele mõne aja pärast järgnes teine ja suurem. Nagu teada, oli Petőfi Vachoti pealekäimisel hakanud oma luuletusi avaldama ainuüksi „Pesti Divatlapis“. See asjaolu valas teiste lehtede meelepahale õli aina juurde. Sügisel tahtis ta Vachotiga uut lepingut sõlmida, nõudes luuletuste eest kõrgemat honorari. Vachot oli nõus maksma rohkem, endise 3—4 floriini asemel 5—6 floriini tükist, kuid lubas neid avaldada ainult igas teises numbris. Seega kuivas luuletuste eest nigritsev pisuke tasu veelgi enam kokku. „Aga Vachot ütles,“ kirjutas ta hiljem Aranyile, „et ma nüüd teistessegi lehtedesse võin kirjutada. *Merci, monsieur*. Kui ma teiste toimetajatega juba tülli olen läinud, siis mingi nende juurde, et siin ma olen, mu härrad, võtke vastu! Ja seda ütleb just see, kelle pärast mul tüli tekkis. Aga ma ei lausunud mi-

dagi, vaid vaikisin ja vandusin kui kõu, kuni asja unustasin.“

Kauaks ta siiski ei unustanud. Vaenulik rõngas ta ümber tõmbus järjest koomale. Pestis ei oodanud teda üllatus mitte üksi Vachoti poolt, vaid ka endiselt heatahtlikult Ignác Nagyilt, kes ühes pilkekirjas tahtis tema „tiigerlikku luulet“ „Hadur'i¹⁾ lilleaiast“ välja visata. Leipzigis väljaantud „Ungarlasekesed“-nimeline pamflett nimetas teda metsistunud talendiks, taltsutamatuks varsaks. Lisaks puudusid tal majanduslikud võimalused jääda vaimse elu keskpunkti. Luuletaja pettumus oli täielik. Inimesena, kes pealinnast välja kihutatud, pidi ungari esimene luuletaja novembri lõpul pagema maale vanemate juurde, kelle kehvas kodus ta oli alati teretunud.

Vanemad pidasid Szalkszentmártonis kõrtsi ja lihaäri, kuid nende seisukord oli Dunavecsega võrreldes veelgi pahem. Luuletaja ei saanud siin endale enam seda mõnu lubada, et omaette tuba võtta. Ta magas vanematega koos samas kambris ja töötas päeval kõrtsi joogitoas. Selles rõhuvas ümbruses veetis ta peaaegu kogu talve, mis oma kibeduselt ja kitsikuselt palju ei jäänud maha Debreceni järgust.

Luuletaja selle ajajärgu hingeline seisund oli süngem ja lõhestunum kui kunagi varem. Nende meeoleude algust võib arvestada juba septembrikuust peale, mil ta luuletuses „Viimne inimene“ taevast haa ja maad puusärgiga võrdleb, kus tema on ainus elav, ja surmale järgmiselt sõnab:

1) Hadur — Ungari rahvuslik sõjajumal.

Ei maksa karta, ma ei ole
nüüd enam see, mis olin enne —
hulljulge, uljas, uhmeleja,
ei kartnud inimesi, saatust.
Võid tulla, ei ma ründa sind.
Ma olen nagu raagev kaja...
Surm, tormihoos mind pühi ilmast!

Seda kriisi, mis valitses kuni järgmise aasta kevadeni ja kogu ajajärgu loomingule surus sünge pitseri, võib taastada mitmele asjaolule. Pessimistlike meeleolude põhiallikaks olid luuletaja igatsused armastuse järele. Etelke oli surnud, Berta talle korvi andnud. Armastuse veetlustest ilmajäänud luuletaja pidi oma elamusi liialdama, paisutama neis leiduva terakese hiigelsuureks ja pingutama oma kujutlused ning ihad tõeluseks. Kui ta silmad aga avanesid, mõjus see kujutluste ja reaalsuse vastuolu tagasi ta meeleoludele. Selles sisemises rahuldamatuses tabasid teda kriitikute kallaletungid ning pettumus mõnes sõbras, milliste tegurite koosmõju viis tema siseilma vastu lõhenemisele.

Selleks aitasid kaasa ka uued kirjanduslikud mõjud. Rohkem kui kunagi varem sattus luuletaja nüüd inglise kirjanduse ühepoolse mõju alla. Shakespeare'i traagiliste kangelaste lüürilisus oli paelunud teda juba 1844—45. aasta vahetusest peale, mil teda huvitasid suure inglase armastuskire kangelased Romeo ja Othello. Nüüdseile süngeile meeleoludele vastavalt haarasid teda eriti Shakespeare'i suured mässulised ning pettunud: Lear, Hamlet, Titus Andronicus, peamiselt aga sõpruses pettunu — Ateena Timon. Shakespeare'i traagilisele lüürilisusele seltsis peagi Byroni ja seejärel Shelley mõju. Esimese eepilistest luuleteoseist ammutas Petõfi maailma- ja inimesepõlgust, teiselt türannia vihka-

mist ning põhjatut vabaduseiha. Need enam-vähem samasuunalised mõjud ei jätnud luuletaja niikuinii pessimistlikke meeleolusid veelgi süvendamata. Nii jõudis luuletaja ajajärku, millest ta hiljem ise kirjutas: „Kunagi olin ma ääretu inimese- ja maailmapõlgur; niivõrd, et maakera näis mulle määratu prüghunnikuna, millel inimesed vastikute ussikeste-miljarditena kihavad.“

Petõfi ei elanud seda kriisi mitte ainult iseeneses läbi, vaid laulis selle endast välja, nagu Goethe „Wertheris“. Sündisid luuletused, milles ta kibedalt võitles maailma, olemise ja iseenesega. Luuletaja andis neile värssidele nimeks „P i l v e d“ (Felhök), mis tabavalt väljendas nende meeleolude süngust ning kaduvust.

„Pilved“ ilmusid 1846. a. kevadel, kuid suurem osa sest tsüklisist sündis juba eelmisel sügisel ja talvel Szalkzentmártonis. Kogu sisaldas vabavärsis kirjutatud mõttesalmilisi luuletusi, mida ühendas ainult maailmavaateline ühtlus. Ses leidus üldisi mõtisklusi elust, selle kaduvusest ja tühjusest. Sünges poeedis silmis ei maksnud elu niigi palju kui väljavisatud katkine pott, mille küljest vana kerjus lakub sõõnetanud toidujäänuseid. Mõtisklused inimsaatuses olid niisama pessimistlikud: õnne ega õiglust pole maailmas olemas; inimese osa on mure-ookean ja vaid kübeke rõõmu. Aga luuletaja mitte ainult ei halisenud, vaid ka nuhtles. Ja nuhelda sai inimene ise, kes oma halbade omadustega oli enda saatuses süüdi.

„Pilvede“ vabavärsilised mõttesalmid jätavad killukeste, fragmentide mulje. Meltzl'i järgi on nad säärastena võrdlematud kogu maailmakirjanduses. Arvatakse, et Petõfi on saanud nende mõtteväljatuste kirjapanemiseks äratust ja huvi

Shelley „Fragmentidest“. Peale selle on nende eeskujusid leitud Byroni „Heebrea meloodiais“ ja Heine „Põhjamere“ tsükliis. Nagu nende põhitoon ning laad on Petõfi varasemaist lauludest hoopis erinev, tähendavad nad vormiltki täielikku irdumist ungari rahvalauludest.

Nooruse hingelisest seisukorrast on vaevalt teist nii ustavat dokumenti kui see vibreeriv mõtete seeria. Oma kõrgpunkti saavutasid need meeolud aga väljaspool tsüklit ilmunud „Hullumeelses“. Selles luuletuses ei haara mitte ainult see, mida pärastised generatsioonid jubedusega nautisid ja mida laulu esimene deklameerija Egressy jumaliku jantlikkuse ning silmapööritamisega mängis. Mitte hullumeelne ise ei avalda nii sügavat mõju kui tema metsikute grimasside tagant paistva nooruk-luuletaja ahastus: vaa-dake, niisugune on maailm, et sellest peab kas hulluma või kõik õhku laskma!

Samad pessimistlikud helid kostavad ka luuletaja talviseist pikemaist töödest, ajaloolisest draamast „Tiiger ja hüään“ (Tigris és hiéna, 1847) ja tema ainsast romaanist „Timuka köis“ (A hóhér kötele, 1846). Mõlemad on kunstiteostena ebaõnnestunud ja omavad tähtsust ainult luuletaja sassiläinud hingeelu objektiveeritud kujutustena.

„Tiiger ja hüään“ on draama teineteist metsikult vihkavast emast ja pojast. Sel ajal, kui Galiitsia vürst Borics (tiiger) Ungari kuninga vastu sõjakäigul viibib, kihutab ema Predzlava (hüään) rahva tema vastu mässule, laseb teenril tema naise võrgutada ja ajab poja viimsegi plaani nurja. Verejanus tapab ta ungari ülimuse Sámsoni, kellega peetud patuse vahekorra vili ongi Borics. Kui Borics lõpuks ema kallale tahab söösta, tõstab see verega määratud mõõga tema vastu: „Kas näed verd mõõgal? Su isa veri. Tule lähemale!

Et ma saaksin näha: kelle oma on tumedam, kas tema või sinu oma.“

Näidend on sündinud Victor Hugo draamade mõjul ja selles on prantsuse romantilise draama liialdused viidud äärmuseni. Havas'i järgi on töö „romantilise liikumise monstroosne produkt, mis isegi omal ajal oleks lavalist valgust vaevalt välja kannatanud“. See on täis metsikuid stseene, verd ja tapmisi, mis ei allu inimpsühholoogia reegleile. Kuid sellisenagi on see huvitav aja-dokument luuletaja käärivast hingest.

1846. a. algul viis Petõfi näidendi Pesti, kus see Rahvusteatri repertuaari võeti. Pestist tagasi pöördunud, kirjutas ta vaevalt kuu aja jooksul romaani „Timuka köis“, milles kajavad veel isiklikumad toonid. See on romaan kättemaksust, kuid petetud sõbra kättemaksust, ning selles punktis puutub Petõfi kokku oma mässuliste meeolude ühe allikaga.

Andorlaki ellu segab Ternyei end truudusetu sõbra kalkuleeriva külmusega. Ta lööb Andorlakilt enne laulatust pruudi üle seega, et paljastab kirikutrepil tema varasema suhte Bettyga, mille viljale riputatakse parajasti ristimisvett. Kogu romaani käik pole seejärel enam muud kui kahe endise sõbra malekäikude rida teineteise vastu. Meeleheitest masendatud Andorlaki võidab kaardimängus vastase kogu varanduse ja alandab rikka mehe päevatöölise astmele. Oma viletsuses vannub alandatu verist kättemaksu ja saadab Andorlaki poja võllasse. Andorlaki võiks Ternyei tappa, kuid ta haub põrgulikumat kättemaksu: hävitada vastase pojapoeg. Ta nakatab viimase kaardimängu kirest, kuni see mängust ruineerituna oma haudaläinud isa järel end riputabki võllasse. Nii jääb viimaks võitjaks Andorlaki, see petetud sõber, kelles Petõfi on näinud oma teisikut.

„Timuka köis“ kannab — samuti nagu draamagi — Victor Hugo metsiku romantika ilmseid

märke. Romaan on lakkamatu rida prassimise, kerjamise, võrgutamise, kaklemise, minestamise, tapmise, kahevõitluse, matmise, haa lahtikaevamise ja poomise stseene. On öeldud, et Petõfi oleks võinud paremini kirjutada „Timuka köie“ paroodiat kui romaani ennast, ja sel juhul võiks see tänavalgi äratada donkihhotlikku naerukõdi. Autori lüüriline põhiolemus takistas tal romaani alal midagi püsivat teostada. Ta võis anda küll selgelt nähtud ja lüüriliselt varjundatud üksikpilte, kuid polnud suuteline arendama iseloome ega looma ulatuslikke kompositsioone. Tänapäeval unustusse vajunud romaan võib mõnevõrra huvi äratada ainult luuletaja isikliku solvumise lüürilise reaktsioonina.

Romaani kõrval valmis luuletajal Szalkszentmártonis pikem luuletus „Haldjate-unelm“, millest aga tuli meistritöö. Sellegi lähtepunktiks on „Pilvede“ meeolud: pimedus, lakkamatu ja väsitav kõikumine süngel jõelaineil, ilma troosti ning lootuseta. Kuid siis hakkab lainete kohalt kostma luige laulu, ja ühes sellega kerkib luuletuski shelleyliku lüürika puhtale kõrgusele. Luuletus võtab küll jutustava suuna, kuid on siiski täis peent ja hingestatut lüürikat. Siin kajastub luuletaja üleminek lapsepõlvest noormehe-ikka, ühes ärkavate armuihade, hingelise lõhestatuse, manfredliku mäest-alla-sööstmise katse ja esimese armastuse õnnestavate, ent ruttu mööduvate võludega. Asjata on siit otsitud kord Amália Hittigi, kord Róza Tóthi kehastust: see on luuletaja esimese armastuse ja kadunud nooruse idealiseeritud kujutus, mis on kaugel tõelusest.

Veebruari lõpul oli Petõfi luuletuse ja romaani puhtakirjutatud käsikirjadega juba Pestis. Luuletus jäi kuni „Kogutud luuletuste“

väljaandmise käsikirja, kuna „Timuka köie“ ostis kirjastaja Hartleben Eötvös'i soovitusel 150 floriini eest ära. Romaani kohta avaldas esimese otsuse tsensor, kel polnud küll midagi ette heita seaduslikult, seda enam aga kunstiliselt. Ta püüdis luuletajale ebaõnnestunud töö väljaandmist ära laita, ja kui kuulis tema rahapuudusest, pakkus talle sama summat, mida väljaandja maksab, kümne aasta peale võlgu. Luuletaja polnud liigutava pakkumisega nõus ja romaan ilmus. Vana tsensor aga ei eksinud: lugejaskond ja kriitika võtsid raamatu ühevõrra külmalt vastu.

Oli tarvis raha, aina raha. Vanemad olid Szalkszentmártoniski võlgadesse mässunud ja varsti tuli neil paratamatult siitki välja kolida. Luuletaja pidas oma kohuseks vanemaid nende puuduses mitte maha jätta. Perekonnasidemeile ja isa autoriteedile ta säärasel juhul vastu ei hakanud. Romaani honorar rändas terveni koju ja sinna oli määratud ka see raha, mida Rahvusteatrile antud draama pidi sisse tooma. Paraku ei toonud see midagi sisse.

Nimetamisväärset honorari võisid autorid loota ainult neilt lavatükkidelt, mida mängiti abonemendi, s. o. abonement-piletite tarvitamisjärgu vaheajal. Suuremad rahvahulgad valgusid Pesti ja teatrissegi harilikult laada aegu, mistõttu laadaeelne abonemendi vaheaeg oli soodsamaid aegu teatritüki ettekandmiseks. Sellele ajale oligi määratud Petöfi „Tiiger ja hüään“. Vahepeal aga esitas ungari populaarseim komöödiakirjanik Ede Szigligeti teatrile oma rahvatüki „Ühe kapi saladused“. See võeti nüüd laada puhuks repertuaari, kuna Petöfi tükk lükati nädalast nädalasse edasi. Viimaks jõudis kord ka selle kätte, aga ebasoodsal ajal — abone-

mendi kestel. Luuletaja arvas mängus olevat tumedaid jõude ja võttis õnnetu draama teatrilt tagasi. „Sest kardab läbikukkumist“ — tõusis sosin vastaste leeris. Luuletaja, kel polnud midagi varjata, lõi laimu avaliku seletusega tagasi: „Võib-olla kukub mu töö läbi, kui ta ette kantakse; aga sellepärast poleks ma teda tagasi võtnud, sest olen paraku niisuguses seisukorras, et kannataksin paarisaja floriinilise tulu eest töö läbikukkumise välja. Alandust aga ei kannata ma paarisaja floriini, ei paari tuhandegi eest üheltki hingelt...“

Kui luuletaja pärast kokkupõrget teatriga veel lühikeseks ajaks Szalkszentmártonisse tagasi tõmbus, sündis tema toodangu põhitoonis muutus. Ta ärkas siin „Pilvede“ meeleoludest otsekui painajalikust unest, sest tema erakordselt terve hing ei suutnud kaua kannatada maailmavalu afektatsiooni. „Pilvede“, „Tiigri ja hüääni“ ja „Timuka köie“ kirjutamisega oli haigusmürk temast lahtunud ja selle aasta aprillis kirjutatud tööd osutavad juba ilmseid paranemistunnuseid.

Kodus tärkas tal kavatsus uue värsivihiku väljaandmiseks „Tähita ööde“ (Csillagtan éjek) nime all, mis oleks olnud meeleoludelt lähedane „Pilvedele“. Ent see poleks tähendanud pessimistliku lüürika uut lainet, pigem selle lõppemist, sest kogu pidi sisaldama „Pilvedega“ üheaegselt kirjutatud pikemaid luuletusi. Kavatsus jäi aga teostamata, võib-olla sellepärast, et kriitilisest järgust ülejõudnud luuletaja selle suuna vastu ei tundnud enam huvi. Võib-olla kohutas teda ka „Pilvede“ mõju, sest maailma-
valule vastuvõtlik noorus hakkas teda ilma kriitikata jäljendama ja moelehtede veergudel läksid maailmapõlguse helid aina valjemaks. Oma

„Maailmapõlguse“-nimelises luuletuses pöördus Petõfi juba selle afekteeritud, võltsi suuna vastu :

Ma olin vihkaja ... Sestsaadik aga,
kui — kaabakad nad — hakkasid
teesklema baironliku näo taga,
mu viha, põlgus lakkasid.

Nii jõudis Petõfi meeolude hämarusest pikkamisi välja oma tõelisse ja tervesse maailma. Luuletuses „Saatus, ava mulle väli“ ihkas ta juba tegusid, tundes, et „iga mu südamelöök on palve maailma õnne eest“. Teda valdas hõõguv tegutsemisjanu, ja siseilma asemel hakkas teda järjest rohkem huvitama väline maailm oma sündmustega.

Juba märtsis oli ta asunud noorte kirjanikude organiseerimisele. See plaan tekkis tal vastukaaluks lehetoimetajate meelevallale, kellest kirjanikud olid alatasa rippuvad. Nähtavasti ihkasid teisedki toimetajate eestkostmise alt vabaneda, sest liitumiskavatsus leidis kõigis elavat vastukõla.

Liitumisel olid kõigepealt kirjanduslikud sihid. Noored kirjanikud, kes „Pilvaxis“, Komló aias või kitsais allüüriliste tubades koos käisid, seadsid oma sihiks „ungari rahvakeele kirjanduslikule tasemele tõstmise; suundades ja mõttekäikudes rahva omapärasuste järgimise“. Enamiku jaoks tähendas nõutav rahvuslik omapära küll võitlust vabaduse ja rahva õiguste eest. Sest Ungaris — nagu mujalgi Euroopas — erinesid kirjanduse sihid nüüd vaevalt poliitika sihtidest, ja kui noored ägedalt vaidlesid luule kõige abstraktsemate küsimuste üle, vajusid nad ülepeakaela poliitikasse, õigemini kodumaa ja rahva hea käekäigu küsimustesse. Üht ei saanud kujutella ilma teiseta.

Noorte kirjanikkudel oli tarvis uut lehte, et oma kavatsusi nõuetekohaselt teostada. Lehtede hulgast, kus nad võisid kirjutada, lipitses üks — „Honderü“ — aristokraatia ümber, teine — „Életképek“ — keerles nii, kuidas tuul puhus, kuna „Pesti Divatlap“, mis suunalt neile kõige lähedasem paistis, oli kirjandusliku käsitöölise käes. Kõigis neis oli kirjandus ainult ruumi täiteks, kuna lugejaid hoiti kinni klatši ja moepiltidega. Noortel oli tarvis uut lehte, mis teeks vahet kirjanduse ja ajakirjanduse vahel ega avaldaks juhuslikultki lõikemustreid. Leht pidi olema lisaks kirjanike endi oma, mitte ainult seepärast, et nad oma sihte võiksid rippumatult taotella, vaid ka seepärast, et nad poleks äriliste ettevõtjate orjad.

Liitujate valiku teostas Petőfi koos Jókaiga, kes oli kevadel Pesti asunud. Peeti silmas, et ükski kirjandusliik ei jääks esindajata. Nii said peale väljavalijate ühinemiseks kutse Tompa, Kerényi, Pálffy, Lisznyai, Obernyik, Bérczy, Degré ja Kaján. Seega kujunes liit kümneliikmeliseks ja sai nimeks „Kümne Selts“ (Tizek Társasága). Kirjanikud andsid sõna, et nad vähemalt aasta teevad kaastööd uuele lehele, mida otsustati 1. juulist peale „Pesti Füzetek“ (Pesti Vihud) nime all välja anda.

Alles pärast nende tagasitõmbumist lehtede juurest nähti, kui tähtsa koha need pooleldi murde-ealised noorukid olid aasta-paari jooksul endale võitnud ning millist kahju tähendas nende organiseerumine. Elav kirjandus oli juba pea-aegu täielikult nende kätes. Nende väljaastumine tekitas algul väarikat kokkumist, siis tugeva skandaali. Toimetajad nägid väga hästi, kes on ninamees. „Mässulised,“ kirjutas „Honderü“,

„viimaks pahaks pannes selle ebaõilsa, ebariüteliku, ebateadliku ja veel mitme muu eba-liku meelevallaga paarunud teguviisi, mida ajakirjandus osutas, kui see *horribiliter* julges *conspirans*-härrade geeniust valesti mõista ja nende ajusünitusi ilma igasugu erandita ülistada, mõnikord isegi tõtt öelda, — on asutanud vandeseltsi...“ Oma pahameeles äigas ta kõigepealt rahunu geeniuse poole.

„Pesti Divatlapi“ toimetaja Vachot aga seipitses kättemaksu. Ta otsis oma sahtlid läbi ja leidis siit kümne liitlase hulgast tervelt viie käsi-kirju. Need olid väljaandmata ja loomulikult väljamaksmata luuletused ja novellid, autorite poolt juba unustatudki. Kui võitlus oli kõige ägedam, kui noored kõige kindlamini kinnitasid, et nad oma töid ainult „Pesti Füzetekis“ avaldavad, täitis Vachot „Pesti Divatlapi“ teise poolaasta esimese numbri juhtivate vandeseltslaste kirjutistega, tema enese öeldes küll ainult sellepärast, et oma armsaile, kuid tänamatuile poegadele nalja teha. Nali oleks võinud peaaegu inimele maksta.

Petõfi jooksis vihast värisedes Vachoti juurde ja nõudis hüvitust, ähvardades muidu tema vastu avalikult sõna võtta. „Tema vastas, et kui ma tõsiselt kavatsen üles astuda, teeb ta mu maatasa... Kirjutasin artikli ja näitasin selles *simpliciter*, et Vachot mu väljaantud värsid on varastanud. Ja see oli selge ning väänamatu tõsiasi. Ta luges mu artikli läbi ja lükkas tagasi, et ta seda ei avalda, ja hakkas mind silmsilma ees kaabakaks sõimama. Sellele ei võinud ma vastata muu kui mõõgaotsa või kuuliga. Saatsin tema juurde oma sekundandid, kuid poolteise-päevase kõhklemise järel ütles ta viimaks

kindlasti välja, et ta mingil juhul ei duelli. Need olid mu viimased sõnad temale: Noh... sa oled just samasugune argpüks kui alatu lurjus.“

Kui uus leht juba trükikojas oli, saabus paarikuise venitamise järel asevalitsus-nõukogu otsus. „Kümme ei saanud neljandale lehele luba,“ kirjutab Jókai. „Leheomandus oli siis privileegium ja oli hoolitsetud, et maailmas kolmest ilukirjanduslikust lehest rohkem ei oleks.“ Ferenczi lisab juurde, et levis kuuludus: leht hakkavat — vähemalt ridade vahel — ka poliitilise agitatsiooniga tegemist tegema. Nagu hiljem selgus, oli see seltskond juba siis mõnda aega seisnud politsei valve all.

Lehe-asutamise kõige palavamail päevilgi viibis Petőfi vanemate juures Dömsödis, kuhu need jüripäeval olid kolinud. Sedapuhku oli temaga kaasa läinud ka sõber Pálffy. Noor-mehed elasid üürikambris ja käisid Petőfi vanemate juures söömas, makstes selle eest. Lihtsas talutoas, millesse peale üürnikkude oli luba astuda ainult luuletaja emal, käis töö kogu päeva. Petőfi töötas eepilise luuletöö „Salgó“ kallal, mille idee ta oli saanud lossivaremeilt Mátra metsikul mäetipul. Sellest baironlikult häälestatud keskaegsest röövriütlite-loost pidi saama kandvaim töö „Pesti Füzeteki“ esimesse numbrisse. Pálffy, terava silma ja sõnaga noor-mees, tulevane jakobiinliku ajalehe toimetaja, aga õppis. Ta uuris Prantsuse revolutsiooni ajalugu ja valmistus oma tulevasele kutsele. Tema lektüüri moodustasid Lamartine'i „Historie des Girondins“, Michelet' ja Miguet' revolutsiooni-ajalugu, Louis Blanc'i „Historie de dix ans“ ja teised säärased väljaanded, mis olid siis kõige vaimustavamaks lugemismaterjaliks Ungaris. Li-

saks veel abbé Lamennais' prohvetliku tulega artikleid, mis pühaduste hulka paigutasid ka õiguse. Nagu Mihály Horváth kirjutab, õppisid paljud ainult selle pärast prantsuse keele selgeks.

Arusaadavalt olid poliitilised probleemid noorte lähemaks arutelu- ja kõneaineks. Neist kõnelustest said Petõfi revolutsioonilised kalduvused uut julgust ja hoogu. Talle selgus ikka rohkem, et valitsevat olukorda on võimatu rahu-likul teel parandada. Selle kohta on olemas kindel tõendus: endisele Pesti korterikaaslasele Antal Várady'le läkitatud värsistatud erakiri, mis sisaldab mõtteid maailma-vabadusest ja ennustusi verisest revolutsioonist, milles maailm peab orjuse mustusest puhastuma.

See hääl jätkus ka Pestis kirjutatud luuletustes, kus ta juunist alates pikemat aega viibis. Oma hingevärinate jälgimise asemel suundus ta pilk järjest rohkem välisilma poole, inimühiskonna maailma. Imeteldava kiirusega tungis ta sellegi saladustesse. Pärast pisut kavalerlikku vabadusjumalanna ülistamist pöördus ta luuletuses „Rahvas“ terve orienteerumisvaistuga rõhutute, vabadusest ilmajätute poole, kes, „ühes käes adrapuu, teises käes mõõk“, valavad võõras-tele asjatult oma higi ja verd. Luuletaja seisukohalt on kodumaa ainult seal, kus on ka õigus, kuid „vaesel heal rahval“ pole õigust. Polnud ühtki ungari luuletajat, kes oleks nii täielikult, iga oma närvikiuga sulanud rahvaga ühte. Ei tarvitse vist nimetadagi, et tema arvates tähendas rahvas ainult töötavaid kihte.

Pestis elas luuletaja koos Pákhiga, seekordki kitsas ja hämaras õuepoolses toas. Prantsuse keele järel õppis ta nüüd itaalia keelt. Majanduslik olukord oli endiselt kitsas, kuid lootused

paranemiseks ei puudunud: kirjastaja Emich oli nõus tema kogutud luuletusi Barabás'i uute teraslõigetega välja andma. Ka hakkas luuletaja kuulsus juba üle kodumaa piiride levima, sest saksa soost ungari kirjanik Adolf Dux avaldas samal aastal sajalehküljelise valiku tema luuletustest saksakeelses tõlkes pealkirjaga „Ausgewählte Gedichte“.

Avalikus elus oli seisak. „Pilvaxis“ saatis rahutus, isegi üleolev käegalöömine poliitilise opositsiooni lubadusi: noored olid juba ammu otsustanud, et siin aitab üksnes revolutsioon. Septembris pidi Erdélyi maapäev kokku astuma. Sealt võis vahest midagi oodata, sest Erdélyis olid tugevamad mehed.

Erdély oli ainus maanurk, kuhu luuletaja veel polnud pääsenud. Pestiga ei sidunud teda enam miski, välja arvatud ainult viletsus. Maal võis ta hoopis kergemini ära elada, sest seal olid tema tõelised pooldajad. Ta kogus pisut raha kokku ja asus augusti teisel poolel Obernyikuga Kolozsvári poole teele. Esimeseks vahejaamaks oli Szatmár, kus teda ootasid sõbrad Endre Pap ja Ignác Riskó. Nagykárolyis aga ootas teda uus elamus — otsustavaim elamus ta elus: tõeline, suur armastus.

VI.

ARMASTUS JA ABIELU.

Septembri algul sõitis Petõfi Nagykárolyisse, et osa võtta pea-išpaani ¹⁾ ametisseastumise pidustustest. Siin sai ta varsti päevakangelaseks. Ta asus esiotsa „Szarvasi“ (Põdra) võõrastemajja, mis oli ühtlasi ka komitaadi tagurlise elemendi koondumiskohaks. Kui ta alla ühisesse söögisaali lõunale läks, kihas kogu avar ruum ümbruskonna aadlikest, kes pilgukski ei lakanud ülistamast ringkonna mõjuvõimsaimat aristokraati, krahv Lajos Károly'it. Ei leitud küllalt kiidusõnu tema sõbralikkuse ja lahkuse ülistamiseks, et ta polnud häbenenud isegi vaesemate aadlikkudega linnas käe alt kinni hoides jalutada. Lõunalauas istuv luuletaja ei suutnud seda kaua kuulata, vaid hüppas üles ja hüüdis: „Nii, mis võivad härrad niisuguse mehe juures ülistada... Tema isa, vanaisa ja vanavanaisa olid ometi isamaa äraandjad!“ — Vihha sattunud aadlikud tulid rüsinal lähemale: „Kes see on, kes julgeb nii kõnelda?“ — Lihunikupoeg laskatas biljardikepiga vastu lauda ja hüüdis oma nime. Härrad löid taganema, mitte kuulnud nime, vaid vastase kindluse tõttu. Kuid kaevata tõotasid nad krahvile siiski.

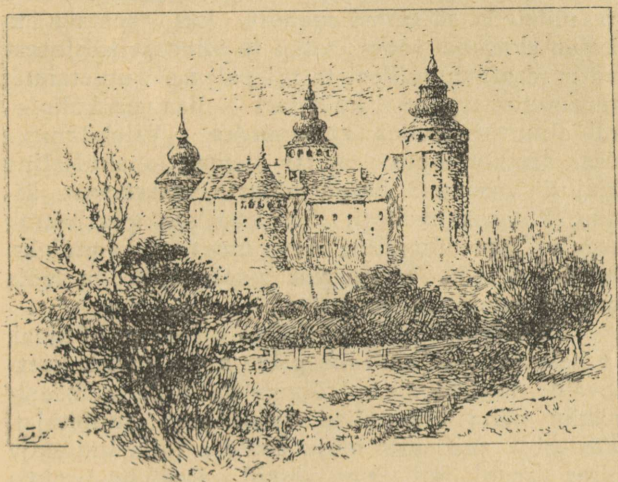
¹⁾ Pea-išpaan — riigivalitsuse poliitiline esindaja komitaatides või suuremais linnades.

Luuletajal oli kavatsus võõrastemajast sõprade juurde korterisse asuda. Vahejuhtumi tõttu jäi ta aga esiotsa „Szarvasisse“ edasi, et aadlikud teda ei saaks süüdistada arguses. Järgmisel päeval võttis ta osa pea-išpaani ametissepühitsemise pidustustest, kuid tõusis keset paatoslikke kiidukõnesid üles ja sõnas oma sõbrale: „Tule, lähme ära, ühel istumisel pole ma nii palju lollusi veel kuulnud!“ — Õhtul esitati teda võõrastemajas krahv S á n d o r T e l e k i ' l e. Umbusust aadlike vastu asus luuletaja kohe sõjaseisukorda, sõnades tutvustamisel tavaliste viisakussõnade asemel: „Teie olete esimene elav krahv, kellega ma kõnelen.“ — „Siis surnutega oled sa kõnelnud?“ ei kaotanud pead Teleki, kes oli muide kuulus oma vabameelsuse ja bravuursuse poolest. See stseen sulatas jää nende vahelt ja tutvusest arenes kestev sõprus, mille vilja luuletaja sai mitmel korral maitsta.

Pidustused Nagykárolyis lõppesid suure balliga 8. septembri õhtul, millele kogunesid ümbriuskonna kaunimad tütarlapsed. Ballile oli sõitnud ka Erdödi mõisavalitseja Ignác Szendrey oma tütre J ú l i a g a. Luuletaja nägi seda 17-aastast tõmmut ning saledat neidu juba õhtupoolikul Térey'de aias ja kiindus temasse esimesel pilgul. Õhtusel ballil sattus ta aga täielikult tütarlapse võluringi, millest ta enam kunagi ei vabanenud.

Ignác Szendrey armastas oma tütreid, kuid mitte oma naist. Kui temalt raugaeas perekonnaandmeid päriti, jutustas ta heameelega oma noorusest, kuid tarvitas — teadlikult või alateadlikult — oma naise nime asemel alati selle tütarlapse oma, kes talle noorpõlves oli meeldinud. Kui ta oma naisest pärast selle surmagi lugu ei

pidanud, siis eluajal seda vähem. On andmeid, et ta üle paarikümne aasta kestnud abielu järel end naisest lahutada tahtis. Ägedad stseenid olid perekonnas harilikud ja tihti võis lossis kuulda „tugevate kulmudega kahvatu naise“ nuuksumist.

Erdődi loss.

Kogu armastuse pillas Szendrey oma tütardele. Sellest pilgust peale, kui vanem neist — Júlia — Tenczer'i, või kõlavama nimega, Lilla Lejtei õppeasutisest koju tuli, keerles tema ümber kogu Erdődi lossipere. Koolis oli ta käsitöö ja klaverimängu kõrval õppinud romaane lugema ja unistama. Üksikus lossis, mis asetses nimetamisväärsest vaimsest keskpunktist penikoormaid eemal, oli noorel tütarlapsel veel kahekordne põhjus unistamiseks. Prantsuse keelt

oskas ta ainult niivõrd, et kirja-aadressi kirjutada, aga seda tarvitas ta selgi korral, kui kirjutas Nagykárolyisse oma ainsale sõbrannale, „Mademoiselle Marie de Térey'le“, kes muide oskas prantsuse keelt just niisama palju. Erdõdis täideti tema iga soov, siinsete olude kohaselt isegi iga kapriis. Meheleminekule mõeldes võis ta unistada säärasest mehest, kes teostaks ta kõige suurema soovi: viiks ta siinsest tühjusest välja maailma, millest ta nii palju oli unistanud, raamatuist lugenud, kuid mis — lisagem kohe — oli ainult halbades romaanides. Viiekümne date aastate lõpust on tal olemas leheküljeline kirjutis „looduse kõige põlastusväärsemast jäänusest“, arast mehest. See vastikus, mis haarab teda paljast mõttestki, et arg mees teda suudleks, lubab oletada, missugust poolehoidu ta võis kunagi tunda julgete vastu.

Komitaadiballil oli Júlia mitmeid põhjusi, et heita uudishimulikke pilke enda ümber keerlevale noormehele. Kõigepealt sai ta näostnäkku näha ülemaalise kuulsusega luuletajat. Tõsi-küll, suuremat mõju avaldas talle luuletaja nime oreool kui tema värsid. Erdõdis praktiseeriv Károly Sass, Istváni vend, oli talle kord laenanud Petõfi töid. Júliale need eriti ei meeldinud, mõnda neist pidas ta — ilmselt Tenczeri kooli kirjanduslikkude põhimõtete mõjul — koguni sündsusevastaseks. Aga noormehe nime ei mainitudki nüüd Nagykárolyis kui luuletajat, vaid kui aadli kartmatut vastast. Need stseenid, millest kajas kogu linn, olid arvatavasti jõudnud ka Júlia kõrvu ja — kuigi need ei vastanud heale toonile — võisid temas ometi läita imetlust ning huvi.

Júlia tunded ei süttinud küll esimesel kohta-

misel, kuid ta lõi kõikuma ja kaotas sisemise tasa-kaalu. Ta püüdis küll kainelt mõelda, kuid see ei aidanud. Imeline jõud hakkas teda kiskuma ikka rohkem lihunikupoja kui kõrgemast soost kavaleride poole, kellede hulgas ei puudunud isegi mõisnikust kohtunik.

Tookordne aeg oligi kunstnikkude vallutamisaeg. Kõnutud komöödiandid löid uhkete härrade käest üle kõige peenemaid daame. Südamehääle järgi käies ronisid noored tütarlapsed öösiti aknast välja, et mõne poola vabaduskangelasega maailma kaduda. Kontsertsaalis kiskusid naised Franz Lisztil frakigi maha, et sellest mingit reliikviat saada, ja pole täiesti aluseta karikaatuur, mille järgi nad siis, kui kunstnik lõpuks tahtis linnast lahkuda, tema vankri ette terve tänava ulatuses maha on heitunud. See romantiline sära kuldab nii mustlasviuldajaid kui ka luuletajaid. Kirjanduslikul kuulsusel oli veel tõmbejõudu: linna noorsugu austas iga suuremat kirjanikku tõrvikrongkäigu ja õhtusöögiga.

Kuulsa ja julge mehe tõmbejõule, millega Júlia südamel tuli võidelda, lisandus veel luuletaja temperament, tema harukordne haridus ja ta visadus oma sihtide taotlemisel. Päeval pärast balli istus ta juba tütarlapse kõrval Téreyde juures, samuti kolmandal ja neljandal päeval. Kui Júlia Erdödi tagasi läks, otsis luuletaja lossiga tutvumise ettekäändel ta varsti üles ja keerles ta ümber kuus tundi, mitte tagajärjetult. Paari päeva pärast oli Júlia juba Szatmáris, kus toimus uus kohtamine.

Luuletaja armurünnakuil püüdis Júlia säilitada kainet meelt, kuid see polnud nii kerge. „See Petőfi on paha poiss,“ pihtis ta kirjas oma südamesõbrannale, „nii kirglikult oskab ta ini-

mesele otsa vaadata, et peab vaatama vasaku külje järele, muidu tõstab selle niigi tuline elanik mässu...“ Teda tegi rahutuks romaanide teine pettus: arvamus, et kunstnikkude tunded on muutlikumad teiste surelikkude omadest. Küla *ars amandi* nõuande järgi näitas ta end uuel kohtumisel külmana ja tujukana, et armsamat proovile panna. Mõju ei jäänud tulemata. Luuletaja sattus vaost välja, süüdistas teda edevas koheeteerimises ning oma tunnetega mängimises ja tegi vahekorrale esimese lõpu. „Lõpp“ kestis küll ainult 12 päeva, sest Júlia-vaeseke langes omaenese lõksu. Ta lehvitas lossist „igaveseks“ lahkuvale luuletajale rätikut järele ja korraldas ise asja nii, et nad 23. oktoobril võisid Nagykárolyis uuesti kokku saada. Tol kohtumisel, mis jäi viimaseks sel aastal, ei suutnud tütarlaps oma tundeid enam varjata, kuid lõpliku vastuse andmise luuletajale jättis ta siiski järgmiseks kevadeks.

Puhkenud armastuse mõjul pääsesid Petöfi armulaulude paisud valla. Tutvumisest peale kirjutas ta ligi veerand aasta vältel vaevalt muud kui Júlia-laule. Aga kuna ta sisemine pinge oli liiga tugev, paiskas ta neid liiga kiiresti ja poolvalminult välja. Igatahes polnud nende kõige esimese ning ägedaima järgu tase eriti kõrge. Kypsema kuju said ta poliitilised laulud, mis harukordsete eranditena vilksatasid armulaulude vahelt. Ideeküllaseim neist, „Erdélyis“, käib lahkpuüdeliste, mitme kodumaaga ungarlaste kohta.

See laul sündis improvisatsioonina krahv Teleki mõisas Koltós, kus luuletaja pärast jumalagajättu Júliaga pikemat aega peatus. Koltó loss oli opositsiooni keskpunkt. Nõupidamistest, mis siin parajasti sel ajal toimusid, võttis ka luu-

letaja osa ja vaimustus ühes teistega Erdélyi unioonist. Kirg, mis veel äsja oli Júliat rünnanud, tahtis nüüd juba ajalugu mõjutada.

Koltós möödusid päevad lõbusasti: elupõline „kahel kogenud varsal“ matkaja õppis siin ratsutama ja nelja hobuse tõllas kihutama. Kuigi ta oli parandamatult armunud, elas ta siin oma inimlikele kalduvustele. Ajajärgu moraalikäsitlus nõudis truudust ainult abielulistelt, kuna peigmees oli veel vaba. Üleaisalöömised, millega südamel polnud midagi ühist, leidsid andeksandmist ka mõrvoja poolt. Koltó lossis käis tihti ilus mustlastüdruk Anikó Pila. Käis öösiti koguni luuletaja toas, kes ei saanud end veel kihlatukski pidada. See aga pani alguse arusaamatuste reale, millest Júliale selgus, et noormehe tunded tema vastu olid olnud ainult luulelised unelmad, luuletajale aga, et Júlia oli temaga tõepoolest ainult mänginud, kuna ta ümber kihvas terve peigmeeste-parv.

Et Erdélyi maapäev edasi lükati, jättis Petőfi sinna sõitmata ja pöördus 10. novembri paiku Koltóst Pesti tagasi. Teel peatus ta mõned päevad Debrecenis. Szatmári härrasseltskonnast sattus ta siin näitlejate ja kirjanikkude tuttavasse maailma, kus kõik teda tundsid. Kui ta astus teatrisse, milles ta veel mõne aja eest oli mänginud tähelepandamatuid osi, pöördusid kõigi pilgud tema poole ja „vaimustuse taevasõjalisel häälel“ hüüti talle elagu. Laval katkes pilguks mäng ja üks peategelasi, Kornélia Prielle, endine Pesti-tuttav, laulis tükis ettenähtud laulu asemel tema rahvalaulu. Sääraste sündmuste keskel rabasid teda kuulujutud Júlia abiellumis-kavatsustest.

Meelepaha ja trotsi mõjul astus Petőfi nüüd

otsustava sammu: ta palus Kornélia kätt. Väljalitu ei öelnud ära. Pärast õhtust etendust, milles Kornélia juhtumisi mängis mõrvoja osa, otsustati pidada laulatus. Ilma tarvilike tunnistusteta polnud aga preester nõus laulatama. Nii lükkus see edasi ning katkes mõne aja pärast täielikult. Loost sai kuulda ka Júlia, kelle isa viibis parajasti asjatoimetustel Debrecenis. See lõplikuna näiv lahkuminek alles siduski tütarlapse luuletaja külge. Temagi andis oma hinges siis lõpliku jaa-sõna, kui kuulis, et ka Nellike oli öelnud jah.

Kui Petőfi novembrikuus Pesti jõudis, oli „Kümne Selts“ leheasutamise plaani nurjumise tõttu parajasti lagunemas. „Életképeki“ ettenägeliku toimetaja kutsel siirdus suurem enamik, nende hulgas ka Petőfi, selle kaastöolisteks. Siin avanesid noortel kirjanikkudel, kes nimetasid end „noor-ungarlasteks“, vabad töövõimalused. Lehte võisid nad pidada peaaegu enda omaks, ja lühikese aja pärast võtsidki nad selle täielikult enda kätte. Varsti ungaristus ka Győri „Vaterland“-nimeline leht „Hazánk'iks“ (Me kodumaa) ja avas „noor-ungarlastele“ endagi väravad.

Pärast pikka vaheaega jõudis Petőfilt „Életképeki“ veergudel üldsuse ette luuletus „Mis on siit kaugel...“, milles jälle leekis Erdődi armastus ning mis ühtlasi täielikult avas Kornélia silmad. Sellest suurema mõju ja menu saavutas luuletus „Väriseb põõsas, sest...“, mis oma ületamatu õrnuse ja vähenõudlikkusega tähistab Petőfi armuluule haritippe. Selle menu tõendab tema tõlkiminegi rohkem kui 30-nesse

keelde. Jõulu paiku sündis „Üks mõte vaevab mind“, maailmavabaduse võimsamaid rapsoodiaid milles luuletaja prohvetliku selgenägelikkusega ette aimab oma surma lahinguväljal:

Seepärast olen mures ma,
et pean ehk voodis surema!
Et tarbetult ja lödvalt nõrkeb vaim
kui vaglast aetud närtsiv lilletaim,
et mahajäetud tühjas kambris kustun,
kord küünlatahi kombel sööks mustun.
Nii ära surma saada mind,
suur Jumal, palves hüüan sind!
Ma tahaks olla puu, et pikne tabaks
ja juurteni mind maru põrmu rabaks;
või las mind olla mägestiku kalju,
mis puruneb, kui kõue kärgib valju...
Kui orjastatud rahvad kõik
kord ärkavad ja sõjahõik
lööb palged hõõguma, lipp verev nende ees
on lehvimas ja teda ehib püha tees:
„Vabadust rahvale!“,
siis kutseks see on igale vahvale.
Hüüd kostab kaugele. Saabu ei mald,
enne kui murtud on vägivald.
Selles võitluses kanges
mina sangarina langeks.
Ja valgub mu veri muru sõõmus,
siis surmahõise huilgav, rõõmus
ühendagu viimselt mind sõja kärinasse,
kahuri mürinasse, maapinna värinasse.
Nõnda uinun ma siin,
kuna lahinguliin
edasi tormaku valdavas võidus,
jalusse jättes mind rünnakusõidus. —
Lõpuks, nagu kõik me sangarid truud,
austust minagi leian: kogutaks luud,
kalmule kantaks ühises kooris
lipu all mustas leinalooris...
Nii meid, sangareid, haudki ühendab,
vabadus, üllas, sinule pühendab!

Uusaastal 1847 lõi ta kuulsa loosungi „Vabadus, armastus“, mille paigutas oma „Kogutud luuletuste“ ette:

Vabadust, armastust ihkan ja vajan,
nendele kahele elu ma rajan.
Armastuse eest oma elu ma annan,
vabaduse ohvriks armugi kannan.

See loosung oli kirjutatud kõigepealt teadmiseks Júliale. Sellega tegigi ta armutundmuste kirjapanekule mõneks ajaks lõpu. Mitte aga Júlia. Tema päevik, mille kirjutamist ta hiljuti oli alustanud, muutus järjest luulelisemaks, sõna halvast tähenduses. Ta kirjutas sellest ulatuslikke osi välja ja lisas need asitõenditena oma kirjadele juurde. Kuigi ta ümber liikus rohkesti austajaid, ei suutnud ta „suurt Teda“ oma väikesest peast enam välja ajada.

Luuletajal aga oli tõsisemaid ja suuremaid muresid. Raha oli jälle tarvis, ja kõigepealt vanemaile. Vana hea kõrtsimees oli õnnetu äritehinguga jälle sisse kukkunud. Juba maikuus oli ta Kecskeméti kaupmehele müünud 51 loomanahka 290 floriini eest, kuid ei suutnud vajalikul määral loomanahku kokku saada. Poeg võttis raha muretsemise enda peale. Ta kirjutas rikkale Pulszky'le, kellest oli kuulda, et ta oma äsjaostetud mõisas kavatses sisse seada kirjanikude-asiilumi. Kuid raha ei tulnud kirjaliku ega suulise palve peale, sest metseenil kulus see oma mõisa laiendamiseks. Seepeale kirjutas luuletaja Telekile. Seegi ei vastanud enne kui mitmekordse meeldetuletuse järel, sest ta viibis parajasti reisul. Kui ta tagasi jõudis, saatiski ta palutud summa, mille luuletaja hiljem viimse fillerini tasus.

Rahakitsikuse kõrval ei puudunud uued ki-
bedused arvustuseltki. Kära, mis Petõfi nime
ümber tema ülesastumisest peale oli käinud, oli
1846. aastal jäänud vaiksemaks. Seda põhjustas
vaenulike arvustajate siirdumine teistele aladele
kui ka luuletaja enese tagasitõmbumine kirjan-
duse areenilt. Aasta lõpu poole pääses lärm aga
uuesti valla ja endisest mitte väiksemate tera-
vustega. „Mandunud moraalilagedus, moonuta-
tud ebaloomulikkus, matside pahed, lamburite
löömingud ja hobusekarjaste alatused“, peale
selle veel taaruv purjusolek iseloomustavat luu-
letajat. Tema sulesepitsustest pöörduvat luule-
line hing põlgusega ära ja ainult kodumaised
puupead julgevad teda Heine või Béranger'ga
võrrelda. Säärases toonis jätkusid Zerffy (õige
nimega J. Gusztáv Hirsch) urgitsused „Honderü“
ja „Budapesti Hiradó“ (B. Teataja) veergudel
numbrist numbrisse, kuni sellele mitte väiksema
häbematuslega seltsis Hiador (Pál Jámbor). Esi-
mene neist, Zerffy, lootis end hiljem ägeda revo-
lutsionäärina sellega puhtaks pesta, et olevat
kõike seda kirjutanud mitte oma veendumusest,
vaid toimetajate tellimise peale. Olgu kuidas ta-
hes, aga luuletajale valmistasid need lakkama-
tud kallaletungid rohkesti meelegibedust, nagu
ta ise tunnistab. Seda suuremat rõõmu võis talle
valmistada saksa keelde tõlgitud värsikogu soe
vastuvõtt väljaspool kodumaad ja teade, et isegi
Heine olnud ta luuletustest vaimustatud. Sel-
lest aitas, et õlakehitusega endalt raputada loo-
bitud pori ja tõsta häält uuteks lauludeks.

1847-nda aasta algul inspireerisid teda kõige-
pealt kodumaa ja poliitika, vähem armuelamused.
Tema ideed ja poliitilised vaated olid vahepeal
inestamisväärselt selgunud, kõigepealt muidugi

Szatmári elamuste mõjul, kus ta sai vahetult näha pehkinud aadliseisuse võimu ja võis omal nahal kogeda, mida tuleb kannatada sellel, kes ei kuulu eesõigustatute. s. o. jõukate klassi. Luuletaja kõrval tungis tas nüüd esile isamaalane ja võitlev liberalist. Luuletuses „XIX sajandi luuletajad“ nõudis ta, et luuletajad olgu kui tule-sambad, nad käigu rahva eel ja viigu see välja vabaduse ning üheõigusluse Kaananisse. Tema poliitilistes lauludes leidis käsitlust kõigepealt orjarahva talumatu olukord. Kontrastidele rajatud „Palees ja onnis“ ta ainult ennustas, et tulevik kuulub onnile. Ajajärgu ägedaimas laulus „Rahva nimel“ astus ta juba nõudvalt üles, ähvardades uue orjade mässuga ja tehes rahva huvides kihutustööd. Laulu esimeses ja viimases salmis kordas ta:

Veel palub rahvas oma õigust, andke see,
et te ei väriseks, kui rõhut sugu
kord mässu tõstab, võtab palumata.
Kas pole teile teada Dózsa lugu?
Ta teie tulisel raudtroonil suri,
kuid tema vaim on rahva juht ja puri:
vaim tuld ei karda, ise tulekeel,
ja häda teile, tabab ta teid teel!

Millisena ta kujutles revolutsiooni, näitab luuletus „Kohtumõistmine“ kui ka mitmed teised. Ta elas veel ses heas usus, et aitab kuninga pea mahalöömisest — ja arusaamine inimväärtusest asub kõigi südamesse. Tema arvates jätkus valitsejate ja rõhujate minemakihutamisest, et teostuks maapealne paradiis. Sellest romantilisest usust ei suutnud teda kainestada hilisemadki sündmused, ühelt poolt seetõttu, et peale ideede ta temperamentki oli revolutsiooniline, teiselt poolt seepärast, et talle ei antud näha nende suurte sündmuste lõppu.

Tsensusuuriolude tõttu ei saanud osa Petőfi lauludest esiotsa muidugi trükivalgust näha. Need aga, mis kitsast väravast läbi pääsesid, levisid rahva laiaesse massidesse. Oma rahvaliku keele ja lihtsusega olid need kõige madalamailegi kihtidele mõistetavad, ilma et „talupojalaulikuks“ tembeldatud luuletaja ometi oleks langenud viimaste tasemele. Teistest nimekaist luuletajaist harrastas rahvapärast suunda veel ainult Mihály Tompa. Varsti aga kerkis Ida-Ungari lagendikult esile uus ja tähelepandav sama suuna esindaja, kellest sai Petőfile liitlane ja parim sõber: see oli Szalonta külanotar János Arany.

„Sangar Jánose“ edu tõttu oli Kisfaludy Selts välja kuulutanud rahvaliku eepose võistluse. Petőfi ei võtnud võistlusest osa, võib-olla endamisi lootes, et auhind parema töö puudumisel tagantjärele „Sangar Jánosele“ määratakse. Kui ta aga kuulis, et Aranyi eepos „Toldi“ sai esimese auhinna ja komisjoni ettepanekul koguni kahekordse autasu, ei mallanud ta jätta pärimata: „Kui vana see mees on?“ — „Kolmekümnene,“ vastati talle. „Siis ma ei karda,“ sõnas ta, sest ta oli Aranyist kuus aastat noorem. Mis kõik võis ta selle aja jooksul veel korda saata! See oli ainus silmapilk, mil ta Aranyi vastu võis tunda mingit võistlustunnet. See kadus aga otsekohe, kui ta hankis auhinnatud käsikirja ja selle ühe joonega läbi luges. Ta oli eepose realistlikust käsitusviisist ja rahvalikust keelest niivõrd vaimustatud, et kirjutas Aranyile otsekohe luuletuse ja kirja. Aranyit rõõmustasid kuulsa luuletaja tunnustussõnad rohkem kui võidu loorberid ja ta ei jätnud vastust võlgu. Sellest sai alguse kirjavahetus, mis on harukord-

seid tõendusi kahe suurvaimu vastastikusest kiindumusest.

Noor luuletaja sammus eel. Nagu tuulepööris tuiskas ta rahuarmastava külanotari majja ning tundemaailma. Esimese kirja esimeses lõikes kirjutab ta: „Kui rahvas luules valitsema hakkab, on ta lähedal sellele, et poliitikaski valitsema ja see on sajandi ülesanne, seda kätte võidelda on iga õilsa südame siht, kes juba paljuku paneb vaadata, kuidas miljonid kannatavad, et paar tuhat võiks laiselda ja nautida. Taevasse rahvas, põrgusse aristokraatia!“ Teises kirjas sinatas ta juba Aranyit: „Mina olen niisugune inimene, et kuhu majja ma sisse lähen, tahan ennast selili kummutile visata.“ Siis jätkas ta kõige vahetumas toonis pool-annete vihkamisest ja tõeliste annete jumaldamisest, ungari kirjanikkude armetusest, hoiatas kuningate eest, rääkis oma kavatsustest jne. Lõpuks aga tuli välja ideega luuletajate-triumviraadist: Tompa peaks ka endi ringi võtma, siis oleks neid juba kolm rahvalikku luuletajat. „...Issand halasta, tuleb ilus triumviraat, ja kui meie kuulsus ei saagi nii suureks, nagu Rooma triumviraadil oli, aga tulemused — arvan — saavad niisama suured, kui mitte suuremad.“

See kui ka järgmised kirjad olid tulvil säärasest otsekohesusest, intiimsusest ja sõbralikkusest, nii et kõhklev ja umbusklik Arany tuld võttis ja end liigutatult heitis vennaliku luuletaja käte vahele. Punkt-punktilt vastas ta tema kirjadele, valmistades neile otsekui paarilisi ja hoolitsedes, et need pikkuseltki üksteisele vastaksid. „Tervitan Teid!“ ja „Tervitan Teid vastu!“ kõnetlustest said ilma pikemata: Mu hing, Mu Arany, Armas sõber Sándor, siis Mu

jumaldatud Jankó, Völurohke Jankó, My dear Dzszenkó ja Vennas Sándor, Mu jumalik Sándor, Sándorike, või veel lühemalt: Mylord!

Nad julgustasid ja mõjutasid teineteist. Oma noorema, kuid edasijõudnuma kaaslane sõprusest tänulikkuseni liigutatud Arany hakkas ka rahvalauludega katsetama, tõstis häält aristokraatia ja preestrite vastu, loobus ainsa vihje peale oma „Murány'it“ parun Wesselényi'le pühendamast ja oli vaimustatud triumviraadi plaanist. Sõpruse soojuses kirjutas ta nüüd lühikese ajaga rohkem kui hiljem aastakümnete jooksul.

Szalontasse saadetud soojus hoovas seal mitmekordselt tagasi Pesti. Mis sellest, et vastukaja osalt noore luuletaja enese häält tagasi kandis, — kaugelt tuli see ometi ja oli kõrvale uudiseks. Petőfi, kes oli nüüd leidnud endale teekaaslase, käis seda kindlamalt oma rada. Aranyis, rahva kõige madalamast, seega puhtamast ringist võrsunud mehes, austas ta rahvakeele ning rahva enese kõige paremat tundjat. Milles võis Arany teda mõjutada? Võib-olla selles, et juhtis tema pilgu revolutsiooni kõrgustelt tagasi Ungari reaalsusele. Võib-olla tuletas talle meelde rahvapärase esimest tõlgendust: žanripilte ja Ungari maakohtade maalinguid.

Petőfi selle aja arvukate poliitiliste võitluslaulude hulgas ei puudu tõepoolest rahvalaulud ja kirjeldavad luuletused. Juba jaanuari algupoolest, niisiis Aranyiga kirjavahetuse eelsest ajast, on pärit „Kutyakaparó“, laul vanast kõrtsist, täis varisemise, ühetoonilisuse ja igavuse hallust, mille kurbust ning proosalisust elustab ainult luuletaja huumor. Veebruaris kirjutatud „Tisza“ on rohkem kui ainult jõe kirjeldus: see on ühtlasi pilt segamatust hingerahust. Kõik

esemed on siin mähkunud nagu suveõhtusesse vinessse, üksikasjade kontuurid on ähmased, seda selgem on aga tervik ise. Unistav hing vaibub täielikult looduse ülevusse ja rahuusse. Kuid siis tuleb ootamatu lõpp: ühel ööl tormab Tisza üle kallaste, lõhub ja hävitab. Selle ebaorgaanilise lisandiga on aga purustatud senine õrn-õhuline lürism ja kooskõla. „Tiszaga“ peaaegu üheaegselt sündinud ja sellega sugulane „Tuul“ kirjeldab tuule muutlikkuse taga hinge kõige vastakamaid ning peenemaid hailanguid.

„Toldi“ edu ja mõttevahetus Aranyiga rahvaliku luule ülesandeist aina kiirendasid luuletaja arengut. „Pilvede“ ja esimeste Júlia-laulude maailmast astus ta tugevnenult ning küpsenult tagasi rahvalikku maailma. Ta žanripildid näitavad, et silm, mis neid näinud, on vahepeal tunginud nähtuste põhjani. Ta rahvalauludesse ilmus järjest rohkem isikulisi toone ja ta lüüriliste luuletuste väljendusjõud kasvas. Luuletaja oli jõudnud välja oma küpsemasse ja saavutusrohkemasse loomingujärku.

Enne edasisammumist aga õiendas ta arved minevikuga. Ta kogus kõik oma 1847. aastani ilmunud luuletused kokku ja andis need välja pealkirja all „K o g u t u d l u u l e t u s e d“ (Összes költemények). Ilmunuist jäid välja ainult üksikud, muu hulgas ka „Küla sepp“, mille avaldamiseks viimase kirjastaja Geibel ei andnud nõusolekut. Uusi, seniavaldamata laule leidis kogus saja ümber. Luuletused järjestas ta Béranger' eeskujul ajalises järjekorras, kusjuures erikogudena ilmunud luuletuste järjekord jäi endiseks, ometi ilma kogude pealkirju nimetamata. Luuletuskogu, mis sisaldas 459 luuletust,

pühendas autor „austuse ja armastuse täheks“ Vörösmartyle.

„Kogutud luuletused“ ilmusid Emichi kirjastusel märtsilaadaks 1847. a. ja saavutasid üle ootuste suure menu. Kolmetuhandelise tiraažiga trükk oli mõne kuu jooksul otsas ja samal aastal tuli välja anda veel teine trükk. Petöfi kuulsus kasvas ja peagi omandas ta „kõige populaarsema“ luuletaja nime. Oma populaarsusest sai ta hiilgavaid tõendusid juba kohe pärast luuletuskogu ilmumist Rahvusliku Ringi õhtusöögil, mis korraldati laada puhul linna ilmunud maarahva auks. Õhtusöögile kogunenud rahvas tahtis kuulda „rahva üllahingelist luuletajat“, ja kui ta deklameeris oma „Rahva nimel“ ning „Mu laulud“, puhkesid nii mürisevad kiiduavaldused, nagu neid isegi Vörösmartyile ega Egressyle osaks ei saanud. Üksteise võidu rutati õnnesoovide, süleluste ja kiidukõnedega luuletajat tänama. Mai algul ilmus „Kogutud luuletuste“ kohta Pulszky pisut vali, kuid pooldav arvustus ja mõni päev hiljem József Eötvösi oma, mis tõsisel toonil astus välja mitte ainult luuletuste, vaid ka luuletaja kaitseks. „Pole kedagi, kes kirjandusliku kuulsuse saavutamiseks nii võimsat sõbrutsemiskunsti temast vähem oskaks.“ Luuletuste käsitlemisel leidis nüüd esmakordselt hindamist nende rahvapärasus. Kogus polnud arvustaja järgi ühtki laulu, mis poleks „ungarlik oma mõtteis, tundeis, igas oma sõnas; luuletaja vead ja tugevused paistavad nagu me rahvusest pärinevaina“. Lugupeetud kultuuritegelase sõnavõtt ei jäänud mõjuta: rahvalik suund leidis hindamist kõige autoriteetsemais ringideski. On andmeid, et isegi jahe ja kainemeelne Deák, pärastine kohtuminister ja Austria-Ungari lepituse

sobitaja, oskas neil ajal peast terve rea Petőfi laule, millest luges 15—20 sõpradele üksijäri ette.

Võitluste ja töö keerises ei suutnud luuletaja ometi Erdödi täielikult unustada. Aeg-ajalt kirjutas ta mõne armastuslaulu, milles kajastusid mälestused Júliast. Üks neist, „Väriseb põosas, sest...“, mis oli kirjutatud küll juba varem, ilmus veebruaris „Életképeki“ veergudel ja sai sillaks, mis neid jälle ühendas. Laul sattus Júlia kätte, kes selle lõpupuänti „Kui ma veel armas, siis tuhat kord sinuga“ kasutas katkenud armulõnga kokkusõlmimiseks. Károly Sass oli luuletajaga kirjavahetuses, ja ühele tema kirjale lisas armunud tütarlaps juurde sedelikesse, mis sisaldas ainult niipalju: „1000 korda Júlia“. Samal ajal laskis ta Sassil tähendusrikkalt teatada, et 2. märtsil toimub Nagykárolyis komitaadi-koosolek, kuhu temagi arvatavasti sõidab. Luuletajal polnud aga „Kogutud luuletuste“ väljaandmise tõttu aega pikka teekonda ette võtta. Júlia oli kurb ning murtud, kuid isale antud lubaduse tõttu ei võinud ta luuletajale kirjutada. Nende vahemeheks sai esiotsa Károly Sass, kes andis Júlia soovid luuletajale edasi ja kelle kaudu luuletaja „kõige hirmsama saladuse“ all saatis temale vastuseid. Peagi laskis Júlia jälle lendu jutud oma meheleminekust. Petőfi vastas sellele luuletusega, milles ütles, et võib linnupesa kergesti sinnapaika jätta ja lõbusalt teise juurde edasi astuda. Lisaks saatis ta Mari Térey kaudu temale oma „Kogutud luuletuste“ luksusköite ühes õnnesoovidega mehelemineku puhul. Seda ei suutnud tütarlaps enam taluda. Ta pidi „endalt

lõpuks raputama igavese arutluse jää-raudrüü“ ning tunnustama — kuigi ainult päevikus: „Armastan sind piiritult, enam kui sõnadega võiksin kirjeldada, enam kui kõike maailmas.“ Tä teadis,

Júlia Szendrey.

et peab luuletaja kõrval võib-olla puudust kannatama. Sellegagi tegi ta tegemist, ent veel rohkem küsimusega: kas ei saa ta takistuseks luuletaja eluteel? Kuid armastus tühistas kõik kaht-

lused. Et ta ise häbenes kirjutada, palus ta sõbrannat enda nimel luuletajale armastust avaldada.

Kohe pärast Marilt kirja saamist saatis Petõfi vastuse, mitte aga Júliale, vaid tema isale ja palus selles otsekohe tütre kätt. Szendrey oli tütre vahekorrasse luuletajaga algusest peale suhtunud vaenulikult ja püüdnud sellele lõppu teha. Ilmuvais kosjakandidaatides otsis ta kõigepealt meest, kes võiks hellitatud ning auahnele tütrele kindlustada heaolu ja olla tema fantaseerivale, tujukale loomusele kaineks ning targaks juhtijaks. Petõfist lootis ta seda kõige vähem. Luuletajate kohta oli tal see täninigi valitsev arvamus, et need harilikest surelikest rohkem veini ja naise armastavad ja tingimata kuski katusekambris peavad nälgima. Petõfist teadis ta, et see oli sõdurina ja näitlejana ringi käinud, nüüd laule — kõigepealt veinilaule — kirjutas ja ilma kindla sissetulekuta peost suhu elas. Sellisele mehele ei võinud mõisavalitseja oma tüdarta usaldada ja tema vastus oli mõistagi eitav.

Äraütlemiskiri käes, asus luuletaja viivitamatult Erdõdi poole teele. 13. mail lahkus ta kiirsõidukiga Pestist, järgmise päeva õhtul oli Debrecenis ja päev hiljem juba Nagykárolyis. 16. mail seisis ta rohelises ungari kuues, mustades pükstes, siidvestis ning tsilinder käes juba Szendrey kabinetis ja nõudis Júliat endale. Szendrey ei tahtnud seda kuuldagi. Tekkis äge stseen, kus luuletaja oma prantsuse ideedega, aadliseisusele peatse lõpu kuulutamisega ja revolutsiooniga ähvardades aadli truud teenrit hinge-põhjani solvas.

Säärased stseenid kordusid järgmisilgi päevil. Kuid ei kosilane ega äi andnud kumbki järele. Viimaks palus Szendrey nädalast mõtle-

misaega, nõudes, et luuletaja selleks ajaks lahkukuks Erdõdist, kus ta oli Gusztáv Lauka küllaliseks. Luuletaja õhutas tütarlast, kellega ta vastu isa valju keeldu lossipargis kohtus, põgenemisele, kuid see uskus veel rahulikku lahendusse. Nii tuli noormehel üksi lahkuda. Milline aga oli ta hingeline seisund, näitab luuletus „Lendab teetolm“:

Tahtsin viia sind kui päiksekiir viib kaste,
nagu õhtutuul viib aiast roosiõie;
nüüd ma aga, kallim, sinuga siit lähen
nagu lövi, rabatuna raskest haavast.

Nagybányas sai ta veel enne nädalase tähtaja möödumist Szendreylt kirja, milles see teatas, et ta tütart temale ikkagi ei luba. Päeval pärast seda oli luuletaja jälle Erdõdis ja — endiselt tsilindris ning mustades pükstes — palus uuesti tütre kätt. Szendrey kasutas nüüd viimast relva: ta käskis tütrele valida luuletaja või kaasavara vahel. Júlia valis esimese ja seepärast oldi sunnitud pulmapäeva noorte tutvumise aastapäevale kindlaks määrama. Kuid Szendrey, kes veelgi ei kaotanud lootust selle vahekorra katkemisse, tegi tingimuseks, et nad pulmapäevani võivad ainult kirju vahetada, mitte isiklikult kokku saada. Vaimustatud luuletaja oli esiotsa sellegaõri nõus.

„Kiidetud, kiidetud tüdruk!“ kirjutas ta selt otsustavalt teekonnalt oma „Reisukirjades“ (Uti levelek) terve maailma jaoks. „Oh, selles tütarlapses elab Jumal, kes näeb inimese südamesse, kes näeb mere mudase pinna all sügavas puhtaid pärle. Õnnistatud olgu tema nimi, nagu mina olen õnnistatud tema läbi!“ Peale tüdruku väikeste kinnaste, mida ta õhtuti oma rinnale surus, viis ta Júliast selle tunde endaga

kaasa. Tal tuli kolmeks kuuks mõrsjast eemale jääda. Õnneliku armastuse laulikul võis armastuslaulude kirjutamiseks vaevalt olla sellest soodsamat aega.

Oma õnnes tahtis ta välismaale tormata. „Viimased poissmehekuud veedan ma rännates,“ kirjutab ta jälle „Reisukirjades“. „Vaatan merd, mida nii väga igatsen juba näha, sest see on ju sugulane mu südamele; sügav ja tormine. Vaatan Shakespeare'i, Shelley ja Byroni kodumaad, sünget Inglismaad, ja vaatan Béranger' kodu, hiilgavat Prantsusmaad, ning Béranger'd ennast, maailma uue lunastaja, vabaduse suurimat apostlit.“ Kuid Béranger' asemel võis ta käe ulatada oma lähimale sugulashingele kodumaal — János Aranyile.

Nad ei pettunud teineteises ka pärast isiklikku tutvumist. Nende vahel polnud mingit lahkeli, see tähendab: vanem ei öelnud milleski vastu nooremale, kes esilekerkivaist küsimustest kõneles kas ülekeeva vaimustuse või salvava vihaga. Ka luuletamises oli Petófi oma sõiduvees. Szalontás veedetud 8 päeva jooksul kirjutab ta 6 luuletust, nende hulgas täiusliku žanripiidi „Sári tädi“, kirjeldav-lüürilise luuletuse „Kurg“ ja mänglevalt vallatu laulu Aranyi kolmeaastasele pojale — „Laci Aranyile“. Vaevaga värse viiliv Arany võis imetella noore sõbra viljakust: mille külge see käe pani, sellest pulbitses luule värsket allikavett.

Veel Szalontaski valmistus ta Pariisi sõidule. Kuid rahast ei piisanud kaugemale kui Pesti. Sinnagi jõudis ta vankris läbi sügava pori, kuna ta vankripõhjal „karjakoera moodi kõhuli olles“ luuletusi kirjutab.

Pesti jäi ta kõigest paariks nädalaks ja see

aeg kulus luuletamise kõrval eeskätt mitmesugusteks korraldamisteks. Ta käis kirjastajate juures, pidas läbirääkimisi, tingis ja tegi uusi kavatsusi. „Életképeki“ ja Györi „Hazánkiga“ sõlmis ta lepingu, mille järgi kumbki leht ostab temalt veerandaastas 6 luuletust 50 floriini eest, senise 45 asemel. Emichile müüs ta oma „Kogutud luuletuste“ väljaandmise õiguse 1500 floriini eest jäädavalt ja leppis temaga ühtlasi kokku ka tulevase luuletuskogu väljaandmise asjas. Saadud avanssidest maksis ta võlad kinni ja valmistas eeskujuliku kodanikuna abielu vastu.

Õnnetunne ei lasknud teda kaua paigal püsida. 1. juulil oli ta jälle teel. Oma kärsituses ründas ta juhuslikult kaasavõetud „Fausti“ põhjal oma „Reisukirjades“ nüüd Goethet, keda ta suurkirjanikest kõige vähem sallis. „Sel inimesel oli teemandist pea, kuid süda ränikivist... ah, sellestki mitte! sest räni lööb tuld. Goethe süda oli savist... Goethe on suurimaid sakslasi. Goethe on hiiglane, kuid hiigellik raidkuju. Olevik ümbritseb teda kui ebajumalat, kuid tulevik lükkab ta ümber nagu kõik ebajumalad.“

Losonci ja Rimaszombati kaudu ruttas luuletaja Bejese Tompa juurde, kus tema sõprusesse sünge majaisandaga tekkisid esimesed pahaendelise praod. Mõne päeva pärast oli ta juba Szépalomis. Siis pöördus luuletaja nagu tule ümber pekslev liblikas tagasi sinna, kust oleks pidanud eemale hoiduma. Juuli keskpaiku jõudis ta oma „töötatud maale“ Szatmári. Paar päeva suutis ta kiusatusele vastu panna, ent siis oli kärsituna ja erutatuna juba Erdödis. Szendrey ei kõnelnud „näruse poeediga“, oma tulevase väimehega, sõnagi ja Júliagi ei suutnud teda küllaldaselt lohutada. Luuletajal polnud võimalik

Erdõdi jääda. Kuid ta ei sõitnud sellest kaugele, vaid jäi kogu ootamisajaks selle lähemasse ümbrusse.

Ootuse- ja õnneärevus viljastas suuresti ta luulet. Iga päev läks ta uue inspiratsiooniga „luule pühale mäele“. Teda võiks pidada silmapilgu muljete sõnastajaks, kui poleks teada, et seejuures ka alateadvusse sadestunud elamused kaasa helisevad. Tal on luuletusi, mis esimesel lugemisel jätavad mulje, nagu oleksid need päevasündmuste päevikulised kokkuvõtted, kuid neiski leidub osi, mis on pärit luuletaja hinge sügavamaist kihtidest ja vastavad mõnele endisele elamusele. On vähe luuletajaid, kelle laulud on nii ustavad allikad nende eraelu jälgimiseks nagu Petõfi omad. Seda ei varjanud ta isegi; ta oli Ungaris esimene, kes märkis luuletuste alla nende sünnikoha.

„5-ndal augustil“ nimeline salmik ei ütle tõepoolest muud kui seda, mis sel päeval juhtus: luuletaja võis mõrsjaga viimaks ametlikult sõrmused vahetada. Ajaliselt sellele järgneval, „Kiri János Aranyile“ nimelisel on veel vähenõudlikum sisu: see on tavaline kiri, mille võiks kirjutada kestahe. Nauditavaks teeb selle tema vahetus, kunstiliseks aga too kergus, millega kõige harilikumad väljendused liibuvad klassilisse vormi nii, et me heksameetrit õieti ei märkagi. Selles päevikuna algavas laulus annab ta ühtlasi aru hinge kõige intiimsemaist elamustest. Luuletuses „Nägin ida rikkamat aasa“ vaatab ta ainult korra kallima silmisse ja avastab seal määratuid aardeid. Hetkeliste meeolude sünnitus on ka „Vastus armsama kirjale“, milles „Haldjate-unelma“ taoliselt kangastub esimese armastuse hommikukoit. Júlia võlu aina kasvab: ta

muutub pühakust otse jumalaks. Luuletaja, kes on avaldanud vahel ateistlikke mõtteid, kuid kes oma hinge põhjas pole ometi jumalaeitaja, tunneb, et ta ka armastuse kaudu pääseb ühendusse kõrgema võimuga. See on tõsine armastus, saatuslikult tõsine.

Szatmári ajajärgu loomingu kõrgemaid tippe ei tule siiski otsida armastuslaulude hulgast. Oma tõstetud ning võrratult puhta kõlaga heliseb üle teiste üks luuletus, millel pole võrdset luuletaja seniste ega hilisemategi saavutuste seas, sest selle kõrgust ei saavuta ta enam. See on „Homeros ja Ossian“, „mere valeva vahu“ ja „vormitu öö“ meeleolude vastandlikkusele rajatud hümn vaimu igavesest võidutsemisest, mis lõpeb järgmiselt:

Edasi aina, edasi laulge!
Lööge kannelt, jumalikku kannelt,
Homer ja Ossian!
Tulevad aastate sajandid, tuhanded;
tallavad maha kõik
ülbelt, julmalt, —
teie vaid olete pühakud nende ees.
Kõigele õhkub neilt kolletavat surma,
haljaks jääb vaid pärg teie hallunud päil!

Kisfaludy Selts oli vahepeal välja kuulutanud uue eeposevõistluse ja määranud koguni teemagi: Mária Szécsi reetmine. See pidi käsitlema tuntud ajaloolist sündmust: Mária Szécsi lossi äraandmist piirajale, kellesse ta oli armunud. Noor luuletaja ei võistelnud kaasa, kuid lõi siiski oma „Mária Szécsi“, milles valitsevad lüürilised meeleolud. Küsimus huvitas teda seda enam, et ta isegi ühe lossi vastu armastuse nimel võitlust pidas.

Samal teemal lõid laulu triumviraadi teisedki liikmed Arany ja Tompa, mis ühtlasi pani punkti

triumviraadi lõplikule lagunemisele. Petõfi oli soovitanud, et rahvalikkude luuletajate kolmik koonduks täielikult „Életképeki“ ümber, mille toimetajaks oli vahepeal saanud Jókai. Keskpärasele talendile omase ettevaatlikkusega aga kartis Tompa kriitikat sellega enda vastu üles ärritada. Võib-olla ei põlanud ta ka neid loorberid, mis „Honderü“ — samal ajal, kui ta Petõfit maatas tegi — temale kui oma kaastöölisele Hia-dori kõrval tihti jagas. Tompa lõi kõhklema ega läinud teistega kaasa. Petõfi süüdistas teda kahekeelsuses ega andnud talle Aranyi lepituskatseist hoolimata kunagi andeks, et ta võitlusväljale ei astunud.

Petõfi oli varem hellitanud kavatsust, et Tompa, kes oli elukutselt vaimulik, laulatab tema Júliaga paari. Tekkinud olukorras aga loobus ta sellest. Laulatusele jäid sõitmata ka Pesti sõbrad, kes pidid olema tunnistajaiks. Laulatus toimus 8. septembri varahommikul Erdõdi lossi kabelis ilma igasuguse pidulikkuseta. Petõfi oli riietatud musta hõbetaadist nõõpidega atillasse, Júlia kandis valget siidkleiti, teeroos rinnal. Vanemate majja jäid nad niikauaks, kuni mõrsja laulatuskleidi ja loori vahetas reisuriiete vastu. Szendrey ei võtnud laulatusest osa ega andnud oma õnnistust kaasa. Kui nad juba vankris istusid, ootas luuletaja veel, et äiapapa ehk mõne sõnagi lausub. Kui seda ei sündinud, pahvatas ta valjusti naerma ja käskis sõitu alata. Nad sõitsid Koltósse, Teleki lossi, mille luuletaja oli oma sõbralt mesinädalaiks laenanud, kuid tingimusel, et majast ja ümbrusest kõik peale koka lahkuksid. „Kas ka Anikó?“ oli Teleki kavalalt küsinud. — „See kõigepealt!“ vastanud luuletaja. Kuigi nad varakult teele asusid, ei jõudnud

nad sel päeval Koltósse. Kuski külas murdus vankri ratas ja nad pidid pulmaöö veetma Nagybánya tšaardas. „Mitte asjata pole ma tšaardade laulik!“ hüüdis luuletaja.

Koltó lossist, kuhu noorpaar elama asus, avanes avar vaade väljadele, tammemetsadele, kaugemale küladele ja looklevale Szamosi jõeale, kuna taustal kerkisid Karpaatide ahelad. Lossi seinu katsid kuni räästani metsviinapuu-väädid, mis aknaistki sisse keerdusid. Kõik see oli kui biedermeierlik õlimaal „luuletaja-asulast“. Kuus nädalat elasid nad siin, kuus „nii magusat, aga nii magusat nädalat, millist õnne surelik võib vaevalt kujutella ja taluda.“ Siin õppisid nad teineteist tundma, sest seni polnud neil võimalust õieti kõneldagi, ja siin õppis luuletaja tundma ka abielu. „...On vale, mis harilikult arvatakse, et armastus abielus lõpeb. Mina armastan nüüdki nii palavalt, nii leekivalt oma naist, nagu muiste poissmehepõlves.“

Abiellumisega ei vakatanud Petőfi armuluule, vaid jätkus täisväärtusliku ja ainulaadse abieluluulena. Petőfit peetakse selle luuleala uuendajaks ungari kirjanduses. Luuletajad on kõik lalunud oma armsamaist, abikaasadest aga vaevalt või väga harva. Petőfi aga aetas oma naise armastuslüürika palavasse ringi. Sellega, et armastusluule esemeks sai abikaasa, muutus küll mõnevõrra luule lüüriline põhilaad. Sellest kadus pikkamisi igatsuste, ihade ja idealiseeriva kauguse veetus. Igatsevate unistuste asemele astusid oleviku õnne kujutused, ja armuluule võttis ikka rohkem mingi žanrilise, elupildilise iseloomu.

Seda näeme juba ühest esimesest Koltó järgu luuletusest, mis pole küll õieti armastuslaul. On

hiline õhtupoolik, väljas vestleb kurb sügistuul puudega, kuna diivanil lamab luuletaja oma naisega. „Peake mu rinnale langetatud, uinub väike naisuke sügavalt, vaikselt.“ Üks käsi hoiab naist, teine „palveraamatut“ — vabadussõdade ajalugu. Viimase tähed hakkavad luuletaja hinges „ko-meetidena ratsutama“, piits lööb plaksuma ja vabadusjumalanna viib orjarahva rünnakule vastu. Kuid enne, kui revolutsiooni torm saaks paisuda mürisevaks kõueks, kostavad ikka ja jälle sekka refrääni unitasased helid ja sunnivad hoogu tal-dutama, nagu kartes äratada uinujat, kes on otse-kui vaikuse, rahu ja õnne kehastuseks.

Koltó õnnepäevade säras on imelikul kombel sündinud ka Petöfi kõige traagilisem armastus-laul — „Septembri lõpul“. Selle avaras tunnete-skaalas sisalduvad peaaegu kõigi Koltó luuletuste meeoleolud: sügise ning kaduvuse tunded, armas-tuse õnn, kahtluste tasane halin õnne kulminat-sioonil ja tulise südame igavese armastuse töö-tused.

Aed lõhnab orus, veel õitsevad õied
ja akna all lehis veel haljendab haab,
kuid eemal . . . eks tundu seal talve köied?
Lund külma ju mägede harjale a'ab.
Mu südames noores veel haljendab suvi
ja kevade õitseb, näen õnnedest und;
kuid vaata, eks vanadus tunne ju huvi,
eks juustele lange ju härma ja lund.

Kord lilleke närtsib ja elugi kaob . . .
Mind kaissu sa võta, mu naine, mu arm!
Sa täna, kes rinnal, oh tea — kõik vaob:
ehk homme mu kalmul sa . . . saatus on karm.
Kui kaon ma varem, kui surm mind rabab,
kas nähaks' siis kirstu ees leinates sind?
Ja juhtub, et arm sind ehk teine siis tabab,
kas jätab mu nime ja unustad mind?

Kui jäta ka leina ja heida sa loori,
see ristile lipuna mustana sea.
et keskööl ma tõustes siis kalmude koori
su liniku kannaks — sest, naine, sa tea,
et sinu pärast on pisaraid palju
mul koguda liniku, siduda rind,
mul, kellel varaks on valu nii palju,
kes armastab igavest' hauaski sind!

Luuletuse tegi Júlia ungari kõige rahvapärasemaks eeleegiaks. Mitte sellega, et ta luuletajat selle loomisele inspireeris, vaid seetõttu, et ta jubeda ennustuse täht-tähelt teostas: ta ei läbenud oodata leina-aasta lõppugi, kui heitis juba leseloori ära.

„Septembri lõpu“ eeleegilisus on siiski ajutist laadi luuletaja Koltó-päevade meeoludes. Júlia-laulude teised helid suruvad nad peagi tagaplaanile ja matavad kinni: ülevoolav, lapselik õnnelikkus, mis rõkkab nüüd hoogsamalt kui kunagi.

Kuuenädalase Koltós viibimise järel asus noorpaar Pesti poole teele. Kõigepealt külastasid nad Kolozsvári, kuhu luuletaja juba kolm korda oli püüdnud välja jõuda. Siin sai Júlia näha, kellele ta mehele oli läinud. Kui nad maapäevarõdude ilmusid, võttis neid vastu mürisev elagu. Õhtul korraldati nende auks tõrvikrongkäik ja pidusöök, kus üks rahvasaadik esiti rahvalikule luuletajale klaasi tõstis, seejärel tema abikaasale, kes liikus õhetavana „avaliku elu päikesepaistelisel tippudel“. Kolozsváris viibisid nad ainult kaks päeva, „kuid see kaalub üles kaks aastat, nii suurepärased olid need kaks päeva“.

Kolozsvárist sõitsid nad Szalonta kaudu, kus nad Aranyit külastasid, viimaks Pesti. Pestis ootas neid lihtne korter. Dohányi (Tubaka) tänava kolmest toast oli ainult üks nende oma, teise üürisid nad Jókaile, kuna keskmist — söögi-

tuba kõik kasutasid ühiselt. Mööbel oli lihtne, säärane, nagu luuletaja kasin varandus seda võimaldas. Seintel rippusid Prantsuse revolutsiooni juhtide pildid, milliseid aeg-ajalt vahetati: Lafayette'i ja Mirabeau' asendasid vabariiklased, siis Robespierre ja Marat. See vahetamine tähistas nagu termomeeter tormi, mis käis luuletaja hinges. Nagu kontrasti pärast ei puudunud veriste jakobiinide hulgast ka vaga ning unistava Aranyi pilt.

Puuduvaid tugitoole ja klaverit võis esiotsa kõige rohkem vaja leida Júlia — luuletaja oli täielikult oma koduga rahul. Tulevik, kuigi see polnud majanduslikult täiesti kindlustatud, töötas kujuneda rahulikuks ja helgeks. Tööst ega tööhimust polnud puudust. Vahekord naisega oli kooskõlaline ning hea, kuigi Júlia ei tahtnud saada sääraseks naiseks nagu teised. Júlia päevik oli ilmunud „Életképekis“ juba Koltó päevil ja nüüd järgnes sellele rida tema luuletusi. Leht tervitas teda kui uut paljutootavat tähte, „mis ka Petőfi nimele veel sära heidab“. Vastu tulles lugejate soovidele, avaldas lehe toimetaja luuletaja pildi kõrval varsti ka tema abikaasa oma.

Lõunasöögi tõi noorpaar söögimajast, sest Júlia polnud perenaise-kalduvusi. Üldse ei tahtnud ta saada sääraseks nagu teised naised. Ta laskis oma juuksed George Sand'i taoliselt lühikeseks lõigata, proovis isegi sigarit suitsetada ja kandis lihtsat musta kleiti, nagu revolutsionääri abikaasale sünnis. Kuigi Júlia teiskordsest meheleminekust kibestatud järelepõlved temas on näinud ebasobivat naist Petőfile, on see ometi ekslik. Luulet ja kodumaad käsitlevaid vaidlusi ning arutlusi, mis käisid Dohányi tänava korteris ööd kui päevad, ei seganud Júlia hetkekski iga-

suguste sisseostude või köögimuredega. Ta võttis arutlustest alati osa, jagas mehega selle muresid luulest ja isamaast ja oli isegi tema revolutsiooniliste kalduvuste õhutajaks. Petõfi pidas teda oma täiuslikuks kehalis-hingeliseks kaaslaseks ja oma abielu kõige õnnelikumaks maailmas. Luuletaja jaoks oli armastustundmus edaspidigi kõige kindlam ühendusside transtsendentse maailmaga. Armastuse kaudu jõudis ta hing igavesele elule, millest mõistus talle midagi ei suutnud öelda. „Kauni päikesetõusu“ nimelise laulu lõppakkord on kauneimaid ungari kirjandukes kahe hinge igavesest kokkusulamisest:

Ainult üht asja
tahaksin teada:
kus on maailm, kus virgume veel?
Millisel kujul
astume ükskord
uude ellu, mis ootab meid eel?

Otsekui ööbikud
oksalt oksale
tähelt tähele laskume koos?
Või aga hõljume
vaiksel kui luiged
igavese olemise põhjatus voos?

Abielu õnne ja rahuolu hoovab ka pikema luuletöö „Loll Istóki“ lõpust, mille noore, optimistliku, eluga võitleva ja viletsustele käegaheitva kangelase taga aimame luuletajat ennast. Nagu enamik Petõfi jutustavaid laule, on seegi lüüriline: see on ta sisim autobiograafia, armuavaldus Júliale, laul õnnest.

„Loll Istók“ valmis paari nädala jooksul, aga selle kõrval jätkus tal aega muukski. Abielu oli õnnestunud siis selleks, milleks suuremaile ülesandeile valmistuvad isikud seda kujutlevad: ras-

kemate ülesannete teostamise eelduseks. Luuletaja lõi oma kirve järjest suuremasse puusse ja näis, nagu algaks ajajärk, mil lüürika käändub eepikasse. Suure jutustava laulu „Lauakohtunik“ nelja valminud „paragrahvi“ ja selle kildude „Härra Pató Pál“ ning „Okatootáia“ järgi otsustades näis tal meeles mõlkunud näidata Ungarit samasuguses valguses, nagu „Oblomov“, „Surnud hinged“ või „Vennad Karamazovid“ näitavad Venemaad. See kavatsus — nagu mõned teisedki suuremad kavatsused — jäi aga pooleli, kõigepealt aja revolutsioonilise rahutuse tõttu.

VII.

REVOLUTSIONÄÄR JA SÕJAMEES.

Kuna mitmed poliitikud Széchenyiga eesotsas revolutsiooni kartsid, ootas Petőfi seda ööd kui päevad. „Aiman revolutsiooni ette nagu koer maavärisemist,“ ütles ta sõpradele. 1848. a. algul, mil see ammuoodatud sündmus lõpuks kätte jõudis, tegi luuletaja suuri ja rahulikke aegu eeldavaid kavatsusi. Ta asus lapsepõlvest saadik hellitatud teema „Väejuht Leheli“ kallale, millest pidi tulema ajalooline eepos luuletaja kodukoha aineil. Selles tahtis ta näidata, kuidas õieti tuleb kirjutada rahvuslik ungari eepos. Shakespeare'i „Coriolanuse“ tõlkimise pärast jättis ta aga eepose pooleli, ja pooleli see jäigi. Ühes Aranyi ja Vörösmartyga asus ta kogu Shakespeare'i loomingu tõlkimisele. „Ma tõlgin peale „Coriolanuse“ tingimata veel „Romeo“, „Othello“, „Richard III“, „Henry IV“ ning „Talvemuinasjutu“...“ Nii algas 1848. a. mehetöö aastana.

Ka lüürika ei vaikinud. Nagu laaste langes suuremate tööde kõrvalt lüürilisi laule. Aasta esimesel viiel päeval kirjutas ta viis luuletust, otsekui hoolt kandes, et tema kasinaist päevist ühtki kaotsi ei läheks. Nende hulgast väärrib tähelepanu igast reast ahjusoojust õhkuv „Talvised õhtud“, hilisemaist aga ülistuslaul oma naisele „Kuis pean sind nimetama“, edasi „Pusta

talvel“, loomutruu ja paljuütlev pilt ungari pusta tühjusest, mis meenutab hollandi meistrite kunstilist täiust, ja „Mu ema kana“, see talupoja interjööri väike mestripala. Viimase kirjutas ta kord külastades oma vanemaid, kellele oli pärast uut ebaõnne kõrtsiga võtnud korteri esmalt Cin-kotas, siis Vácis.

Sesse töörahusse sähvas revolutsioon otse- kui välk. 6. jaanuaril puhkes mäss Messinas, 12-ndal oli see juba Palermos, 27-ndal Napolis, jooksis siis nagu süütenööri mööda Pariisi ja Lissaboni poole ja pöördus sealt itta, purustades teel türannia ammumineeritud kindlused. Dünastia sooja tiiva alla tõmbunud ungari kõrg-aadel oli Lõuna- ja Lääne-Euroopa sündmuste tõttu pead kaotamas, noor luuletaja aga uppumas rõõmujoovastusse. „Nagu ettekuulutajad vaatle- sid Jeesus-last sõimes, säärase vaimustuse ja har- dumusega vaatlesin ma seda uut meteoori,“ kir- jutab ta mässuteateist oma päevikus. „Oh, kui ma kuulda sain, et Louis Philippe on minema kihutatud ja Prantsusmaa vabariik!... Reisisin Pestist kaugel olevas komitaadis ja seal ühes tšaardas üllatas... rabas see teade mu südant, pead, hinge, närve... — *Vive la republique!* hüüatasin ma, siis seisin tummalt ja kangestunud nagu tulesammas. Ülepeakaela ruttasin tagasi pea- linna... aga veel midagi polnud juhtunud.“ Nagu ta meeleeolud, nii muutus ta värsside toongi otsekohe mässuliselt hõiskavaks. Itaalia mässu- teateile reageeris ta türannia lõppu kuulutava lauluga „Itaalia“, Prantsuse veebruarirevolut- sioonile aga luuletusega „Tugev tuul puhub“, milles ootas revolutsioonisädemete kandumist oma kodumaalegi.

Seni oleme jälginud Petöfi luuletajageeni-

ust. Nüüdsest peale seltsib sellega ka ta revolutsionääri-selgenägelikkus, millega ta rahva huve teenis. Tema terane pilk ja asjatundlikkus tõstavad ta kõrgemale mõnestki kaasaja poliitikust. Tema, kes oli mitmekordselt läbi käinud peaaegu kõik komitaadid, endine rändnäitleja, hulkuv koolipoiss, tšaardade ja linnaurgaste endine elanik, oli läbi teinud säärase poliitilise kooli ja tundis riigi ning rahva seisukorda paremini kui keegi muu. Järgnevais võitlustes tuli peale suurte rahvamehekogemuste nähtavale veel ta tugev iseloom: järeleandmatus ja paindumatus oma põhimõtteis.

Kuna Pozsonyi maapäeva ilukõnelised oratorid pisiküsimuste üle vaidlusi pidasid, muutus rahva seisukord aina halvemaks. Juba 1846. a. oli põllusaak ikaldunud. 1847. a. algul tuli Pestis hinnata leiba jagada. Komitaatides oli seisukord samasugune, sest üksnes Bihari komitaadis leidis 80.000 nälgijat. 1847. aasta saak oli eelmisest veelgi kehvem. Linnad olid täis maalt pagenuid, ja segadus ähvardas võtta lääne-euroopalise ulatuse ning iseloomu. Kuna ülemseisused rõõmupisaraid valasid, et kuningas — esimest korda 300 aasta jooksul — maapäeva ungari keeles avas, nuttis rahvas taga oma nälga ja taudidesse surnud lapsi sel vähesel maa-alal, mida nad määratute mõisakarjamaade keskel võisid kuidagiviisi enda omaks nimetada. Näljahädas ja teoorjuses kiratsev rahvas pidi üksinda maksumaksma ja kandma muid koormusi. Orjust vabastamise poolt olid kõnelnud (ja selle oma mõisades osalt teostanudki) ainult vähesed tõsi-isamaalised aadlikud, kes suutsid oma huve allutada rahva huvidele. Ka industrialiseerimise poolehoidjad, kel oli tarvis vaba tööjõudu, mõist-

sid aja sõna. Aadlike enamus aga sõdis reformipüüdeile tõrksalt vastu, ja vaevalt oleksid need ilma naabruses kummitavate revolutsioonideta niipea teostunudki.

Kohe pärast Prantsuse revolutsiooni tuli Kossuth oma radikaalsete reforminõuetega maapäeval täies ulatuses välja. Ta nõudis teo-orjuse kaotamist, ühist koormuste kandmist, rahvaesindust ja kõigi reformide krooniks iseseisvat Ungari valitsust. Neil ärevail aegadel tõusis ta oma suurte poliitikamehe-annetega maapäeva juhtivaks isikuks. Tema reformi-ettepanekud võttis alamkoda ühehäälselt vastu, ülemkoda aga venitas nende käsitlemisega kuni 14. märtsini.

Maapäeva venitamispoliitikast rahutuks muutunud Pesti noorus kavatses Pariisi eeskujul tervitada Prantsuse revolutsiooni reformipidusöögiga Rákosi väljal 19. märtsil. Sellest pidi peale ülikoolinoorsoo ja radikalistidest moodustunud Opositsiooni Ringi osa võtma ka rahvas. Pidusöögiks kirjutas Petöfi nädal varem oma kuulsa luuletuse „Üles, madjar“. Peale selle pidi seal ettekandmisele tulema Opositsiooni Ringi poolt vastuvõetud 12 punkti „Mida nõuab ungari rahvas“, mis kavatseti osavõtjaskonna poolt allakirjutatult esitada kuningale.

Õhtusöök jäi aga sündmuste kiirema arenemise tõttu pidamata. See oleks tõenäoliselt ära jäänud ka ilma 15. märtsi vahejuhtumiteta, sest revolutsiooni kartva Klauzáli ettepanekul otsustas ettevaatlik Opositsiooni Ring 14. märtsil 12 punktiga palvekirja allkirjade kogumiseks maal lasta ringi käia ja alles siis pidusöögiseltskonnale ette panna.

See kõhklemine tekitas „Noor-Ungari“ radikaalseis ringides tõsist meelepaha. Õhtul kogu-

nesid noored, nende hulgas ka Petõfi, „Fillingeri“ (endine „Pilvax“) kohvikusse „avaliku arvamise laua ümber“ asja arutama. Kella kümne paiku õhtul jõudis siia teade Viini revolutsionist, mis oli juba päev varem üliõpilaste eestvõttel puhkenud. Lehtede teatel „mõjus see häirestav sõnum juuresolijaile piksenä“. Häm-mastus oli üldine: siis juba Viin, lojaalne Viingi? „Silmapilkse vaikuse katkestas metalne hää: „Vaat, revolutsiooni keeris kohiseb juba siinsamas lähedas naabruses. Ja meie kõhkleme? Ei! On aeg tegutseda!“ See tuli Petõfilt, kes seisis rinnale pandud kätega laua otsa juures. „Tema sisselangenud, kahvatu näo värvis erutus punaseks, ta sügavatulelistes mustades silmades oli süttinud ebatavaline leek.“

Kohvik lõi kihama. Varsti saabus kohale Klauzál, meelte vaigistaja, kuid ta naerdi nüüd juba välja. Uks suleti ning kedagi ei lubatud enne otsuse tegemist lahkuda Vasvári eestvõttel anti Vabaduse jumalale vanne, et türannia tuleb juurteni hävitada ja otsustati järgmisel päeval Viini eeskujul üliõpilastega meelevaldus korraldada. Kogunemiskohaks määrati kohvik.

„Suurema osa ööst olin ma ühes naisega üleval,“ kirjutas Petõfi oma päevikus, „julge, vaimustava, väikese jumaldatud naisega, kes seisab alati õhutavalt mu mõtete ja kavatsuste ees, nagu kõrgeletõstetud lipp sõjaväe ees. Pidasime nõu, mida on tarvis teha. Sest see oli meile kindlasti selge, et tegema peab ja otsekohe homme. . . võibolla on ülehomme juba hilja!“ Plaan oli valmis: „Loogiliselt on revolutsiooni kõige esimeseks sammuks ja ühtlasi peakohustuseks ajakirjandus vabastada. . . seda me teeme!“

15. märtsi varahommikul ruttas Petõfi noorte

kohvikusse. Siin leidis ta ainult mõne mõttekaaslase eest, needki rusetud meeoleolus. Valmistuva revolutsiooni mahasurumiseks poleks sel ajal vaja olnud rühma sõdureidki, nagu kaasaeglased arvasid, vaid ainult paari politseinikku, kes niikuinii kohviku ümbruses luurasid. Kuid võimukandjad ei seganud vahele. Tõenäoliselt pidasid nad seda kõike lihtsaks üliõpilaste meelevalduseks, mille järjest-suurenev vihm isegi laiali ajab.

Liikumine algas tõepoolest lihtsa meelevaldusena. Kuid üks luuletus tõstis selle ajalooliseks sündmuseks: Petõfi „Üles, madjar“. Laulu jõuline paatos ühes Jókai koostatud üleskutsega lõi kohviku norutajad kohe kangelasteks. Ses vaimustuses hakati liikuma ülikooli ühe teaduskonna juurest teise juurde, kusjuures meelevaldajate hulk peamiselt loengusaalidest väljatulevate üliõpilaste tõttu aina kasvas. Kõikjal oli vaimustajaks Petõfi oma lauluga, mille refräänini „Madjarite jumalale vannume, vannume, et orjakütked lõhume“ kokkukogunenud rahvas vandeks ülestõstetud kätega kordas. „Siin tuhandepäise rahvahulga ees, vaba taeva all,“ kirjutab üks vaimustatud pealtvaataja, „arvasime noores kuulsusrikkas rahvalaulikus tema julge otsmiku ja kindlameelse ilmega nägevat ühte muistset prohvetit, kes orjaküttesse pandud isamaalasi, vendi, ahelate murdmisele üles kutsub ning õhutab, — ja kujutlesime surematuse igihaljaid loorbereid tema meelegahtadel.“ Ses vaimustuses astuti ka esimene revolutsiooniline samm, mis toimus küll veel nagu süütu üliõpilasvallatus. Üks noorkirjanikest — Degré on seda kuulsat sündmust üksikasjaliselt kirjeldanud. Kui meelevaldajate esindajad Landereri trükikotta läksid,

et laulu „Üles, madjar“ vägivaldselt trükkida lasta, „ütles Landerer kuivalt: Võimatu, trüki-luba pole peal. Vaatasime üksteisele otsa, ei teadnud, kuidas peab toimima. Landerer sosistas: Konfiskeerige üks press. József Irinyi pani käe suurele masinale sõnadega: Rahva nimel konfiskeerime selle pressi. — Vägivallale ei saa ma vastu panna, vastas Landerer.“ Varsti võidigi vaba ajakirjanduse esimese tootena „Üles, madjar“ ühes 12 nõudepunktiga vaimustatud rahvahulgale laiali jagada.

Pärastlõunane rahvakoosolek Muuseumi ees võttis aga juba revolutsioonilise ilme. Pesti saksa soost kodanlusega oleks vaevalt saadud nii julgeid samme teostada, kui mitte maarahvast poleks suuremal hulgal linnas olnud. Rákosi väljal, kohe Muuseumi taga, peeti parajasti laata. Kuna vihm laadarahva kella kolmeks laiali ajas, vajusid kärjused, talumehed, käsitöölised, tööpoisid ja tüdrukud muu töö puududes Muuseumi juurde, esmalt ainult imestusega vaatama, siis vaimustuma ja viimaks haaravate sõnade mõjul tegutsema. Puhtamat rahvalikku seltskonda ei võinud rahvalaulik oma elu kõige suuremaks ülesastumiseks soovida. Muuseumi juurest voolas mass raekoja ette, siis Budasse asevalitsusnõukogu juurde. „Kunagi oma elus pole ma näinud nii hirmunud nägusid, kui olid meie kõrgeaulikel nõunikuhärradel,“ kirjutab jälle Degré. Tohutust rahvamassist hirmunult täideti otsekohe iga nende soov. Kinnitati nõutud 12 punkti, moodustati noortest linnapea-abiga eesotsas üldise rahu komitee ja vabastati vanglast Mihály Stáncsis, ajakirjanduse-tsensuuri ainus märter.

Pest ujus rõõmujoovastuses. Järgmisel päeval uppus linn ennenähtamatusse valgussärasse;

tänavail järgnes üks rongkäik teisele, nende hulgas sada Landereri trükikoja töölist rahvariideis, peas puna-valge-rohelised pabermütsid. Rahvusteatris deklameeriti ja lauldi „Üles, madjarit“, millele veel samal päeval oli loodud viis. Ja Emichi raamatukaupluse kohal rippus päevakangelase, noore luuletaja valgustatud pilt.

Märtsi sündmustega tõusis Petőfi oma kuulsuse tipule. Teda hakati pidama poliitiliseks jõuks, rahvas kandis teda kätel, kuulas ta sõna ja uskus temasse. Levis kuulmus, et Rákosi väljal seisab nelikümmend tuhat talumeest tema juhtimisel relvis ja on kuulutanud välja vabariigi. „Üles, madjar“ levis üle riigi ja saavutas ennekuulmatu edu. Kõigis suuremais linnades trükiti seda üksteise järel mitmed korrad, kuna Kolozsváris ei aidanud isegi kolmest trükist.

Pesti sündmused ei saanud avaldada mõju niivõrd Ungari ülemkoja, kui Viini keskvõimude otsustele. Viini revolutsioonist kohutatud Ungari ülemkoda oli juba enne Pesti „mässu“-teadete kohalejõudmist Kossuthi ettepanekud oluliselt vastu võtnud. Pesti rahutuste mõjul, mida kardeti võtvat üleriigilist ulatust, ei viivitanud kuningas ettepanekute kinnitamisega. Juba paar päeva pärast 15. märtsi sündmusi sai Ungari endale iseseisva valitsuse, eesotsas peaminister krahv Batthyány'ga; valitsusse kuulusid ka Kossuth rahaministrina ja Széchenyi liiklemisministrina. Maapäev hakkas palavikuliselt töötama reformide kallal ja elu arenes esiotsa rahulikumas suunas.

Säärases olukorras ei leidnud Pesti sündmustest Pozsonyisse saabunud liialdatud teated sealseilt poliitikuilt enam heakskiitu. Oli karta, et juhtimine nende käest Pesti radikaalse liikumise

kätte üle libiseb. Kuthy, kes aristokraatide asemel nüüd opositsiooni juhtide hulgas keerles, võttis Pesti liikumise juhi vaigistamise enda peale. Ta saatis luuletajale esiti kirja ja otsis tema siis isiklikult üles, kuid Petõfi viskas peenutseva vahendaja küll peenelt, kuid ilma pikema jututa välja. Siis levis luuletajast esimene hirmusõnum, et ta on hulluks läinud.

Märtsi teisel poolel piirdus Petõfi töö peamiselt tegutsemisega üldise rahu komitees, millest ta esiotsa lootis Prantsuse *comité du salut public* järglast. Siin tuli pidada võitlust kõigepealt maapäeva esimeste reformidega, mis kaugeltki ei täitnud neile pandud lootusi. Uuest ajakirjanduse-seadusest, mis leheasutamist piiras kümnetuhande-floriinilise kautsjoniga, kirjutas ka „Mártius Tizenötödike“ (15. Märts), et see seisab sada aastat Metternichi määrustest taga. Rahvaesinduse-seadus töötas kujuneda sääraseks, et see annab valimisõiguse küll kogu aadlile, mitte aga varanduseta lihtrahvale. Petõfi, kes nägi ses kõiges reaktsiooni 15. märtsi vastu, võitles kogu oma mässulise loomuse tulisuses nende seaduseelnõude vastu.

Kuu lõpul tuli tal maapäeva asemel hakata võitlust pidama juba Viini õueringidega. Nimelt alustas Viini kamarilja tol ajal Ungari valitsusega oma kahepaikset mängu, mis pikapeale viis sõjani. Hoolimata oma esialgsest lubadusest polnud kuningas nõus esitatud ministreist kahte kõige tähtsamat, sõja- ja rahaministrit Ungarile lubama. Alles pärast pikki sekeldusi, kui Batthyány ajutiselt ametist lahkus ja relvastatud vastuhakku plaanitses, andis kuningas järele. „Pestis olid meeled revolutsioonilise meeolelu haritupul,“ kirjutas luuletaja oma päevikus, „ja sää-

rases olukorras ootasime me kaks nädalat, et kuningas antud sõna peaks. Säärase asja peale puhkeb rahvuseautunne nutma ja ütleb: Häbi meile!...“

Kuninga sõnamurdmine oli ilmne, kuid kes julges kuninga püha ning puutumata isikut arvustada? Petõfi ei kartnud. Nende sündmuste mõjul kirjutas ta luuletuse „Kuningatele“ ja andis selle lendlehenä välja, et see jõuaks kõikide kätte. Sellega tõmbas ta enesele võimu ja kuningakummardajate viha, kuid ta tahtis olla pigem „julgelt ja leppimatult väljaõeldud veendumuste märter, kui ennast arguses süüdistada“. Luuletuse kaunidus on selles, et tas erutus aste-astmelt kasvab ja õhkkonna pinevus selgesti kajastub.

Annan teile, mis te harva saate,
— siirast tõde — ja te selle eest
võite mulle tasuda, kuis meeldib:
nuhelda või kiites kõnemeest.
Ma ei karda, kuigi mitmed mehed
Munkácsis või vóllas palga said.
Õelgu antud roomajad mis tahes,
— me ei austa enam kuningaid!

Refrään ühes selle sõrendatud sõnaga kordus viis korda, et kuningapooldajad seda hästi tähele paneksid. Mõju ei jäänud tulemata. Vaevalt sai ministeerium kuningalt kinnituse, kui üldisele ärevusle järgnes suur rõõmu- ja tänujoovastus. Neis meeoludes ei suudetud Petõfile andestada, et ta vaga ja heatahtlikku kuningat oli rünnanud. Hüsteerilised vemmalvärsitajad ja diletantlikud advokaadid haarasid sule „ebaküps... ja truudusetu rõövli-kuulsusega lauliku“ vastu. Debrecenis ilmunud Petõfi-vastast luuletust paljundasid teiste provintside isamaalased isegi

omal kulul, et „seda segases vees kalastajat, rahu ja kodumaa-vihkajat kõik põlgaksid; kui ta trooni ja kuninga vastu veel hulljulgelt sõna võtab, tabagu teda isamaa needus. Katkumuhust on kergem hoiduda kui ässitavate sõnade mõjust. Häbematu on see, kes truu rahva nimel kuningast lugupidamatult kõneleb“. Kuninga-laulu vastu, mida Petõfi nimetas „vabariikluse esimeseks avalikuks sõnaks“, hakkasid mürisema kiriku-kantslidki. Üks jesuiit ähvardas Nagybánya missal teda „tuleleegist punutud piitsaga“ peksta lasta. Nende ähvardustega köeti rahva meele-olu luuletaja vastu ülemaaliselt kuumaks. Deb-recenis oli rahvas tema peale nii vihane, „et lööks tema võib-olla maha, kui ta sinna satuks“.

Kuna kogu maa kuninga kaitseks truult välja astus, valmistas kamarilja uusi plaane Ungari vastu. Juba märtsist peale oli Ungari vahekord vähemusrahvastega, eriti kroaatidega hakanud halvenema. Vastuolusid aitas kamarilja oma kaksipidise poliitikaga veelgi süvendada, selle tagamõttega, et saada võimalust kuningalt välja-pressitud põhiseaduse tagasivõtmiseks. Kuninga-truudusest pimestatud Ungari juhtivad poliitikud ei taibanud seda. Nad otsisid kroaatia mässu-juhi Jellasics'i vastu ikka veel õukonnalt kaitset. Petõfi aga suhtus õukonda ja kuningasse edaspidigi umbusklikult. Õukonna salakavaluste vastu tõstis ta avalikku häält, kord terve, tänavaveerse vandumisega, nagu luuletuses „Mida see sakslane ei kõnele“, kord meeleheitel uut Mohács'i ennustades, nagu „Must-punase laulus“, või kord jälle rahvast võitlusele üles kutsudes.

Oma võitlushoos jäi ta varsti üksi. Rahvas, kelle soovid iseseisva valitsuse ja reformidega

olid rahuldatud, ei pidanud teda muuks kui ässitajaks. Ka noorsugu, kellest osa oma vabariikliku meelsuse märgiks oli hakanud kandma punast käelinti, sulge ja kokardi, jättis tema maha. Linnid, suled ja kokardid kadusid korraga, sest nendega oli elukardetav meelt avaldada. Aja jooksul kadusid ka noored ise. Suurem osa neist asus ametikohtadele. Kuthyst sai Batthyány sekretär, Bulyovszkyst kontsipient, Vachoti naine käis senikaua Kossuthi naise ja õe poole, kuni tema meeski sai teeneteväärse koha: Kossuthi sekretäriks. Vasvári tahtis saada ülikooli-professoriks, aga et ta selleks veel liiga noor oli, sai temastki sekretär, kuni ta sõja ajal Karpaatides langes. Ametikohta pakuti ka Petőfile, kuid ta polnud peale rahvasaadiku-koha nõus midagi muud vastu võtma.

Nii eraldus luuletaja varsti oma kodanlis-revolutsioonilistest kaaslastest. Kuid ta jätkas üksindagi võitlust. Mitte põhjusega ei nimetanud ta end „tuliseks hobuseks, kes on juba saduldatud“, kuna ta oma noori sõpru võrdles „seotud tiibadega kotkastega“. Kallaletungid kasvatasid ta taht. Üksteise järel kirjutas ta kuningalaule, kord suurepärase satiiridena, kord õpetlike näidetega Ungari ajaloost, kus polnud kasinalt truudusemurdjaid ja naeruväärseid valitsejaid ega ka suuri vabaduskangelasi.

Uued luuletused mürgitasid ta olukorda üha enam. Sellele aitas ta kaasa ka tegudega. 1. mail andis ta välja oma päevaraamatu, milles pisut teraval toonil valitsust õhutas kiiremale tööle ja suuremale demokratismile. Kui sõdurid 10. mail sõjavägede-ülema Ledereri vastu kassikontserdiga meelt avaldava rahva armetult läbi peksid, kutsus ta rahvakoosoleku Muuseumi ette

kokku. Siin lausus ta oma kuulsad sõnad: „... mina ei usaldaks ministeeriumile mitte oma kodumaad, ei iseennast, isegi oma koera mitte“. Seejärel viis ta rahva otse ministrite akna alla ja heitis Batthyányile ning Széchenyile isiklikult ette viivitamist ning kõhklemist. Need etteheited olid õmeti ebaõiglased, sest ministeeriumil oli rahulolematu aadli, käärivate talupoegade ja kättemaksu haudiva dünastia mitmepoolse surve vahel üliraske töötada.

Rahvakoosolekule meeldis küll Petõfi otsekohene ja julge ülesastumine, laiemaile rahvahulkadele ja ametlikele ringidele aga seda vähem. Selle vilja sai ta varsti maitsta. Tema nimi jäi välja kõigepealt ajakirjanduse-komisjoni nimestikust, seejärel ka rahvuslikust korralvest. Teda ei peetud heaks poliitikuks. Teise, 15. mail puhkenud Viini revolutsiooni eest põgenevat kuningat tahtis ministrite-nõukogu Budasse kutsuda — ja tema kirjutas just siis kuningate vastu!

Rahva poolehoiu kaotanud, laskis ta end oma sünnipaigas, Szabadszállási valimisringkonnas siiski maapäeva-kandidaadiks üles seada. „Issand näeb mu hinge,“ kirjutas ta, „mitte auahnuse või enesetunde pärast ei ihalda ma rahvasaadikuks, vaid üksi sellepärast, et oma kodumaad teenida, niipalju kui ma suudan.“ Kuid nüüdki, mil tal oli tarvis rahva soosingut võita, ei salanud ta ennast ära ega osanud libitseda. Ükski maapäeva-kandidaat pole oma valijatele läkitanud säärast kihutuskirja nagu tema. Kõigepealt võrdles ta end hõõvliga kodumaa ülesehitustöös: „Niipalju võin ma puhtast südamest öelda, et olen kogenud hõõvel, olen hõõveldanud palju tahumatuid jändrikke ja mul pole mõra kuskil.“ Seejärel hõõ-

veldas ta väike-kuunidki üle: „... seda ärge sugugi oodake, et ma teid ülistan, sest siis vaeleksin ma häbemamatult. Ütlen oma au juures, et ei ole eeskujulikud inimesed või polnud seda vähemalt seni. 15. märtsini oli kogu Ungari väga orjameelne, koer-alandlik riik ja teie seisite selles vooruses lähemal esimestele kui viimastele.“ Väike-kuunide nõrkused ja pahed, mis tal teada olid, viskas ta neile ette. „Niipalju tahtsin öelda, vaderid, sellest võite ise otsustada, kuidas ma tunnen ja kuidas mõtlen.“ Väike-kuunid mõistsid varsti. . .

Esimene käik valimisringkonda lõppes luuletajal siiski lootustandvalt. Oma lapsepõlvkodumaal Félégyházás leidis ta sõbralikku vastuvõttu ja tõi sealt kaasa kauni ning tundehella noorusmälestuste-laulu „Kodumaal“. Teisele ringkäigule võttis ta naisegi ühes, kuid ei puudunud palju, et ta sealt üldse poleks tagasi tulnud.

Vahepeal oli ringkonna teiseks maapäevakandidaadiks üles seatud Szalkszentmártoni kirikuõpetaja poeg Károly Nagy. Nii valitsus kui ka kohapealsed ametlikud organid toetasid viimast. Äge kihutustöö, mis algas pastoripoja kasuks, ei valinud vahendeid luuletaja läbikukutamiseks, kes ainult õnnetuseks oli reetnud, et on selle „tulnukist-läinukist slovaki“ poeg. Ta tembeldati riigiäraandjaks, Slovakkia kuningriigi kuulutajaks ja tema ringkirjast loeti välja kommunistlikke ideid. Valimispäeval ei lasknud jookidega üleskihutatud rahvas „sissetungijal“ suudki lahti teha ja ähvardas teda maha lüüa. Peale mõnesaja vabadiku hääletas enamus tema vastu.

See läbikukkumine oli luuletaja suurimaid pettumusi. Oma kõlbelises suuruses ei mõistnud

ta siiski hukka rahvast, vaid ässitajaid. „... täna juhtus, et ungari rahvas tahtis mind surnuks lüüa, täna, 15. juunil... täna, kolm kuud sellest, kui oli 15. märts, mil ma olin esimene nende hulgas, kes ungari rahva vabaduse eest häält tõstsid ja välja astusid! Kuid ma ei süüdistata sellepärast rahvast, vaid petiseid ja eksitajaid, kellele seadus ja Jumal kord ühevõrra tasub... rahvas on minu ees püha, seda püham, et ta on nõrk, nagu naine ja nagu laps. — Rahva nimi olgu kiidetud nüüd ja igavesti.“

Oma võiduka vastase hävitamiseks tegutses ta halastamatult: solvas, provotseeris, tahtis duellida, esitas kaebusi, uhmles päevade kaupa, kuid oma viha suunas ta sellele, kes seda vääris. Oma ägeduses ei kaotanud ta pead. Maapäeva avamiseks kirjutas ta piduliku oodi, poole sõnagagi puudutamata oma solvamist ja seda imelikku seisukorda, et tema — tuliseim rahva eest seisja — võis ainult rõdult pealt vaadata, kuidas rahva saatuse üle otsustati.

Läbikukkumise kibeduses kirjutas ta oma kõige isiklikuma jutustava luuletöö „A p o s t e l“ (Az apostol). Selle peategelase saatuses, kes oma eneseohverduse eest ainult rahva tänamatust lõikab, nägi ta omaenese saatust.

„Apostel“ on lugu leitud lapsest Szilveszterist, kelle lapsepõlv möödub linnaagulite sopas varaste ja kerjaste hulgas, noorpõlv aga rikka noormehe kõrval koerana koheldud teenrina. Ühiskondlik viletsus kasvatab temast revolutsionääri. Külla asunud, hakkab ta võitlema rahva ja kodumaa eest, kuid preester ja lossihärra ässitavad rahva tema vastu ja ta on sunnitud põgenema. Kuninga ja pappide kohta avaldatud kirjutiste pärast satub ta kümneks aastaks vanglasse, vabanedes aga peab atendaadikatse pärast kuninga vastu maksma oma eluga.

Luuletöö osutab tunduvat Sue ja Dickensi mõju. Kuid kas polnud ka Petőfi noorus säärane nagu mõni Sue või Dickens romaani? Laulu iga peatüki juurde võiks märkida vastava viite luuletaja elukäigule: see on ta Pozsonyi ümberkirjutaja-tuba, see ta Hatvani tänava urgas, see Erdőd, see Júlia, see Szabadszállási üleskihutatud rahvas... Viimane peatükk on aga võib-olla tulevik.

„Apostlile“ võib ette heita ainult selle töö liiga rutulist valmimist. Kuid ajastu oli säärane, et see ei võimaldanud rahulikku töösse süvenemist. Iga päev tõi uusi üllatusi. Peale kroaatlaste tõstsid ungari vastu mässu ka serblased, ja rahutused teistegi vähemusrahvaste hulgas suurenesid. Jellasics ähvardas oma vägedega sisse tungida. Enesekaitseks oli Ungari sunnitud asuma oma sõjaväe loomisele, milleks maapäev Kossuthi vaimustava kõne peale võttis üksmeelselt vastu seaduseelnõu 200.000 mehe mobiliseerimiseks ja 42-miljoni-floriinilise laenu tegemiseks. Väeteenistuse-seaduse üksikasjalisel arutamisel, mille juurde pärast väheolulisi küsimusi jõuti alles augusti kuu keskpaiku, võeti valitsuse ettepanekul vastu otsus, millega osaliselt jäädgi Austria väeühikute-süsteemi ja saksakeelsete komandosõnade juurde.

Maapäeva liigne venitamine kui ka too viimane otsus kibestasid luuletajat väga. Eriti pahandas teda see, et ka Vörösmarty oli hääletanud valitsuse ettepaneku poolt. Oma pahameele ja sapi valas ta luuletusse „Vörösmarty“, milles kiskus temalt maha ka luuletajaloorberid. Kuid laul ja Vörösmarty vastulaul mürgitasid ainult lühikeseks ajaks kahe luuletaja sõprust. Nii suur, kui oli noor luuletaja oma põhimõtete-

kindluses, niisama suur oli vanem arusaamises. Pärastisil raskeil päevil virgus nende vana sõprus Debrecenis uuesti.

See saatuslik luuletus andis hoobi ka Petõfi vahekorrale Jõkaiga. Juba juunis oli neil olnud esimene äge kokkupõrge Jõkai armastatu Rõza Laborfalvy pärast, kes oli küll suurepäranane näitlejanna, kuid oma vahekorra tõttu kellegi krahviga Petõfi arvates ei sobinud noore demokraadi naiseks. Jõkai oli seepeale ühisest korterist ära kolinud ja vabanenud ruumi olid asunud luuletaja vanemad... Kui luuletaja nüüd Jõkai kui „Életképeki“ toimetaja äraolekul Vörõsmarty-vastase luuletuse lehte pani, lõhenes nende vahekord niivõrd, et üks ei tahtnud enam teist tunda.

Sõprade lahkudes jäi Petõfi peamiseks toeks ja õhutajaks ta naine Júlia. Ja Júlia vastas oma osale. Ta oli luuletaja ideedest niivõrd täidetud ja kiirgas neid raskeil hetkilgi nii, et luuletaja pidas teda algupäraseks valguseallikaks. Seltskonda ilmus ta kord veripunases früügia kübaras, kord laia rahvusvärvi lindiga vööil ning kokardiga rinnal, ja kutsus kodumaa tütreid köitma ise mõõka armsama vööle. Ta meelelaad oli lapsik, süda naiselik ja vaim mehine — nii kujutas teda luuletaja, kes nägi teostununa oma unistusi. Petõfi ei seisnud hädaohus üksinda. Armastav ja õhutav naine liibus tema ligi, kui ta ikka jälle oma lauluhäält tõstis, mis taas hakkas kostma kaugele ja uuesti näitama arenguteed, vahel poliitikute sõnadestki paremini.

Kui sõjahädaoht kodumaal suurenes, valjenes ka luuletaja hää. Ajajärgu kõige pidulikumas luuletuses „Rahvale“ vaimustas ta rahvast võitlusele sisemise vaenlase vastu. Sama tegi ta ka oma üleskutseis, mida ta Üheõigusluse Seltsi

nimel rahvale korduvalt läkitas. „Kui seda tahate, et uuesti teopäevi teete ja kümnist maksate, siis võtke heameelega vastu Jellasics ja verejanuline kroaatia sõjavägi; aga kui te oma õlgadele higistama panevat ja alandavat koormat ei taha võtta, siis üles, kodanikud, üles võitlema elu-surma eest!“

Selle seisukoha võttis ka valitsus viimasel silmapilgul omaks. Luuletaja oli niisiis senigi õiges suunas tegutsenud, sest aeg ise hakkas õigustama teda, vabariiklast, relvastatud vastuhakule õhutajat. Kui Kossuth septembri lõpu poole Ceglédi läks rahvast vastupanule vaimustama, asus ka Petőfi „riikliku missiooni“ sihiga Erdélyi poole teele. Tal oligi aeg minna, sest ajakirjandus muutus juba kärsituks, et lauliku „määratu mõök, mida ta märtsi päevil nii palju oli täristanud, siiski veel tupes roostetas“.

Teekond läks itta Erdödi kaudu, kuhu tuli jätta Júlia, kes oli viimaseid kuid rase. Kuid Petőfi ei pääsenud Nagybányast enam kaugemale, sest kogu Erdély oli juba mässuleekides, samuti nagu Lõuna- ja Üla-Ungari. Asjatult haaras luuletaja siia-sinna, kirjutas üleskutseid all-išpaanile ja ajalehtedele, kuid 10.000-pealise rumeenlaste väe vastu ei aidanud miski. „Riikliku missiooni“ tulemuseks oli ainult luuletus „Elu või surm“:

All-Doonaust alates Karpaatideni
üks möll ja murd, üks metsik taplus, raev!
Seal madjar, verine ja sasipäine, —
tal juhtida on oma saatuslaev.
Kui poleks mina sündind madjarina,
siis tahaksin nüüd olla talle truu,
sest ta on hüljatuim vast kogu ilmas
jah, hüljatam kui ükski rahvas muu.

Luuletus, millest kajab meelega ja kibedus, on armutu ässitus Ungari vähemusrahvaste

kui ka truudusetu kuninga vastu. Nagu selgus, olid just õukonna ringid need, kes õhutasid vähemusrahvaid, eriti kroaatlaste juhti Jellasicsi Ungari vastu üles. Sellest vihha sattunud ungarlased tapsid 28. septembril Buda ja Pesti vahelisel laevasillal kuninga poolt läkitatud komisari Lambergi, milline sündmus lõpetas igasugused rahuliku kokkuleppe võimalused. Seni oli Ungari pidanud võitlust üksnes vähemusrahvastega, nüüd algas võitlus ka Viini keskvõimude vastu. Batthyány valitsus lahkus oktoobri algul lõplikult ametist ja võim läks täielikult üle Kossuthi kätte, kes kodukaitse-komitee esimehena asus diktaatorlike volitustega riigikaitse organiseerimisele.

Noor luuletaja tõstis sündmuste keerises kord siin, kord seal pead. Erdödist läks ta Pesti, sealte vägedega Pandorfi, seejärel Pesti ja Erdödi kaudu Debreceni, kuhu ta oktoobri keskel nimetati 28-ndasse rügementi kapteniks. Noor ohvitser pidi punastuma, kui ta kraele kerkisid kupud ja kui sõdurid teda pingutatud auandmisega tervitasid. Ta kergendas oma südant luuletusega „Austage lihtsõdureid“, milles näitas, et lihtsõdurid on rohkem väärt ja toovad isamaale inimlikult suurema ohvri kui ohvitserid ja et nii peaksid ohvitserid õigupoolest neid ennem tervitama. Kasarmu jaoks oli see siiski pisut kardetav õpetus ja noor kapten ei saanud isegi selle järgi käia, kui ta asus sõdurite väljaõpetamisele, et „kahesajast talumehest teha kahtsada sõdurit“.

Vabadus, armastus... neist kahest elamusest hoovas Petõfi sõjaaegne luule. Eemalolu Júliast ja teadmine, et see varsti emaks saab, tõi ta armastusse uut leeki. Kaugel-elavale naisele voolasid talt lohutusvärsid samasuguse sooju-

sega nagu tõrelus- või õhutuslaulud rahvale. Debrecenis sündis „Armastan, kallim“, kõige palavam Júliale kirjutatud värssidest, mida see eriti sellepärast armastas, ja elegia „Külm aeg, kurb sügis-öö“.

Ei jõua enam mõtelda,
mu hing on nagu närtsind puu.
Sa kadusid nii kaugele,
mu õieaeg, mu elu heinakuu.

Kui ta aga Júlia juurde pääses, surus kirglik revolutsionäär tas varsti armastuslauliku alla.

Júliast ei saanudki luuletaja sedapuhku kauaks eemale jääda. Ta tahtis küll oma väeosaga, mis novembri keskpaiku Nagybecskerekisse serblaste vastu komandeeriti, kaasa minna, kuid Júlia võttis kõik abinõud tarvitusele, et meest kriitilisil päevil enda kõrval hoida. Luuletaja tuligi Erdödi, kuid ei toiminud sõjaväest vabastuse nõutamisel eeskirjade-kohaselt. Varsti tõsteti tema vastu kaebus ning taheti teda ohvitseride nimestikust kui sõjapõgenikku kustutada. Orlay kaasabil pääses ta küll sellest alandusest, mitte aga uuest laimu-klaperjahist.

Kuna rumeenlased vahepeal ka Erdödi ähvardasid, olid Szendrey ja luuletaja perekond sunnitud Debreceni asuma. Siin sündis täpselt 9 kuud pärast 15. märtsi sündmusi Júliale poeg, kes isa poolt küll „oleks jäänud, nagu ta sündis, ausaks paganaks; aga mu ämma ja äia pärast, kes olid õige tulised kristlased, pidin tema ristida laskma. Mõtlesin siis, et olgu vähemalt ta nimi paganlik, ja nii sai temast Zoltán.“ Laulus „Poja sündimisel“ lootis üliõnnelik luuletaja, et poeg oma saavutustes temast ette jõuab või vähemalt tema koha täidab. Luule- ja rändnäitleja-huvidega Zoltán hakkaski tõepoolest isa

jälgedes käima, kuid langes juba enne kahekümne teise eluaasta täitumist tiisikuse ohvriks.

Nagu öeldud, tõusid Petõfi tolle järgu luules esile raevutsevad revolutsioonilised toonid. Põhjust selleks andis poliitiline olukord, mis arenes aina demokraatia kahjuks. Windischgrätz oli uue Viini revolutsiooni maha surunud, nii et „see õitsev, ilus linn oli nüüd elav kalmistu... kümme tuhat inimest oli maha lastud...“. Detsembri algul sunniti nõrk Ferdinand Olmützis troonilt lahkuma ja asemele pandi noor ning tundmatu Franz Joseph, kes oma manifestis ootas rahvastelt kuninglikult ning ähvardavalt ustavusvandeid. Esimese oodi sai ta Ungarist, niisuguse, mida talle enam kunagi ei kirjutatud: „Pooge võlla kuningad“. Luuletus algas kõrges toonis, kuid Petõfil jätkus jõudu, et hoogu iga salmi järel ikka kõrgemale ja kõrgemale tõsta. Tema viha sai selles otse shakespeare'liku väljenduse.

On Lamberg tapet, völlapuus Latour.
Nüüd, rahvas, näen, sa tõesti oled suur.
See kõik on hea, kuid see on algus vaid:
veel tuleb palju ebajumalaid
sul vabaduse altarile tuua —
kõik kuningad on vaja võlla puua.

Nad häbis sigitet, täis häbitust,
ja nende silmavaatest õhk on must,
ja nende elu — teotus, patt ja laim,
kus nad kord pehkivad, seal närtsib taim.
Et maa võiks sigida ja rahvas luua —
kõik kuningad on vaja võlla puua.

Halvad polnud mitte üksnes Austria vabariiklaste lood, vaid ka Ungari vabadusvõitlejate omad. Ja mida lähemale 1849-ndale aastale, seda halvemaks siin seisukord kujunes. Kui luuletaja

pärast perekondlikke kohustusi tahtis sõjaväljale tagasi pöörduda, polnud kerge otsusele jõuda, millisele frondile minna.

Vaata su ümber, nii kaugel, kui näed,
kaotet lahingud, häbistet väed...

Ernö Kiss'i vägesid löid serblased, Perczel'it sakslased, kuna kõige andekam sõjapealik Görgey pidi Buda loovutama Windischgrätzile. Valitsus oli sunnitud põgenema Debreceni. Kossuth, kes seni oli lootnud kõigepealt aadli toetusele, pani oma lootuse nüüd talupoegadele, õhutas sissisõda ja lubas kümme holdi tasuta maad neile, keda „kokkupõrkeil peaks tabama õnnetus“. Võidusõnumid tulid üksnes Erdélyist, kus hiljuti oli vägede etteotsa asunud Poola kindral B e m. Luuletaja palus enda ümberpäästamist Erdélyisse, sest „ilma alanduseta võib inimene olla ainult Bemi laagris“. Ta pööras otse Kossuthi poole. Kossuthilt tuligi luba ja jaanuari keskpaiku asus luuletaja Erdélyisse Bemi vägede poole teele.

Petöfi, kes oli kuulnud imestama panevaid lugusid Bemi hulljulgest edasitungist ja võitudest, oli Erdélyisse jõudes üllatatud, kui teda vastu võttis kepiletõetuv, väike kalmükinäoga ning silmapaistvalt inetu vanamees. Ei kestnud aga kaua, kui tedagi valdas sama imestus ning vaimustus väejuhi vastu, mis täitis kogu sõjaväge. Bem, kes oli teinud läbi vabadusvõitluste kooli, tundis juba rahvavägesid ja revolutsioone. 1826. aastal, oma 30-aastases eas, oli ta lahkunud tsaari teenistusest, veetnud seal rohkem aega vanglas kui vabaduses. Poola 1830. a. revolutsiooni algul lõi ta 9000 mehega laiali 21.000 venelast. Ostroska juures päästis ta oma kahurväega

Poola sõjaväed, mispeale ta nimetati kahurväe ülemjuhatajaks. Revolutsiooni mahasurumise järel läks ta Pariisi, sealt Portugali revolutsiooni kuulduse peale Lissaboni. Seejärel jälle Pariisi, kust paariaastase sunnitud vaheaja järel asus Lembergi (Lwów), sest seal oli jälle midagi teoksil. Viini revolutsiooni puhkedes oli ta juba seal, et juhtida mässulise linna kaitsemist. Paar päeva enne Windischgrätzi sissetungimist põgenes ta Ungarisse. Igasse riiki jättis ta tüki oma kehast. Varssavis jäi ta ühe plahvatuse tõttu lonkuriks, Iganõicis halvas kuul tema vasaku käe, Portugalis laskis keegi emigrant ta kehha kaks kuuli. Viinis haavati jälle ta vasakut kätt. Ungaris võeti ta kohe pärast saabumist ühe kaasmaalasest emigrandi poolt kuuliga vastu, sest isegi pärast nii rohkeid proove ei peetud teda õigeks revolutsionääriks. „Kahju, et ei tabanud,“ kirjutas „Mártius Tizenötödike“, mille üheks kandvamaks kaastööliseks oli Petöfi. Ja kui atendaadi kordasaatja amnesteeriti, võttis üldsus selle suure hõiskamisega vastu. Ka valitus ei lootnud temast palju. Ta saadeti esmalt Debreceni, siis Erdélyisse, mis oli niikuinii kadunud. Talle anti halvasti rietatud, puuduliku relvastusega ja väljaõpetamata väed ning säärased kahurid, mida Austria ja Vene patareid pidasid etnograafilisteks kurioosumeiks. Kuid väike lonkav vanamees, kes ei osanud sõnagi ungari keelt ja isegi saksa keelt kõneles võimatu poola aktsendiga, hakkas kuhjama imetegusid. Oma väikeste väesalkadega ei otsinud ta avalikke lahinguid, vaid osavasti väljamõeldud, julgeid ja ootamatuid kallaletunge. Erdélyi mägisel maastikul, mis tema sõjapidamis-viisile kõige paremini vastas, hakkas ta kihutama Austria vä-

gesid läänest itta ja idast lõunasse. Ja sel ajal, kui Ungari väed muis riigi osades aina taganesid, võis Bem Erdélyis korruga ringi vaadata võitjana.

Bem pidas sõjaväes karmi distsipliini, kuid ei ajanud välimuse-küsimuses mitte juuksekarva lõhki nagu ungari kindralid. Tema ette oleksid sõdurid võinud kas või alasti ilmuda, kui nad ainult surmale ei kartnud silmi vaadata. Ta võttis luuletaja rõõmuga vastu ja nimetas ta kohe oma adjutandiks. Võib-olla sellepärast, et ka Poola vabaduskangelase Kosciusko adjutandiks oli olnud luuletaja (Niemcewicz). Petõfi luuletaja-suurusest polnud väejuhil suuremat aimu, sest originaalis ei saanud ta temast ridagi lugeda. Tema meelsust mõistis ta aga kohe. Ta kohtles teda kui oma last, muretses tema pärast ja püüdis teda lahinguist eemale hoida.

Lahinguis nägi Petõfi Bemi tõelist suurust. Ka luuletaja ise, kes Bemi järel sai sõdureilt kõige rohkem elagu-hüüdeid, paistis välja oma vapruse ning uljusega. Mitte ilmaaegu ei kirjuta ta enesest: „...minu jõud ja julgus tõuseb seal haritippu, kus teised meelt heidavad“. Sadulata hobusel, sulega kübar peas, kandis ta käske laiali ja vaimustas oma lahingulauludega sõjamehi; seda tegi ta vastu Bemi keeldu, kes ei tahtnud rahva kuulsaimat luuletajat hädaohu saata. Et teda lahinguist kõrvale hoida, läkitas Bem tema juba veebruari algupoolel 1849. a. kullerina Debreceni.

See teekond andis luuletajale juhust võrrelda tegude- ja sõnade-inimesi. Erdélyis innustas teda laulma kodukaitsjate rünnak ja „kõikumatu rauk“, Debrecenis aga puuduv kaelaside. Siin ei võtnud nimelt sõjaminister Mézáros kul-

lerit ühes selle sõnumitega vastu, kuna see ilmus ta ette oma tavalises šilleri-kraes, ilma kaelasideme ja kinnasteta. Pahandatud luuletaja vastas võidu asemel moeküsimustega tegelevale kindralile sapise epigrammiga. Seejärel ütles ta enda ohvitseri-auastmest lahti ja asus erariideis Erdélyi poole teele, et lihtsõdurina Bem'i väkke astuda. Bem katsus asja parandada nagu võis, ülendas tagasiastunud kapteni hiljem koguni majoriks ja kinnitas talle „oma vasaku käega, südamepoolse käega“ aumärgi rinda.

Päevad, mis nüüd järgnesid, olid kuulsusrikkamad kogu vabadusvõitluste kestel. Talvel kriitilisse olukorda sattunud Ungari väed hakkasid kevade poole vaenlasi maalt võidukalt välja ajama. Görgey, kes oli saanud sõjavägede ülemjuhatajaks, saavutas üksteise järel rea hiilgavaid võite ja surus Austria väed Pozsonyini tagasi. Bem puhastas Erdélyi keisri vägedest, kuna Lõuna-Ungaris said serblased lüüa, nii et kogu maa läks silmapilguks Ungari valitsuse kätte. Vaimustushoos laskis Kossuth maapäeva istungil 14. aprillil 1849. a. Habsburgide dünastia Ungari troonilt tagandada ja enese presidendiks valida.

Neil suuril võidukuudel kirjutas luuletaja ainult paar-kolm laulu, nende hulgas rünnakutrümmipõrinast kaikuva „Lahingus“ ja looduslähedase „Lõokesest kuulen jälle“, milles ta sõjamürina silmapilguks unustas. Tema isiklikud asjad olid nii sassis, et need lämmatasid sõnad kurku. Oma vanemaist ei teadnud ta midagi. Júlia, kes oma emaga läbi ei saanud, pidi asuma lapsega Vörösmartyde, pärast Aranyite juurde. Rahast oli puudus, sest majoriksnimetamist polnud ministeerium veel kinnitanud. Peale selle

pidi ta korduvalt lamama haigevoodis. Nii tekkis tal mõte mõneks ajaks Pesti minna, et tervist kosutada ja veidi asju korraldada. Bem andis talle heameelega puhkuse, isegi soovituskirja majoriksnimetamise asjus Kossuthile esitamiseks kaasa.

See teekond sai luuletajale aga veel saatuslikumaks kui eelmine. Lööke, mis ta nüüd sai, ei suutnud isegi vana hea Bem enam parandada, ja luuletaja viimased kuud möödusid sellepärast traagilises kibeduses.

Tõsi küll, selles asjas koormab vastutus vana sõjapealikut ennast. Temesvári all oli ta ülemalt poolt tulnud korralduse peale saatnud kindral Vécseye sõna, et see rünnakul teda oma vägedega abistaks. Vécsey oli jäänud aga tulemata. Kavatsuse luhtumisest pahandatud Bem nimetas sõjakomiteele saadetud kirjas Vécseyd isamaa äraandjaks ning argpüksiks, laskis luuletajal kirja ungari keelde tõlkida ja lehtedes avaldada. Viimane asjaolu tekitas aga juhtkonnas suurt segadust ja kutsus luuletaja vastu esile tõsise pahameele-tormi.

Kui Petőfi oma majorikraadi asjas Debreceenis Kossuthi poole pöördus, võttis see tema üleolevalt vastu ja saatis ta sõjaministri asetäitja Klapka juurde. Viimane tungis talle Bemi kirja avaldamise pärast kohe kallale. Ta ei võtnud luuletaja seletust, mille järgi kirja avaldamine sündinud Bemi käsul, üldse kuuldagi, vaid nõudis tema jäämist Debreceni, kuni väepealikult saabub selgitus. Luuletaja ei saanud jääda, sest samal päeval oli teda tabanud sõnum isa surmast, kuna ema seisukorrast polnud tal aimugi. Ta pakkus oma seletuse kinnituseks ausõna, kuid Klapka polnud sellega nõus.

Säärast käitumist ei võinud Petõfi autunne taluda. Ta ei vastanud küll Klapka jämedustele, kuid niipea, kui ta välja astus, kirjutas ta sõjaväest lahkumise kirja. Pesti teekonnalt aga vastas ta juba eraisikuna Klapka solvamistele: „...rahulikul ajal oleksin kutsunud teid isiklikule rahuldusele ja võib-olla oleksin lasknud teid maha kui varblase, sest ma lasen üsna hästi...“. Seejärel nõudis ta majori-auastme kinnitamist, ähvardades Klapkat vastasel korral oma sulega, mis on „nii terav nagu ükskõik milline mõök sõjaväes“.

Tüli vapustavaim stseen järgnes alles nüüd. Noore luuletaja järel sõitis temast kaks aastat vanem sõjaministri asetäitja ka varsti Pesti. Budapest piirava Görgey laagris sattus ta juhtumisi luuletajaga kokku ja laskis tema areteerida, kuigi ta oma ilustatud mälestustes kõneleb ainult kodusest arestist. Õnneks astus ülemjuhataja Görgey vahele ja päästis luuletaja kindrali käest, kes oma sõnade järgi oleks lasknud ta 24 tunni jooksul üles puua, kui ta mitte poleks arvestanud, kellega on tegemist. Görgey sobitusel lõppes lugu sellega, et kaks ohvitseri palusid Petõfi nimel Klapkalt vabandust ja luuletaja pääses vanglast välja.

Sõjaväest lahkunud luuletaja jäi Pesti kiritsema. „Ma ei tea, mida pean tegema,“ kirjutas ta Bemile, „mu hing on täiesti erutatud, täiesti vaost väljas, ühelt poolt selle karjuva ülekohtu pärast, teiselt poolt hea armsa isa ja kalli ema äkilise surma pärast, armastasin mõlemaid jumaldades. Nädal tagasi sain kuulda isa surmast ja täna lahkus ema elavate ridadest.“

Pestis hakkas ta elama „sõbralikult oma amuse kaaslasega — vaesusega“. Vanemate ma-

tusekulud, uude korterisse asumine ja poja ära-
toomine ristivanemate Aranyite juurest võtsid
kogu ta rahanatukese. Kirjas Bemile, kelle ees
ta avas oma südamet, pidi ta varsti pihtima: „Oma
hobuse — tunnistan seda pisaratega silmis —,
kes oli mulle nii armas, sest teie andsite selle,
oma hobuse olen sunnitud ära müüma, et osta
leiba, sest selle poolest kannataksin palga kaota-
mise tõttu muidu täielikku puudust.“

Ses puuduses soovitasid sõbrad kirjutada
mõne propagandalaulu, mille valitsus ostaks
sõjavägedele jagamiseks. Luuletaja kirjutaski
pateetilise „Honveed“¹⁾ ja saatis selle siseminis-
ter Szemerele sooviga, et kodumaa ostaks sellest
honveedide tarvis vähemalt 50.000 eksemplari.
„Sellega kasvab ühelt poolt võib-olla sõjaväe vai-
mustus, teiselt poolt aidatakse üht kirjanikku,
kes oma innuka ja lakkamatu isamaalise vaeva
eest pole saanud veel muud tasu kui hingelisi
haavu ja igapäevast rasket muret sellepärast, et
kas tal ja perekonnal on homme enam midagi
süüa. Aga mu avaldust ärge võtke kerjamisena,
selleks on pisut liiga püsti mu pea ja paindumatu
mu keha.“

Szemere ei võtnud seda kerjamisena, vaid
kauplemisena. Ta ostis pakutud hulgest täpselt
poole 500 floriini eest ära. Sedagi Petőfi kirja-
nikest sõprade soovitusel, kes tahtsid luuletajale
neil võidujoovastuse ja bankettide päevil rõõmu
valmistada. Sest hiljuti oli valitsus pidulikus
rongkäigus Pesti sisse sõitnud, esimeses tōllas
Kossuth, teises tema kuningannalikult hiilgav
naine oma lastega ja alles seejärel endi tagaplaa-

¹⁾ Honveed — tähendab „isamaakaitseja“; 1848. a.
Ungaris organiseeritud kodukaitseväe liige.

nile surumise tõttu õigustatult nurisevad väepealikud.

Võidurõõm oli aga üürrike. Kaotuse lävel seisev Viini valitsus astus otsustava sammu: kutsus venelased appi. Seega jõudis kätte revolutsiooni viimane vaatus, õieti küll esimene, mida tõeliselt võib revolutsiooniks nimetada. Kosuth, kes mõistis hädaohtu kogu selle suuruses, leidis alles nüüd, et päästa võib üksnes rahvas. Ta hakkas kuulutama rahva üldist vastuhakku, püha ristisõda. Juuni lõpul kutsus ta rea kõige rahvapärasemaid kirjanikke, teiste hulgas ka Petõfi ja Aranyi enda juurde ja kutsus neid üles rahvakoosolekuid pidama ning rahvast „fanatiseerima“. Ta usaldas nende hoolde pealinna ülesässitamise otsustavaks lahinguks, millest tema isegi osa võtab ja — kui tarvis — Pesti rusude alla mattub. See tähendas barrikaadisõda, rahvamasside relvastamist.

Petõfi oli sellekski valmis. Revolutsionääri raugematu optimismiga uskus ta rahva tulevikku. Ta kirjutas rahvakoosolekuks oma viimase vaimustava luuletuse „Üles pühale sõjale“, millest lootis sama masse liikuma panevat mõju nagu omal ajal „Üles, madjarist“. Kavatsatud koosolekust ei tulnud aga midagi välja. Varsti pärast koosolekukuulutuse väljapanemist oli valitsus üles pannud ka oma teadaanded: kui sõjategevus nõuab, peab ta jälle Pestist lahkuma. Koosolekule ilmumise asemel valmistus rahvas põgenemisele. Luuletaja, kes oli silmapilguks jälle tegudeväljale haaratud, sattus üldist põgenemispalavikku nähes raevutsevasse vihha. „Selle nurjatuse peale kogu oma jõu ja võimetega vihha sattudes ning veel oma elmisi haavugi meenu-tades tegin äkki otsuse, lõin koli kokku ja puge-

sin teisel päeval koos oma perekonnaga siia Békési üksindusse selle sooviga, et saatus mind ealeski enam isegi avaliku elu künnisele ei sunniks ja nüüd oleme siin, ning sel silmapilgul, kui ma lõplikult unustan, et mul ka kodumaa on, olen täielikult õnnelik.“

Siin Békési komitaadis Mezöberényis, kus ta Orlay külalislahkust nautis, ei valmistunud ta mitte surma, vaid uue ajajärgu vastu. „Ma hakkam kodumaad teenima sulega ja mitte mõõgaga,“ oli ta äsja kirjutanud isalikule Bemile, kui ta tema kutset sõjaväljale ega reisuraha vastu ei võtnud. Avaliku elu võitlustest ja viimase paari aasta sündmustest uusi kogemusi ja muljeid ammutanud, valmistus ta tööle. Ta asus suure draama kallale XVIII sajandi algusest, mil keisri verejanulised käsilased saatsid Eperjesis sadade kaupa ungarlasi surma. Töö, mida ta senisest suurema hoole ja põhjalikkusega tegi, jäi aga pooleli teise stseeni juures.

Vahepeal kirjutas ta siin luigelaulu „Julm aeg, julm aeg“, mille esimene salm on järgmine:

Oh hirmus põlv, oh hirmus põlv,
me peale rõhub taevavõlv.
Ons Looja nõu,
et torm ja kõu
tooks hukatust me soole.
Ei lõpe madjarite vaev,
sest tervelt poole ilma raev
on pööratud me poole.

Kuna Vene väed Alfödile lähenesid, polnud ka Mezöberény enam kuigi kindel koht Petöfile, kelle kohta oli tuhandeis eksemplarides laiali laotatud vangistamiskäsked ja isikukirjeldusi. Luuletaja kavatses sõita Ungari vägede valduses olevasse Aradisse, kust oli veel lahti tee Erdélyi

poole. 17. juulil istuski ta perekonnaga vankrisse, kuid hobused hakkasid perutama, vankri külg ning ais purunes ja sõit tuli edasi lükata. Järgmisel hommikul, just enne kui nad oleksid saanud teele asuda, sõitsid ootamatult Mezöberényisse Egressy ja kolonel Sándor Kiss, Bemikuller, kelle oli väejuhataja Petőfi järele saanud. Nagu aimates oma saatust, lõi luuletaja nüüd korruga kõhklema ega tahtnud kuidagi kaasa sõita. Lõpuks andis ta sõprade pealekäämisele siiski järele ja asus teele, sõnades: „...Saatus järgi peab kõik sündima.“

Halbade kuulduste tõttu jättis ta perekonna 22. juulil Tordasse ja jätkas teekonda. Kolm päeva hiljem kohtus ta Bereckis Bemiga. Kui vana väejuht teda oma vankrilt silmas, hüüatas ta ja sirutas käed välja. „Mu poeg, mu poeg, mu poeg,“ kordas ta nuttes, kui nad teineteisele kaela langesid ja sülelesid.

Seisukord oli tõsine, sest venelased olid tunginud ka Erdélyisse. Siinsamas Bereckis sai Bem teate, et Szászrégeni juures olid Ungari väed venelastele kaotanud ja kihutas nüüd sinna. Ta viis endaga kaasa Petőfi, kelle nimetas uuesti majoriks ja hoidis alati enda kõrval. 29. juulil jõuti sealt tagasi Maros-Vásárhelyisse. Luuletaja tegi siin tulevikuplaane, kavatsedes Júliatki siia tuua. Järgmisel hommikul asus ta vastu keeldu Bemil kannul teele, kes ruttas Segesvári poole vaenlastele vastu. Ööbiti Székely-Keresztúris, kus Petőfi 31. juuli hommikul peretütre soovil deklameeris lahinguvälja-surma ihkava luuletuse „Üks mõte vaevab mind“. Selle soovi täitumine ei lasknudki kaua oodata.

Bemil ootamatust ilmunisest segadusse sattunud Vene vägi tõmbus 31. juuli hommikul

Segesvári tagasi. Väejuhatajad ei uskunud, et Bem oma paari-kolme tuhande mehega julges nende 16.000-mehelise sõjaväe vastu tulla muidu, kui tal poleks oodata abivägesid. Seepärast jäid nad äraootavale seisukohale ja piirdusid ainult kaitsemisega. Bem, kelle väed olid paigutatud kitsa oru kõrval asuvasse Fejéregyházi, lootis, et ta üllatatud Koljatit senikaua loobib, kuni teda kuidagi ikka meelegohale tabab. Suurtükke käsitsevad 15—16-aastased poisikesed andsid Vene kahurväe iga kahe paugu vastu kolm ja tabasid koguni üht nende väejuhtidest. Lahing algas lootusrikkalt.

Tahtes vaenlase patareisid vallutada, viis Bem oma väed korduvalt hulljulgele rünnakule. Venelased aga panid tugevasti vastu. Õhtupoolikul kella viie ümber sai hiiglane viimaks aru, et too väike liliputlaste vägi ongi kogu ta vaenlane, keda võib ühe käega puruks pigistada. Suur sõjavägi sirutas vasakult ja paremalt oma tiivad välja; maisiväljade ja põõsaste varjus asusid kaksakad piiramisele. Samal ajal tungis peale Vene vägede piigimets. Kokkupõrge arenes metsikuks hävitamiseks.

Bem, kes lahingu algul oli silmanud Petõfit sõjaväljal hobuse, mundri ja relvadeta, oli andnud talle käsu taanduda tagavaraväe juurde. Arvatavasti oligi luuletaja seda teinud. Kuid hiljem nähti teda jälle võitlusvälja eri osades, kord mahapõlenud küla veeres ahjuserval istumas ja märkusi tegemas, kord silla käsipuile toetunult sõjasündmuse jälgimas. Lähedusse langenud kahurikuul mässis ta kord tolmupilve, kuid ei teinud peale puru silma puistamise muud viga. Kui Vene vägede metsik hurraa korraga kolmest küljest kostis, seisis ta mõtteissevaju-

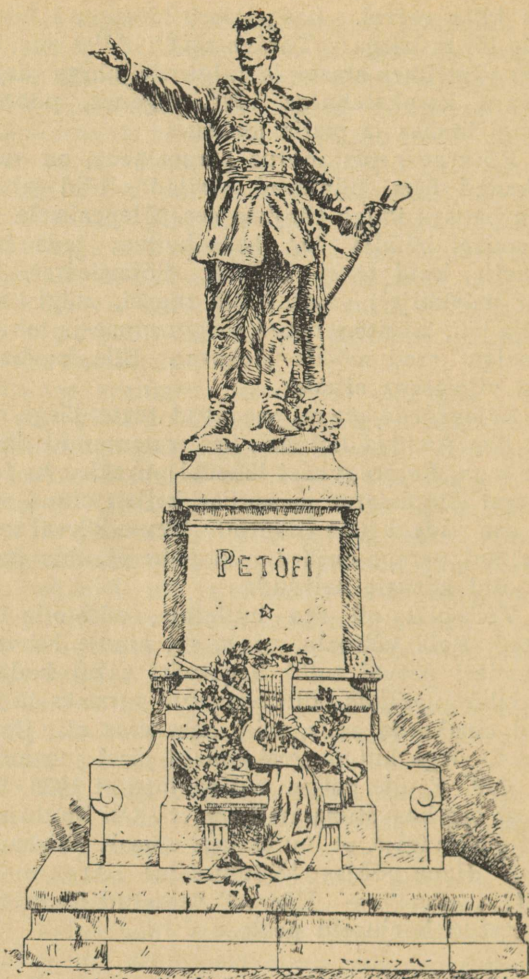
nult küla veerel. Laagriarsti hirmunud hüüde peale lõi ta käega: „Tühine asi!“ Alles siis, kui kogu vägi ühes staabi ja julge väejuhiga järjest kasvava kasakatehulga eest põgenes, pöördus temagi ümber ja pistis jooksu.

Kõik see, mis juhtus pärast seda, on nagu katkenud filmi hüplevad, virilad pildid jahmatama paneva valge tühjuse ees. Ülepeakaela põgenemisel hüüdis üks kaasohvitser teda oma vankrile, kuid ta ei läinud. Sõjaväearst, kes ülalt mäeküljelt vaatas alla tagasi, nägi teda „palja päi, lahtitõmmatud särgikaeluse ja lehviva pluusiga“ teed mööda jooksvat. Siis kaotas ta tema viimasena silmist...

Sõjavägede staapi saadetud teate järgi näinud üks Austria kolonel, kes ratsutanud kasakate taga, Fejéregyházi lähedal purskkaevu juures eest läbipistetud mässulist, kellelt olnud suurem osa riideid juba riisunud. Tema kõrval maas vedelnud verega määrdunud paberid, mis kasakad olid kõrvale heitnud.

Võib-olla oli see luuletaja, võib-olla ka mitte. Pole võimatu, et ta sai ainult haavata. Järgmisel päeval tulid Segesvári saksi kodanikud lahinguväljale, löid haavatud surnuks ja riisusid omakorda selle, mis kasakaist oli järele jäänud. Aga kui ta veel sellegi järel juhtumisi ellu jäi? Ei ole paljas muinasjutt, et 1030 langenust osa haavatuna maha maeti. Oli kuulujutt, isegi pealtnägija, et luuletajagi elusalt ühishauda aetud. Hauda põhjast hüüdnud ta: „Ärge matke mind... elan!“ — „Kärva!“ vastatud ülevalt ja veeretatud korjuseid peale.

Luuletaja palavalt ihaldatud soov läks täide:

Petőfi ausammas Segesváris.

mitte nii ei kustunud ta, nagu küünal, vaid kui piksest tabatud tamm. Jäljetu kadumine lahinguväljal on otsekui kunstiline osa ta imetusväärsest isiksusest ja erakordsest elukäigust. See salapärasus tõstab ta nagu välja maapealsest ringist, säilitab ta igavesti elavana ja igavesti noorena. Pál Gyulai ütles oma loenguil: „Võlu, mis Petőfi kaju ümbritseb, pole mitte ainult luule võlu. Selles on osa ta elul ja surmal; neis ilmneb samavõrra luulet nagu ta teoseiski... Ta sünnikoha pärast võistlevad linnad nagu Home-rosel, ja kuna ei saa selgitada, kuidas ta suri, moodustub terve legendide ring tema ümber, nagu oleks ta müütiline kaju.“ Oli tunnistajaid, kes nägid teda pärast Ungari vägede lõplikku kokkuvarisemist kord Kolozsvári turul rumeenia vammuses, teinekord Balatoni rannal. Hiljem levis kuuldus, et teda on nähtud Siberi tinakae-vanduse sügavuses, hallunud pea ja küüruvajunud kehaga. Ja alles nüüdsama, 1939. a. algul läbistas Ungari ajalehti kõmuline teade, et Siberis Baikali rannal on leitud haud, mille ristil leidub pealkiri: „Ungari honveed Sándor Petrovics“.

Petőfi mõju on olnud ungari kirjandusele suurem kui kellelgi teisel. 50-ndate aastate algul sattus kogu kirjandus tema mõju alla. Noored luuletajad hakkasid massiliselt tema luulelaadi jäljendama, mis nende käes muutus aga liialdatud ja õõnsaks rahvapäratsemiseks, täis murdesõnu ja üksikasjalisi ümbruskonnakirjeldusi. Petőfitsemis-tõbi läks nii suureks, et selle vastu pidid vanemad luuletajad ja kriitikudki välja astuma. Luuletaja äärmuseni viidud matkimine kadus küll hiljem, mitte aga tema poolt rajatud rahvapärane suund.

Kuid Petőfi mõju ei piirdunud ainult kodumaaga. Tema ausamba avamisel Budapestis lausus Jókai: „Tema tiivad kasvasid: lendasid juba läbi terve maailma avaruse. Sama saksa rahvas, kellega tal nii palju tüli oli, avas ise tema vaimuvaradele tee laia maailma; inglased, prantslased, itaallased ja rootslased, poolakad ja hispaanlased võtsid temast tuld; Petőfi värsid läksid üle ookeani uude maailma, külastasid Jaapanit ja Hiinat, — ja otsekui päike pöördusid nad tagasi idakaare poolt.“

Kasutatud kirjandust.

- Gyula Illyés*, Petőfi. Budapest, 1936.
(Uusim monograafia Petőfist, mida käesolevas ülevaates on suurel määral kasutatud.)
- Zoltán Ferenczy*, Petőfi életrajza I—III. Budapest, 1896. (Kõige täielikum Petőfi elulugu.)
- János Horváth*, Petőfi. Budapest, 1922. (Üksikasjaline Petőfi loomingu analüüs.)
- Lajos Kéky*, Petőfi élet és jellemtajz. Budapest, 1922. (Kokkusurutud üldpilt Petőfi elukäigust ja loomingu.)
- Géza Voinovich*, Petőfi. Budapest, 1936. (Äärjoooni Petőfi elust ja loomingu.)
- Petőfi teoste koguväljaandeist on parim Adolf Havas'i väljaantud „Petőfi összes művei“ I—VI, Budapest, 1893 ja luuletuste väljaandeist Géza Voinovich'i toimetatud „Petőfi összes költeményei“ I—II, Budapest, 1921.

Tähtsamaid ungari keele häälamisjuhiseid.

Rõhk on esimesel silbil.

Täishäälilised rõhumärkidega (á, é, í, ó, ú, ő, ű) hääldatakse pikalt ja helisevalt. Näit. Székelyhíd = seekäjiid, Mór Jókai = moor jookai, Honderű = hõndärüü.

a = a ja o vahepealne lühike häälil, vrd. rootsi ä.

e = kõlalt umbes lühike eesti ä, harva siiski nagu põgus eesti e. Näit. Petőfi = pätoofi; Félegyháza = feeledjhaaza.

y — tugeva palatalisatsiooni märk, peaaegu põgus eesti j (gy = dj, ly = j, ny = nj, ty = tj(; vanemas kirjaviisis = i. Näit. Nagy = nadj, Mihály = mihaaj, Erdély = ärdeej; Lisznyai = lisnjai; Vörösmarty = vöröšmarti; Orlay = orlai.

s = š. Näit. Sass = šašš, Sándor = šaandor.

sz, ssz = terav eesti s, ss, Näit. Szabadszállás = sabadsallaas, Szendrey = sändräi.

c (vanemas kirjaviisis cz) = eesti ts. Näit. Cegléd = tsägled; Rákóczi = raakootsi.

cs = tš. Näit. Kovács = kovaatš, Mohács = mohaatš.

z = heliline z. Näit. Zöld = zöld, Hruúz = hruuz.

zs = heliline ž. Näit. Zsidó = židoo, József = joožäf.

Mõnes ungari vanemas perekonnanimes esineb arhailist kirjaviisi: Batthyány = battjaanji, Esterházy = esterhaazi, Eötvös = ötvöš, Kossuth = košut, Széchenyi = seetšeenji jne.

SISUKORD.

	Lk.
I Sissejuhatuseks	5
II Lapseõlv	9
III Rännuaastad	24
IV Tööaasta Pestis	52
V Kriisiajad	72
VI Armastus ja abielu	95
VII Revolutsionäär ja sõjamees	127
Kasutatud kirjandust	162
Tähtsamaid ungari keele hääldamisjuhiseid . .	163

A-8451

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01010444 8

HIND 2 KROONI.